

COLLECTION

THE
MUSEUM

14

luczkiw
dp
per
00120
RB130274
c.1

A faint, light-colored watermark or background image of a classical building with four prominent columns and a triangular pediment occupies the entire page.

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
John and Mary A. Yaremko - University of Toronto Libraries

<http://archive.org/details/orlyk41002lapy>

ОРАНІК

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

З М і С Т

Культурна хроміка

Українська ідея життя Д. Бродіш.

Проблема епохи В. Бер.

Банкрот літератури (продовження) Д-р О. Грицай.

Волі не здобувають дурничкою Адольф Лоу.

«Чи криза людини визвольного руху?» П. Голубенко.

Східня Європа в призмі книжкових появ ЗДА. В. Косаренко-Косаревич.

Кредит в сільському господарстві України

за часів совєтсько-московської окупації М. Б

За внутрішній лад еміграції Д-р М. М.

З пресового фільму О. З.

Фосфоризуюче болото Д. Г.

Бібліографія.

Від адміністрації

З культурної хроніки

В Історичному музеї в Москві відкривається з нагоди 800-ліття Москви новий відділ «Створення Рускої національної держави в XIV і початку XVI вв.» Москви приєдлено в цьому відділі головне місце... Бо ж за большевицькою логікою і державне життя Київської Русі-України починалось від... Москви!

В Узбекістані готовуються до відзначення 500-ліття з дня народження великого узбецького поета Алішера Навої. До цієї річниці, що припадає на осінь ц. р., вийде перший том академічного видання творів поета, декілька книжок, що «насвітлюють» добу Алішера Навої, історичний фільм «Навої», нарешті, в Ташкенті відбудеться виставка творів Навої та документів, присвячених його життю та творчості. Але всі ці заходи мають, очевидно, метою звеличити не великого поета узбеків, а... «любімішого і наймудрішого вождя».

В Литві викінчено натуруні знімки фільму «Маріте» — про життя і боротьбу славної литовської тартузанки, Героя Славського Союзу, Марії Мельникайтє. Фільм накручує студія Московського Фільму — «Мосфільм».

Як бачимо, Литва стала вже й в кінопродукції повновартним членом найчасливішої «родини».

В столиці Узбекістану відбулась у серпні ц. р. «реструбліанска дитяча олімпіада художньої самодіяльності». В олімпіаді мусіло взяти участь понад тисячу школярів. Іншими словами — перша мобілізація.

У Києві відбувся в серпні ц. р. з'їзд молодих письменників УССР. На з'їзді були: Каганович, секретар ЦК КП(б)У від пропаганди, Литвин, Корнійчук і інші представники партії та уряду. З основними доповідями виступили Литвин, Корнійчук та Каганович. У дискусії забирали голос Гончар, Руденко, Воронько, Новиченко, Янович, Луценко, Чернецький, та інші. Ухвалено вислати листа до Сталіна та видати звернення до молодих письменників УССР. («ЧАС» ч. 36, 47 р.).

Кіностудія «Беларусьфільм» викінчила здіймання художнього фільму — ліричної комедії «Новий дім» про білоруські колхоси після війни. Подібні тематиці присвячено й інший фільм цієї кіностудії «Новоселье». В міжчасі розпочато працю над «великим документальним фільмом «Беларусь». Все, щоб переконати білорусів, що вони щасливі і ситі!...

З нагоди 800-ліття Москви має бути споруджений у Москві пам'ятник засновникові Москви — князеві Юрієві Долгорукому. З цієї нагоди церкву Спаса на Берестові (в Кисово-Печерській Лаврі), в якій князя Юрія Долгорукого (з іншими князями Мономаховичами) поховано, упорядкують і перетворять у музей.

Рада Міністрів Союзу РСР присудила б. головному прокурору ССР Андрієві Януарійовичеві Вишнівському Сталінську премію у висоті 200.000 рублів за його «наукову» працю «Теорія судових доказів у радянському праві», надруковану в 1946 році. Хай живе культура, яка за теорію судового доказу, який зліквидував десятки партійних ухилю і мільйони партійних ворогів дістас премію за... «науку»!

Премію другого ступеня з тої самої ділянки (права) одержав «академік» і професор Михайло Михайлович Герист за «наукову» працю «Історія царської тюрми» в двох томах (том перший надрукований 1941, том II 1946 року). («Радянська Україна» ч. 113/47).

В галузі літератури Сталінську премію за 1946 рік Рада Міністрів ССР признала: Грінові Ельмарові — за повість «Вітер з півдня»; Панові Вірі Федорівні — за повість «Супутники»; Вершигорі Петрові Петровичеві — за повість «Люди з чистою совістю»; Некрасову Вікторові Платоновичеві — за повість «В окопах Сталінграда»; Полевому Борисові Михайловичеві за книгу «Повість про справжню людину»; Неріс Саломеї — за збірку віршів «Мій край»; Чіковані Симонові Івановичеві — за поему «Пісня про Давида Гурамішліві» і вірші «Горі», «Картлійські вечори», «Свято перемоги», «Хто сказав»; Твардовському Олександрові Трифоновичеві — за поему «Дом у дороги»; Бровка Петрові Устиновичеві — за поеми «Хліб», «Думи про Москву», вірші «Брат і сестра», «Народне спасибі»; «Коли б мені бути», «Зустріч»; Малишкові Андрієві Самійловичеві — за поему «Прометеї» і збірку віршів «Лірика». З ділянки драматургії Сталінську премію призначено Симонову Константинові Михайловичеві — за п'есу «Російське питання» і Якобсонові Августові Міххелевичеві — за п'есу «Життя в цитаделі». («Радянська Україна» ч. 113/47).

Орлик

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Редакція Колегія

Видає д-р. Т. ЛАПИЧАК

Адреса Редакції і Адміністрації:
DP Center „Orlyk“ Berltesgaden-Strub
BI. I/138

Ціна одного примірника 3 марки

ВІД РЕДАКЦІЇ

Редакція приймає до друку праці ще не друковані. — З приводу не прийнятих до друку рукописів з ніким не переписується.

Редакція містить дискусійні статті, зміст яких є думками і поглядами автора.

Редакція застерігає собі право скорочувати рукописи.

Незамовлених рукописів не повертається.

Право передруку статей без згоди видавництва забороняється.

ORLYK
CULTURAL AND SOCIAL REVIEW

Published under DP-Publication
Authorization US-E-5, OMGB.
Information Control Division

Responsible Editor:
Dr. Thoma LAPUTSCHAK

Druck: Südost-Kurier, Bad Reichenhall.

Українська ідея життя

У першу світову війну зголосилась Україна молодим добровольцем у чужих рядах. Несміло і боязко підіймали юнацькі руки свій національний прапор угому, і душа неофітів збройного чину раділа хлоп'ячим захопленням від того, що романтична мрія про Україну перетворюється в чин. Легендарний меч суворої і величної давнини, ступлений і зламаний на твердих черепах степових орд і по віках перекований на козацьку шаблю, в руках нащадків поливався багром молодої невинної жертви і тужавів під стук машеруючих колон, що росли в полки, бригади і армії. Кінець першої світової війни є прологом української героїчної епопеї, співаної брязкотом кривавих боїв, що сплелись лавровим вінком на блідому чолі смертельно зраненої України. Свій визвольний порив років 1917—20 український народ завдячує генієві нової доби України — Шевченкові. Під Крутами і Базаром переміг Шевченко — пробудник і возвісник українського логосу, що був завмер і від нього почав жити і горіти вогненним стовпом волі. Сила Шевченкового духа врятувала Україну від найбільшої небезпеки, яка народилась на боєвищах першої світової війни з духа 19 століття, очоленого ідеалами найбільшої щасливості, всесвітянства і братань під прапором соціальних ідей і вселюдських утопій. Тут, понад головами своїх нащадків — всесвітянців, Шевченко grimів словами свого безсмертного Заповіту і домігся національного зриву і розриву національних кайданів саме в хвилину, коли підіймалася щораз вище хвиля соціальної свідомості, розливалася все ширше і заливалася світ. Зрозуміло, українська нація заплатила духові часу величезну данину, однак факт, що найбільший скарб вона зберегла і не дала видерти собі його з душі — завдячує вона своїму Пророкові і тим, що зрозуміли його так безпосередньо і глибоко, як широко і правдиво він висловлював своїм словом і життям долю і покликання свого народу.

Визвольний почин рр. 1917—20 є збройним прологом нової доби української історії і, як такий, зобов'язує українську національну свідомість органічно. Аналіза успіхів і невдач того часу давала перевагу останнім і не дозволяє виправдувати їх об'єктивними обставинами понад міру їх дійсної питомої ваги. Дискусія на тему можливостей засновується на умовних моментах і мусить імпровізувати різні передумови для обосновання багатьох вислідів, що при даній історичній дійсності як з погляду зовнішнього положення та силових

потенціялів ворожого українській ідеї світу, так і внутрішньої структури національного життя та духового і політично-суспільного формування української людини не могли мати місця. Надмірний критицизм щодо минувшини насилує дослід своїми тенденціями сучасності і через те робить неможливим відтворити вірний її образ, себто ствердити дійсні прикмети і дійсні помилки, які творять власне обличчя української правди на відповідному етапі історичного буття нації. Цю непідроблену і нестилізовану для певної мети дійсність вчорашиного дня треба сприйняти кожній сучасності своюю свідомістю та з неї за своїх собі найцінніші первні, а все негативне і деструктивне відкинути. Поквапність засуду і пристрасний нахил стати суддею минувшини як правило приводить до крайностей негації при одночасному обожанні своєї сучасності і себе самого. Діялектика недооцінки і переоцінки — звичайний наслідок такого становища, в основі своїй несправедливого і тим самим неетичного. Морально визначене відношення до своєї минувшини має за мету відкрити конструктивні первні і вартості її з погляду актуальності сучасного життя, але ні в якому випадку не сміє воно керуватися патологічною ненавистю і непереможною розкішшю поменшувати і плюгавити своїх предків. Геніальне, величне і вартісне треба впіймати інтуїцією і відчути органічно, для чого ніколи не треба тенденційно знижувати рівень тла і середовища, на якому і з якого справжні величини росли і виросли.

Скромний початковий порив визвольних років українського державного відродження був овіянний романтичним подувом першої весни, оповитий хлоп'ячою ще душою несмілих юнацьких мрій — іти козацьким походом лицаря на мітичного ворога — змія, щоб убити його і визволити чарівну бранку — свою полонену матір — Україну з холодної печери-тюрми. Щирість і безпосередність цього пориву, завірена любов'ю молодого серця і посвідчена жертвою крові сміливого героя, становить досягнення невмірущої ідейної сили, яка своєю кристалевою чистотою національного етосу забезпечена раз назавжди від усікого підозріння і сумніву. В цьому значенні проганий бій за українську волю і державність в роках 1917—20 є великою вигрою ча боці української ідеї, яка тоді святкувала великий день свого пробудження, урочисту хвилину голосної збройної заяви своєї волі перед світом і пам'ятний момент своєї самосвідомості

і особливості. Після тристалітньої перерви визвольний чин зв'язус кров'ю розірвані вогнища української державності у живу цілість. Дарма, що відроджена українська держава падає після короткого існування під ударами історичних ворогів — не можна вже згасити запаленого роком 1917 визвольного вогню в українській свідомості, яка оформлюється в майбутнє як національно-революційна свідомість і здобуває собі в українському світі право до мінанти — засади політичного думання.

Оформлення, проголошення і чинне культивування чолової ідеї національної революції належить українському націоналізму, що мусів прийти на чергу дійсности порядком органічного народження з надрів визвольного зризу 1917—20 і піднятися до великого і відповідального завдання — організатора і здійсника постулатів визвольно-державницької думки шляхом систематичної дії. Так рождається з української дійсности нова жива форма — духово-політичний рух українського організованого націоналізму, яка здобуває собі ступнево щораз ширший ґрунт в українській дійсності та згодом висувається на передовий шлях в житті українського світу.

Доба, що в ній повстав і формувався світоглядово і політично цей рух українського самостійництва, є глибоким зривом-переворотом світоглядового думання і політичного діяння в горнілі великих народів європейського суходолу. Дух тісі доби заполонював стихійно людську думку, тому не можна заперечити деякого його впливу в процесі формування і кристалізування окремих позицій українського націоналізму. Однак, бачачи цей природний вплив помітних явищ світового життя, не вільно перебільшувати його і вважати, за метою ворогів всякої націоналістичної думки, український націоналізм відбиткою чужих ідей і політично-соціальних настанов. Навпаки, оригінальний характер власної духовости і традицій політичного думання (Шевченко-Міхновський) зазначені в українському націоналізмі яскраво і здецидовано і роблять його законним явищем українського життєвого ґрунту.

Новість, яку приніс з собою український націоналізм, це була духовна соборність українства, програмово вивершена в ідеї Української Соборної Самостійної Держави. Практичною 15-тилітньою діяльністю самостійницького націоналістичного руху ця засада зробилася загальним ідейним добром свідомого українства і є нині основою думання і діяння всіх живих українських світоглядових формаций, політичних партій чи груп. Вперта постава націоналістичного руху домоглася після літ праці цієї

єдності і згоди, яка стала сьогодні вже основним первнем політичної природи українського загалу.

Позиція певної супрематії націоналізму в політичному середовищі українців привела до переросту культу провідництва в практиці життя та до занедбання деяких — здавалося б неважливих, моментів, що згодом виявилися в катастрофально задуманому розколі в рядах націоналістичного руху.

Ідейно віправдане перебрання на себе повної відповідальності за цілість національного життя включно з головним моментом визволення зобов'язувало цей рух передусім до вияву почину, жертвенности і відданої служби національній ідеї, до сторожі над чистотою українського думання, зокрема в політичному житті, а щілико до апіорного прерогування собі всіх компетенцій реальної влади. Порядком нагальнної честилюбності власне цей момент безоглядного кратизму пропустував на практиці особливо енергійно і виключно. Хибне розуміння провідницької засади дало з часом скрайно деструктивні наслідки і довело не тільки до розколу серед того самого середовища, в якому вірність, дисципліна, відданість і довіра конститували духовий етос члена і учасника того середовища — націоналіста, але й до трагічної проекції цього розколу й на загальне суспільне і політичне життя. Факт самого бунту та його потворне обличчя перекреслює одним, брутальним рухом змовницького ножа пергаментний сувій моральних заповідей українського життя і є запереченням елементарного почуття людської гідності та близнірською насмішкою над вимогами товариської культури і кодексу лицарської чести. Доконаний злочин на добром імені українського націоналізму поставив — і сьогодні ще настирливіше ставить — на порядок дня кардинальне питання у країнської людини, як ембріону нашого державного відродження і національного життя. За голосним, імперативним проголошуванням і культивуванням масово політичних гасел і світоглядових істин український націоналізм не добавав реальної людини, її вдачі, нахилів і дрімаючих пристрастей, бо він повірив, що саме засвоєння гоношених засад пам'яттю самочинно вже зформує людський характер у найкращій, ідеальній постаті. Цей недогляд можна записати на рахунок доброї волі і довіри тільки умовно, бо дійсність людська, обнажена другою світовою війною, не випадкова і зумовлена тільки моментом воєнного хаосу і надзвичайних стимулів, що ходом воєнних дій находять собі місце, але вона, як виявляється у світлі фактів і біжуучих дослідів, є структуральна, органічна і глибоко буттева. Свідомість потребує відкрити правду про людину є наказом сучасності, щоб не будувати суспільну справу на фальшивому

грунті і не обманювати себе довірливим поглядом на вроджену шляхетність людини тоді, коли вона в дійсності деколи навіть не здібна бути пересічною твариною.

До другої світової війни українство підійшло з великими надіями і свідомими вимогами стати в лаві безпосередніх учасників змагу за власну справу. Однаке, швидко виявилося, що згадані надії не базувалися на правильній розцінці реальних ситуацій і були помилкові з погляду фактичних інтенцій головних потуг гіантського змагу. Вони виключали кожного претендента з арени змагу, присуджуючи йому згори ролю слуги і, в найкращому випадку, помічника без будь-яких зобов'язань супроти нього. Дійсність диктувала однодушну поставу нації — перетривати грізний час і берегти свій біологічний масив, що був загрожений велетенськими кліщами двох тоталізмів. Виконати цей постулат перешкодила собі сама нація, яка не нашла в собі досить гарту вгамувати своє честилюбиві посяги і не йти на приману отрути, кидану їй в різний обгортці східним ворогом то зправа то зліва. В наслідок цього, український народ вийшов з другої світової війни може найбільше обезсиленій і обезкровлений з усіх народів світу. Та найбільша трагедія його в злочині бунту і зради в лоні найпотужнішої формaciї українського народу в його боротьбі за свою державу — в лоні націоналістичного руху. Ця криза не тільки самого націоналістичного руху. Ця трагедія заторкає всю націю і вона мусить вивершитись надзвичайним зусиллям усього народу до оздоровлення і нормалізації громадського життя, що його треба оперти на етичних вартосях вічної людини.

Розкол серед згадуваного середовища означає наявність традиційного українського двосудущя, двополість вдачі, поляризацію основних первнів української духової життєвої субстанції. Цей бій мусить відбутися, а переможець у ньому має бути не рідний Ариман, але рідний Ормузд. Якого ідейного насичення треба Ормуздові, якої зброї духа, щоб перемогти противника, що чинить насправді волю, стороннього ворога і готову йому доступ до тих людських душ у нашій Батьківщині, до яких він ще до цього часу не дійшов! Здобувати ці рідні для української ідеї душі — це наше сучасне першорядне завдання, що мусить поглибити свій етос лицарською честю, просвітити свій ейдос мудрістю життя і запалити свій ерос — чистим патосом свободи і творчості. Не пропаганда — шлях видзиву на все шляхетне і високе. Відзвізу на все шляхетне і високе.

Доба добігає до розв'язки. Зарисовується на землі найбільший в її історії змаг. Готовиться до нього треба дужом і бути готово-

вим повною людиною, що злучала б у своїй душі глузд землі і міт неба. Це заповідь нової релігійності, яка єдино потрібна людям і народам у наших часах озвіріння і глибокого упадку. Завдання це велике становить історія українському генієві. Він впіймач таємний цей загад її і розв'яже його мірою найбільшого творчого зусилля і моральної краси.

Героїчна доба для нас щотільки на правду починається. Оновлення міту героя в людській душі гідне ідеалів людського духа. Нова релігійність зродиться на руїнах світоглядових війн і світових революцій, як відповідь Бога сатані. Як завжди, воля найвищих потуг пливе жилами людського тіла і здійснюється в містичних теремах людської душі. Якою мірою і питомою вагою на терезах світу виявиться українська правда, — це питання творчої сили української ідеї життя. Нею треба озброїтися із неї добути заповіді для бойового прапору, під яким Україна піде в найбільший похід-змаг, в якому боротися будуть всі сили добра і зла за перемогу нового життя. Однаке, наперед треба пізнати ворога в собі і перемогти його у власних рядах, бо він найнебезпечніший союзник і висланник вождів темних сил світу. Не легче завдання самопізнання і наведення ладу у власних думках, прагненнях і почуваннях. Важка, а може й недосяжна теж мрія в сучасних умовинах українського розсіяння і насильного зрушення народніх мас із споконвічної рідної землі найти доступ до розпорощених у світі українських душ із своєю проповіддю. Тим більше пекучою стас потреба говорити до них правдами нової віри і кувати зброю духа вогнів релігійного горіння. Українська соборність, видигнена епілогою першої світової війни, зазнала ходом другої важких ударів і стала сьогодні розколена перед сумлінням живучих українців як визов, докір і смертельна небезпека. Єдина українська ідея життя не можлива в хаосі двосудущя української людини, тому грядучий дужовий подвиг сднести лежить повинністю на українському націоналізмі, в рядах якого виявився первородний і гріх української природи могутньо і нищівно. Перемогти його до основно — передумова виходу України у світ у поставі моральної сили і чести.

Шлях здоров'я, духової сили і етичної великоності простелений широко і навстіж відкритий у майбутнє. Єдиною передумовою вступити на нього є відвага і почуття самопевності — витримати страшний тиск самоти і сумніву у своїх творчих здібностях. Бо бути героем — найтяжче, для цього треба глибокої покори перед воєю Провидіння і готовості не жадати і чекати за свій подвиг ніякої заплати і призначення. Україна сьогодні в положенні самотника, який може піти шляхом найбіль-

ших небезпек за ціну відваги героя, який думас тільки про повинний подвиг, а не про приманні його овочі. Геройство с найдосконалішим овочем життя, отже, мас в собі першень його творчої сутності, а з тим — надію жигтсвої невмирущості.

Доля нації — в душі української людини. Ніхто не має права позбавляти брата по крої імені носія української долі. Хіба лише один Каїн, але він своїм братовбивством виключив себе сам з кола великої сім'ї. Хто

ж бродить з клейном однодумства на своєму чолі і боронить Каїна, нехай робить це мужньо, або нехай мас відвагу осудити себе перед власним сумлінням і перейти в ряди поборників братовбивства і духа руїни.

Україна чекає нового втілення свого логосу. Її грядучий Месія не прийде там, де чекають спасіння, він виявиться між тими, що готові діяти, творити і жертвувати ім'ям Української ідеї життя для світлої майбутності України.

В. БЕР.

Проблема епохи

1.

Стаття Б. Крупницького «Теорія доби і сучасність» (Орлик, 1947, серпень, ч. 8, с. 7—12) має критичне настановлення. Справа йде про початок розгорненої дискусії, предметом якої, відповідно до наголовка статті Б. Крупницького, є проблема (теорія) епохи, з одного боку, і проблема сучасності, як епохи, з другого. «Перед нами,» пише Б. Крупницький, «три епохи з їх етапами: Середньовіччя, Новий Час, Наш Час, в розгляненні яких автор зрикається ідеї розвитку і вживає ідеї заперечення, поскільки йде про ідеологічний бік історичного процесу, про ідеології епох» (с. 7)¹. «Тут,—додас він,—для нас багато неясного, і ми мимоволі ставимо одне запитання за другим» (с. 7).

Однак ставити запитання Б. Крупницький починає в тому порядку, з яким я дозволив би собі не згодитись. Він починає з постановки загального питання про суть негації, як фактора історії. «Взагалі, питас Б. Крупницький, що таке функція заперечення, негації?... Чи це Гегелівська логічна категорія негації, якийсь чинний, активний, але одночасно автоматичний процес, закон, категорія, або щось інше? Вияв об'єктивного духа? Не дурно ж у В. Бера історичний процес «розчленовується на певні часові відтинки історії». Сам собою?... Признається, — закінчує Б. Крупницький абзац, — ця функція заперечення викликає в мене сумніви, принаймні щодо можливості її безоглядного і всебічного застосування» (с. 7).

Щодо мене особисто, то я вважав би наведені запитання за передчасні. Не в них суть і не з них годилося б починати обговорення проблеми. Не тому, що ці питання неістотні, зовсім не тому. Ці питання самі

по собі дуже важливі (і, насамперед, згадане: що таке взагалі заперечення?), але ми зробили б грунтовну помилку, коли б почали говорити тут про Гегеля й провадити різницю між «гегелівським» запереченням і «берівським». Я волів би зосередити обговорення не на цьому колі питань, а на зовсім іншому. Адже, як слухно зауважус Б. Крупницький, «самий предмет нашої науки треба взяти на увагу. Історія не має свого мовби положеного на стіл об'єкту. Історик мусить його знайти, відшукати. Першим завданням історика є встановлення факту» (11). Про це й повинна йти мова: про встановлення факту! Обговорення проблеми треба почати з констатації фактів. Не з питання: що таке заперечення, а з питання: чи є заперечення? З питання: чи властиве для історичного процесу заперечення, як функція й фактор історії, чи ні?

Історична функція заперечення в усій всебічності її застосування викликала сумнів у Б. Крупницького. Але виключно від нас залежить, при обговоренні проблеми, почати з сумнівного, чи брати безсумнівне. Візьмімо безсумнівне. Повторимо цитату, наведену у Б. Крупницького. «Середньовіччя знало істину докладу, істину як доклад; Новий Час — істину в звільненні від докладів» (МУР, II, с. 13). «Для Середньовіччя істина була обов'язкова; Новий Час виходив з необов'язковості істин» (МУР, II, с. 12).

В обох випадках ми маємо справу з фахом взаємопротиставлення двох тез, що з них кожна перша протистоїть кожній другій, одкидає іншу, становить просте заперечення цієї іншої. Крім того, ми маємо нараду встановити також і той факт, що кожна з цих двох парних тез належить різному відтинкові часу, тобто, іншими словами, ідеологічна протилежність цих двох тез разом з тим з їх часовим протилежністю, протилежність двох часових відтинків, що ним вони належать, двох епох. Або як сказано: від

¹ Це твердження Б. Крупницького висловлене не зовсім точно, бо «ідея розвитку» не протистоїть «ідеї заперечення»; «розвиток» може здійснюватись за «запереченням».

епохи до епохи ми переходимо через запечечення.

Я волів би послатись при цьому не на автоцитати і не мною зібрани й підкresлені факти протиставлень, а на авторів, які стояли б поза найменшою підозрою, що вони будь-що-будь шукають або намагаються шукати заперечень. Я беру одну з останніх публікацій: «Beiträge zur christlichen Philosophie» (Майнц, 1947), статтю В. Тролля „Über d. Bildungswert der Naturwissenschaft“, початок цієї статті.

«Хто хоче зрозуміти 19 ст. і поза тим цілий Новий Час, повинен звернутися до Середньовіччя, яке в усьому становить протилежність до тенденцій, що накладають свій відбиток на перебіг Нового Часу. Основна наука Середньовіччя звучить: Бог — міра всіх речей, міра буття, пізнання, морального й соціального чину. Новий Час каже навпаки: не Бог, а людина — міра її ціль усіх речей, вона сама для себе ціль і закон. Отже, в центрі поставлено «я» людини, автономний суб'єкт, через що й духову позицію Нового Часу означувано як суб'єктивізм. Бога одсунено в далечіні, де він став майже несприйнятим для духовного зору. При кінці цього процесу виступає вже цілком поцейбічна людина, людина зовсім чужа надприродному, що обожнює тепер себе і тому, що вона вимагає щодо себе необмеженого самозвеличення, вона звертається проти Бога. «Тільки з знищеннем божого може бути освячене людське!» — сказав барон Карл фон Рокітанський, президент Академії Наук у Відні, одкриваючи 10 лютого 1870 р. Антропологічне Товариство. І Йодль, наводячи цю фразу в своїй «історії етики», аподиктично заявляє: «Богом для людини є людство» (с. 33).

Визнаймо, ця частина статті В. Тролля звучить цілком у «берівському» дусі, немов автоцитата. Ймення й цитати можуть бути змінені, сенс лишиться незмінний. На жаль, В. Тролль ставить точку там, де треба було почати йти далі. Він згадує авторів з кінця 19 ст., замість щоб почати з 15—16 ст. Адже, лише тоді ми могли б виразно встановити варіанти формул цих протиставлень і, відповідно до того, етапи, з яких Новий Час почав і якими він завершив себе.

Логічне заперечення в своїй історичній чинності — жадна ілюзія. Це конкретний факт історії, що якнайвиразніше показує нам граничних часово-відтинкових розмежувань, що їх ми означаємо як епохи, або як етапи чи стадії епох.

2.

Я пам'ятаю дуже добре: першим завданням історика є встановлення, констатування факту. Але завдання історика полягає не тільки в тому, щоб встановити факти, але і в тому, щоб вичерпати їх. Так, відповідно

до цього, постає питання, чи історичне розчленування антитетичних тез і категорій становить собою принадлежність однієї сфери ідеології або практики, чи воно охоплює всі сфери людської практики й теорії?... Б. Крупницький прагне обмежень. На його думку, заперечення в деяких сферах діє за ознакою «може», а в деяких за ознакою «мусить». Так він робить виняток для сфери політики. Він твердить: «В політичній сфері зміни можуть проходити за методою прямого заперечення, але не мусять. Політика має багато елементів необхідного, примусового, і тут творчій думці державних мужів положені деякі межі» (с. 8).

Не знаю, можливо! Я знаю тільки, що мистецтво має стільки ж елементів необхідного й примусового, як і політика, і творчій думці митців покладені такі самі межі, як і творчій думці державних мужів, науковців, техніків, філософів, архітектів або генералів. Ніхто з них не діє довільно, «суб'єктивно».

Не будьмо голословні. Щоб з'ясувати, чи змінюються політичні напрями за методою прямого заперечення, звернімося до фактів. Приймімо до уваги пораду В. Тролля: хто хоче зрозуміти 19 століття й взагалі Новий Час, повинен почати з Середньовіччя.

Отже, які погляди були властиві європейському Середньовіччю в сфері політичної думки?

Теократичний абсолютизм з його принциповим і послідовним трансцендентизмом був властивою ознакою політичної доктрини Середньовіччя. Спираючись на текст св. Письма, Середньовіччя вчило: «Ність влада, аще не од Бога». Воно стверджувало божі джерела влади, владу, що походить од Бога, що свій початок знаходить у Богі й від Бога. Воно стверджувало ідею царства як ідею трансцендентного царства Божого, як ідею в істоті своєї есхатологічну й апокаліптичну. Отже, есхатологічну ідею влади. Трансцендентну природу влади, як абсолютної божої влади. Владу Бога, що виключає можливість визнання, поруч себе, будь-якої іншої влади.

Новий час секуляризує політичну доктрину. Звільнює її од зв'язків з церквою. Буде її а-догматично й анті-догматично, супроти церкви й незалежно від церкви, спираючи свою аргументацію не на тексти Св. Письма, Августина або Хому Аквіната, а на античні джерела, раціоналістичні та натуралістичні міркування й спостереження. Розум і природу.

Концепція верховної влади, звільнена від есхатологічного й трансцендентного забарвлення, лишається в центрі нової політичної доктрини. Це взагалі дуже характеристичне для політичних мислителів Нового Часу, що вони насамперед і майже виключно оперують поняттям верховної влади, все до

нього зводячи й усе йому підпорядкуючи. Категорія верховної влади важить для них найбільше. Вона лишається основною й вирішальною впродовж усього Нового Часу.

Чому?... Ось питання, на яке відповідь можна дати, тільки звернувшись до Середньовіччя. Обговорюючи політичну доктрину Бодена (1530—1596) і зазначивши, що головна її частина стосується проблеми верховної влади, Дель Веккіо зауважує: «Це поняття верховної влади (суверенітету) не могло бути виразно сформоване за Середньовіччя, бо в нього вклинялися принципово чужі йому, насамперед теократичні елементи (з одного боку, суверена розглядали як Представника Божого, а з другого, в феодалізмі політичну суверенність змішувано з приватним правом власності». (G. Del Vecchio, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, c. 70).

Новий Час заперечив середньовічне вчення про абсолютну владу транцендентного божого, але визначив абсолютну владу іманентного людського. Транцендентизмові протиставив іманентизм, теократизмові — секуляризований анти-теократизм, абсолютизмові божого — абсолютизм людського, людську владу, яка була б така ж абсолютнона, як і божа.

Політичні мислителі Нового Часу говорять не про божі, а про людські джерела абсолютної влади, про абсолютну самодостатність людської влади, про те, що людська влада може так само бути самодостатня і в своїй самодостатності абсолютнона, як і божа, не потребуючи спиратися ні на що, окрім самої себе. Політичні ідеології Нового Часу оперують поняттям абсолютної людської влади, яка виходить з себе і стверджує себе через себе і в собі.

Макіавеллі (1469—1527) перший робить спробу розвинути політичну систему секуляризованого абсолютизму, іманентної самодостатності людської влади, систему, яка в своїй аргументації ґрутувалась би не на текстах св. Письма, як це було за Середньовіччя, а на раціональній природі людського. Він розгортає концепцію влади, що не має нічого спільного з теократично-ескатологічним ідеалом царства небесного. Він учить про владу, яка перед собою не ставить жадної іншої мети, ні релігійної, ні моральної, ніякої, окрім однієї: бути самою собою, отже, бути владою. Так відкидається морально-етична аргументація, ескатологічна й взагалі транцендентна мотивація вчинків володаря. Не царство Боже, не досягнення потойбічного стає метою його політичної діяльності, а ствердження своєї власної влади.

Наступні абсолюти — Боден, Гоббс, Гуго Гроцій і т. д. — діють у тому ж напрямку, що й Макіавеллі. Вони продовжують розвивати ідею секуляризованого абсолютизму, ученння про абсолютну владу самодержавного володаря монарха, що її властивими оз-

наками є сталість і необмеженість і яка не знає для себе жадної іншої основи, окрім самої себе. Держава не відокремлюється від особи державця; C'estat c'est moi — відповідно до вислову, що приписується Людовикові XIV. Особа державця поглинає собою все: державу, верховну державну владу, підвладних, народ. Усе, що є в державі, є через нього і поза ним немає нічого. Навіть релігії, — бо: Cuius regio eius religio (чия країна того й релігія).

Не важко помітити, що вся персональна концепція абсолютизму становить собою обернену, негативну копію з середньовічного теократичного абсолютизму, з тією відміною супроти останнього, що місце единого й всевладного Бога займає такий самий єдиний і всевладний необмежений земний суверен. Транцендентизм знято. До поцейбічних, земних взаємин прикладено ті поняття, що з них Середньовіччя робило виключну принадлежність потойбічного, небесного, божого.

Теократія є ознакою Середньовіччя, з концепції абсолютної монархії починає Новий Час. В абсолютній монархії державець є все: народ, підвладні — ніщо. За Боденом, громадянин супроти суверена має тільки обов'язки і не має жадних прав супроти держави. Так само, за Гоббсом (1588—1679), люди, зрікаючись своїх початкових природних прав, передають їх володареві, який проголошує закони й визначає право й неправо, дозволене й недозволене. Громадянин не сміє претендувати на жадні особисті права щодо державця, носія верховної влади; обов'язок громадянина — безумовна підлеглість державній владі, що втілює й сполучає в собі загальну владу всіх людей.

Концепція абсолютної влади, однаково за Середньовіччя й за Нового Часу, породжує таку саму концепцію абсолютної заперечення прав на владу з боку підвладних і взагалі народу. «Якщо за Гуго Гроцієм цілковите заперечення за окремим громадянином усіх прав становить лише один варіант серед багатьох можливих інших суспільного договору, то, за Гоббсом, таке повне відмовлення — єдиний об'єктивно розумовий висновок, необхідна й основна передумова всякого державного устрою. Нічим не обмежена підлеглість людей владі, за Гоббсом, визначає, як непорушна вимога, ввесь зміст суспільного договору, що залишається незмінною при всіх проявах акції верховної влади, навіть тоді, коли влада порушує безпеку й мир підвладних, замість їх оберігати. Тим самим, — підсумовує Дель Веккіо, — Гоббс виказує себе типовим представником абсолютизму» (c. 82).

Доктрина абсолютної монархії, з її ствердженням абсолютної влади монарха і таким самим абсолютноним запереченням прав на владу з боку народу, становить перший і

основний етап у розвитку політичних ідей Нового Часу. Їй протистає, як її заперечення, антитетична їй доктрина політичного демократизму, що в жорстоких революційних змаганнях упродовж майже двох століть, спочатку в Англії, а далі у Франції приходить на зміну цій персоналістичній концепції секуляризованого абсолютизму.

Середньовіччя стверджувало трансцендентну рівність усіх перед Богом; абсолютностична монархія Нового Часу — рівність політичної безправності всіх перед абсолютною владою короля; демократія — загальну політичну рівність усіх супроти самих себе, супроти верховної влади, носієм якої виступає тепер цілість, однакове рівне право всіх на політичну владу.

Якщо в абсолютній монархії державець є все, а підвладні, нарід — ніщо, то концепція народовластя, проголошуючи принцип влади народу, ідею монарха-народу, суверенності народу, здіймає цю протилежність між владою одного і безвладністю всіх. В політичному демократизмі абсолютній владі короля противставлено визнання абсолютної влади народу. Влада не одного, а цілості, не монарха, а народу. Не влада особи, а безособова влада всіх. Народній характер влади. Народність влади. Ідея національної державності!...

Універсалізмові абсолютної влади не-народного монарха противставлено замкнену в собі осібність влади суверенного народо-нації.

Середньовіччя й абсолютнізм Нового Часу будувало свою політично-суспільну доктрину на принципі особи становости й ієрархізму; політичний демократизм Нового Часу — на принципі а-персоналізму, антиієрархізму й безстановости. Середньовіччя розчленовувало суспільство за системою ієрархічних підлегостей і співгідпорядкованостей, за градацією ступенів, ідучи від нижчого до вищого й завершуючи всю будову образом Бога; Новий Час змагається за переворення цієї ієрархічно-становової структури суспільства, за суспільство як аритметичну сукупність тотожних собі одиниць. Він звільняє ремісника від ланцюгів цехового ладу і селянина з кріпацької залежності, позбавляючи в свою чергу духовництво й аристократію їх станових привілеїв для того, щоб кожного громадянина визнати однаково рівним у політичних правах кожному іншому.

Середньовіччя стверджувало ієрархізм монізм; Новий Час — аритметичний плюралізм. В доктрині політичного демократизму над усім тріумфує плюралістична ідея приватної ізольованості особи й політичного партікуляризму.

Політичний демократизм оформлюється як склерований проти абсолютизму, як антиабсолютистичний і, тим самим, як релятиві-

стичний: Лише в системі політичного демократизму переворюється остаточно релятивізм, спроба розвинуті доктрину політичного релятивізму, вчення не про абсолютність, а про відносність влади, послідовно проведена тенденція заступити ідеал абсолютної влади ідеалом відносної влади, влади, як сукупності відносностей. Політичний демократизм розробляє поняття про верховну владу, як про сполучення кількох влад, що з них кожна обмежує іншу. Повнота влади не повинна належати нікому зокрема; вона не повинна бути в руках ні одного, ні всіх. Взагалі не повинно бути єдиної влади як цілості, влади, зосередженої в чиїх-небудь одних руках.

У Локка ідея політичного демократизму схрещується з механічним вченням Ньютона, з доктриною гравітації і таким способом витворюється вчення про рівновагу відношень; вчення про рівновагу відносностей, про поділ влад, що й досі визначає як структуру конституційного устрою більшості країн світу, так і спосіб політичної акції.

Політичний демократизм виступає як доктрина механістичного релятивізму. За його концепцією, тільки співвідношення розчленованих влад гарантує державу від абсолютизму і забезпечує політичну свободу в країні.

Лібералізм 19 ст., в своїй істоті, — це й ніщо інше, як політичний антиабсолютистичний демократизм, в основі якого лежать, з одного боку, аритметичний партікулярний плюралізм, а з другого, релятивізм і концепція обрахованих відносностей. Предметова реальність даностей втрачає своє значення; її заступає числовий облік співвідношень.

Поруч з доктриною політичного демократизму витворюється доктрина соціального демократизму. Уже Монтескіє в своєму «Дусі законів» (1747) не задоволяється з вимоги політичної рівності; політичний егалітаризм він прагне доповнити соціальним. Він прагне не свободи для відокремлених одиниць, але тотожності цілого. Центр ваги з поодинокої одиниці переноситься на ціле. Персоналістичному абсолютизмові й політичному демократизму противстає анти-персоналістичний демократичний варіант абсолютизму, позбавлений у відміну від ліберального демократизму, як релятивізму, так і лібералістичних тенденцій.

Уже з цієї довідки ми переконуємося, що «сфера політики», супроти тези Б. Крупницького, не становить собою жадного винятку. Засади прямого заперечення діють у цій сфері не менш, а може навіть ще більш виразно, як у кожній іншій. Людство оперує не так уже великою кількістю ідеологічних категорій і оперує ними в історії за цілком певними схемами. Схема діяди і

ціядного розчленування — одна з найбільш основних і найбільш властивих для історичної течії часу, хоч і не виключна.

Про «індивідуальні нюанси людського настаповлення» (с. 8), на які вказує Б. Крупницький, можна було б тут не згадувати, не тому, що вони не грають своєї ролі в історії, а тому, що саме в даному контексті їх можна обмінити. Для чого говорити тут про «реакцію мистців з їх сензитивною, вражливію змінною вдачею», коли, можливо, взагалі наші почуття — то лишеrudimentи ідеологій пережитих епох?!

3.

Бор. Крупницький наводить цитату з «Засад естетики»: «Людські ідеології, світоглядові течії, політичні напрямки, теорії мистецтва змінюються за принципом заперечення». З приводу цього він зауважує: «Вже Ю. Бойко підкреслив, що воно не зовсім так, бо кожна доба, навіть протиставляючись попередній, має в собі нашарування попередньої» (с. 7). Я цілком згоден, воно не зовсім так! Я дозволю собі сказати різкіше: воно зовсім не так. Замість говорити про пряме заперечення, Микола Кузанський волів отворити про *coincidentia oppositorum*, сполучення протилежностей!

Б. Крупницький воліє говорити про «нашарування» епох. Я не думаю, що посилання на «нашарування» розв'язувало б складність історіософічної проблематики. Чи можна сказати про історичні епохи, що вони змінюючись, наверстовуються одна на одну, на зразок геологічних нашарувань?

Якою мірою це поняття може бути прикладене до історичних зсувів категорій у сфері політичної думки, технічних винаходів, соціальних зрушень і т. д.? Чи можна визначити взасмини між політичною доктриною Середньовіччя й персоналістичним абсолютизмом Нового Часу, як взасмини нашарування, і якщо можна, то якою мірою і в якому сенсі? Якою мірою про політичний демократизм взагалі і про модерну його відміну, — релятивістичний лібералізм 19 ст., — можна ствердити, що ці політичні концепції становлять собою нашарування

на політичну доктрину абсолютизму?

Автор, пропонуючи той чи інший термін, несе відповідальність за кожен варіант його можливого застосування. Однак значення кожного такого терміну завжди далеке від меженіше за думку, що її ми вкладаємо в його зміст. Говорячи про пряме заперечення, я ніколи не забував, що я маю на увазі ствердження. Я вже згадував: кожна доба, протиставлена іншій, кожен етап доби, протиставлений попередньому, несуть на собі завжди ознаки тотожності з попередньою добою, з попереднім етапом, бо кожне не-А, в його протиставленні А, є формулою ствердження А, негативним визнанням А.

Аналіза виключного протиставлення не вирішус повноти проблеми взаємин епох, або етапів у межах однієї тієї самої епохи. Я вказував уже одного разу, що, поруч з епохальними категоріями, категоріями, що належать певній, одній історичній добі, існують також позаепохальні, властиві кільком епохам, наскрізні категорії й явища, що переходять з доби в добу, співіснують з епохальними явищами й категоріями, врастаютимо у ґрунт доби, що із зникненням доби переходять в іншу, продовжують своє існування поза гранями доби, яка їх витворила. Такі естетичні вартості: бізон, намальований рукою палеолітичної людини, «трипільський» орнамент, поеми Гомера, поезії Горация, картини Перуджіно, драми Шекспіра. Релігійні істини. Етноси, що виникають за певної доби й продовжують існувати в інших. Технічні винаходи людства, бо одночасно й поруч простус стежкою людина, тримаючи в руці дерев'яну ковіньку, рипить і повільно посувавшися брукованою дорогою віз, запряжений волами, мчить по рейках залізничного шляху електропоїзд і в синяві неба з гулом проноситься чотиромоторовий літак.

Повернімося до згаданого на початку: я не відкидаю ідеї розвитку; я відкидаю ідею розвитку лише в тому сенсі, який надавало цьому поняттю 19 століття, яке виходило з образу-ідеї єдиної й загальної цивілізації, що розвивається безперечно, за універсальним і завжди тотожним собі принципом лініарного поступу.

Д-Р ОСТАП ГРИЦАЙ.

БАНКРОТ ЛІТЕРАТУРИ

ІІ. ОПОВІДАННЯ.

Скільки разів у літературі настає занепад мистецької творчості, то найдошуканіше відчувати його доводиться загалові читачів у ділянці — оповідання. Бо це та ділянка літературної праці, де в добах письменницького розквіту родиться, сказати б, хліб пасущий для широких мас читаючої громади. Коли ось пересічний читач, зацікав-

лений новими письменницькими появами, спиниться над ними у книгарській крамниці, то він звертає свою увагу першою чергою на остатці твори — відомих оповідачів. З цього погляду, діти, німецькі книгарі передвоєнної доби обчислили, що під час різдвяних книжкових ярмарків (*Weihnachtsbüchermarkt*), тобто в часі найбільшого попиту на літературні новини, на сто нових письменницьких творів, -розкупленіх публікою, припадало майже правильно 60 до 80% на оповідання, повісті і романни, а щойно решта на твори віршовані та драматич-

ні¹⁾. І майже таке саме подають нам про книжковий обіг в них і прилюдні кінозбірні для випозичування творів красного письменства²⁾. Нову ліричну збірку, чи епічну поему, чи новинку для сцени відістали тут в кожен час, але актуальна повість переходила з рук до рук, і треба було іноді аж записуватися на список чекаючих, щоб урешті, за правилом зголошеної черги і собі дістати розхоплювану збірку оповідань чи розреклямований роман. Правда — великий мистець оповідання, Оскар Вайлд, ще в добу перед першою світовою війною висловлював у збірці прегарних естетично-критичних нарисів «Intentions», а саме у суді «Занепад фантазії» побоювання, що доба великих оповідачів, великих майстрів фантазії, в сучасній Європі — скінчилася³⁾. А ми, сучасники світу після двох великих воєн додаймо до того, що близкучі успіхи тих колишніх великих майстрів європейського оповідання це вже сьогодні ніби казка і фантастична вигадка про себе. Бо де в нас сьогодні геніально розфантазовані оповідачі — Вайлд сказав би: брехуни! — типу і рівня Вальтера Скота, Александра Дюма батька, Віктора Гюго, Діккенса і Бульвера, Бальзака, Золя і Фльобера, Йокая і Крашевського, О. Генрі та Джозефа Конрада? Однак особливо типу тих двох перших — Скота і старого Дюма.

Справді — які це мистеці оповідання!.

Того стихійного, простого оповідання, якого баженного, рапсодно наївного розмаху не обтяжує ніяка глибінь Гамлетівської рефлексії, соціальної ідеології, моралізуючого доктринерства та а priori сконструованої філософії, затеж творча фантазія автора степенує іноді до вершин просто нечуваного зацікавлення. Пригадуєте з першого роману Скота »Waverley« картини, де ріщається оконечна доля ворохбника Мек Івора Фергеса та молодого Веверлі? Або сцену з »Quentin Durward«, де п'яній шаліттям і оргією «арденський дик» князь Вільгельм от-от розпізнає проходящих повз нього героїв роману, загрожених з іх розпізнанням смертельною небезпекою? Або момент з роману «Kenilworth» де Емі Робсарт та граф Лестер стають віч-на-віч з королевою Єлизаветою? Або щось таке, як та картина в романі »Woodstock«, де Кромвел, повний гніву і жадоби помсти, стукає у браму терему Генріха Лі? Це картини, розмальовані Скотом так сповідно просто, а проте з таким усецілим оволодінням уваги читача, що напруга цікавости запирає вам відхід, степенує увагу трохи не до болю, велить забути читачеві, чи це ніч чи день і — здебільша — лишається вам в живій пам'яті на все життя⁵⁾. І воно знаменне собою, що коли Печерін в Лермонтові романі «Герой нашого часу» в одній з трагічних ситуацій свого життя намагається призупити всю важкість даної хвилини, то він поглибується весь в лектиру Скотового роману про пуританів... А Гайнріх Гайнріх писав колись у своїх листах з Берліну: «...Тепер же мушу говорити про твори Вальтера Скота, бо весь Берлін говорить про нього, бо скрізь його читають, подивляють, критикують, лають і знову хвалять і знову читають. Від шанованої пані графині аж ген до простої швачки, від пана графа до люкайчука — все читає романі великої шотландції, особливо ж наші чутливі дами. Зокрема ж роман »Kenilworth« викликав тут сенсаційне враження⁶⁾. Читають в нас Скота в оригіналі, або в усіх можливих перекладах, яких теж не брак,

¹⁾ Так принаймні за звітами книгарень і накладень в Німеччині (1912). Пор. до того каталог об'єднаних німецьких накладень з р. 1946 (München-Freiburg).

²⁾ Інститут Ляст у Відні (в добі »Im Westen nichts Neues« Ремарка).

³⁾ Цитую загальну з пам'яти. О. Г.

⁴⁾ Але тут я розрізняю оповідачів - фабулістів і оповідачів - ідеологів. Та про це ширше в окремій розвідці. О. Г.

⁵⁾ На-жаль у нас, українців, відоме здебільша тільки ім'я Скота, і лиши ми серед народів Європи не витворили ніякої школи Вальтера Скота; хоч мають її японці і китайці. О. Г.

бо, напр., останній тепер роман Скота »Пірат⁷⁾«) повинився водночас в чотирьох перекладах...»⁸⁾.

А Дюма батько? Його »Les trois mousquetaires«? Та хіба зміг быто з його читачів призубити картина, як славетна трийка мушкетерів, Ато, Парто та Арамі, а з ними як іх гідій товарищ, д'Артаніан, дістась до Лондону, щоб добути тут самоцвітів королеви Анни? Або як леді Вінтер, слідом за ними покидає Париж, занепокосна спершу грозою вічної в'язниці в теремі лорда, а далі добуває прихильність молодого офіцера Фельтена, важиться з ним на втечу, якої кожен момент це акт нечуваної зваги, і вертається все таки до Парижу, щоб тут остаточно попасті в руки трьох мушкетерів та на той іх суд, малюнок якого захоплював колись до ентузіазму весь культурний світ, від читачів у Калібрі до читачів Стокгольму, Гаммерфесту, і від Лондону до Шангаю?

«В XIV ст. лектурою європейського світу є Данте, в XVII ст. Сервантес, в XIX ст. Александер Дюма» — писала колись захоплена мадам Дельфін де-Жіарден⁹⁾. А коли — спітаймо — стане такою лектурою європейської прилюдності якийсь український літературний твір, зокрема ж в ділянці оповідання? Ми ж, українці, повторюємо залюбки, що між словянськими літературами наша одна з найбільших і найкращих і ставимо її на один рівень поруч з літературою російської, польської і чеської. Але тоді, як усі ті літератури мають письменників, твори яких є в перекладах і відомі в усій Європі, то що ми, українці, можемо поставити поруч них? Німецька — а за нею французька — літературна критика підкresлювала вже давно і підкresлює та й тепер з усією рішучістю, що великі російські і скандінавські оповідачі XIX ст. оформили властиво обличчя роману модерної доби, та що без Толстого і Достоєвського близького розвитку цього роману не можна б уявити¹⁰⁾. Польський роман добув європейського розголосу — а то й нагороди Нобля! — з творами Сенкевіча, Жеромського, Реймонтата БояЖеленського¹¹⁾. Правда — європейський рівень

⁶⁾ Це один з найкращих творів Скота, його змістом з трагічна історія потасмної жінки графа Лестера — полюбовника королеви Єлизавети — історія, що кінчиться насильною смертю тієї жінки, Емі Росарт, а розігрується в Лестерові замку Кенілворс (1560 р.).

⁷⁾ »The pirate« (1821 р.).

⁸⁾ За текстом у виданні: Heinrich Heine. Europ. Bilderbogen. Phönpix-Verlag 1946, ст. 27. — При цій інагоді зазначу, що дещо від'ємні осуди про Скота в Тена (»Histoire de la literature anglaise«) та у Брандеса (»Hauptströmungen der Literatur d. XIX. Jh.«), на мою думку, не зовсім слушні, особливо ж осуд Брандеса, що недоціннос зовсім Скота хоч би з погляду на його значення як уподібника селянських духовостей (»The hearth of Midlothian« та ін.). О. Г.

⁹⁾ В нарисі про неї у творі А. Бюхнера (Büchner) Französische Literaturbilder, 2. T. Frankfurt a. Main ст. 262 — 265.

¹⁰⁾ Перед війною в Німеччині особливо МаэрГрефе (Graefe) та Карло Нецель (Nötzel) це захоплені речники російської творчої духовості, зокрема ж Достоєвського, на плекання культу якого в Європі ми, українці, дивимося з заложеними руками, не зваживши досі ні на один критичний голос про цього московського патокриміналіста, на європейському форумі. А сьогодні культу Достоєвського в Європі знову поглиблюється. Я пытаюсь: чи всякого роду Раскольникові, Карамазові, Смердякові та Мишкіни і на будуще мають лишитися «ідеальними репрезентантами слов'янської рефігіності» для Європи? О. Г.

¹¹⁾ Придум усі Сенкевічівські неправди про нас пішли в широкий світ так само, як і Вольтерів на клеп на запоріжців в його »Charles XII«, та проте ніякий український історик не догадався виступити на європейському форумі з відповідним спростуванням, хоч би тільки німецькою мовою і хоч би лиши з перекладом відомої праці про »Ogniem i mieczem« В. Антоновича. О. Г.

Синкевічового «Quo vadis» був оспорюваний німецькою критикою з самого початку його успіху, а до його автора пристосовано той трохи презирливий підхід, що ним пописувалося і в самих поляків краківське «Liberum veto» і який зазначується ще і в останньому часі у споминах Желенського про краківську богему¹²). Але сфільмоване «Quo vadis» обігло фільмові сцени всієї Європи так само, як чудове англійське «The King of Kings», і сьогодні, напр., в літературно-критичних французьких журналах ви зустрічаєтесь з дуже прихильними інформаціями про новини польської літератури. З чеської літератури оповідання Божени Несмцової, Врхліцького, Сватоплука Чеха, Засра «Ян Марія Пльойгар» та легенди, а далі твори Махара, Ружени Свободової та Ружени Есенської, щоб не згадувати вже про «Прекрасного вояка Швейка», — відомі і цінені на європейському форумі, так само добре, як і оповідання російські доби Горького, Андресса та Чехова. А віденський критик Ганс Ліштекель поставив Засорвій роман поруч Ромена Ролана «Жан Крістоф».

І от ще раз доводиться поставити питання: А ми?

Ми, українці, з нашою літературою для Європи трохи не те саме, що і з політичного боку як бездомні скитальці: ніхто нас не знає, ні не реєструє. Мов наперекір тому, що ще ніколи не говорилося в нашій літературі так багацько про Європу, як саме сьогодні. І ніколи ще деякі літераторські типи в нас не лізли вам у вічі і не чванилися своїм т. зв. «європейзмом» так нахабно, як нині. На-жаль — усі ті «європейсти» нашого загумінка в суті речі такі далекі до Європи, як Європа від них; в їх бундочнім, іноді гохштаплерсько-високопарім «європейзмі» немас, поза хитро нахапаними фразами та іменами, суто європейського нічого, хочби вони й безліч разів гіпнотизували тих мучеників-читачів такими європейськими іменнями як —зрештою вже давно прогомонілій і цікавий хіба літературним палеонтологам!¹³) — Джойс, чи якийсь американський літератор, або знову якийсь ще дуже сумнівний тип з під прaporом французького екзистенціалізму чи не менш туманного сюрреалізму, що зі справжньою поезією і мистецькою красою не мав і не буде мати ніколи нічого іншого спільного¹⁴). Бо як-н-як, а упродовж дотеперішнього періоду нашої еміграції саме ті «європейсти» в нас не змогли створити не то що нічого видатного, але навіть нічого путнього, тобто такого, що могло бстати бодай поруч кращих творів Нечуя-Левицького, Грінченка чи Конського. Правда — Великі Інквізитори злід знажує європейзму проскрибували цих справжніх і характерних письменників у нас уже давно, вчепивши рівно туманної як і брехливої фрази про т. зв. просвітництво, якою всякого роду європейсти, імперіялісти, перші консули та критичні диктори нашого загумінка звікли забивати за одним пострілом усе, що не вкладається ніяк у Прокrustове ліжко їх доктрини. Та проте треба сказати, що коли нині доводиться дати до читання пересічному українському читачеві щось розумне, гарне, етично чисте і справді національним духом надихане — зокрема ж коли ідеться про українську жінку і українську молодь, — то твори саме тих письменників — це справжня Stella Maris для нашого читача¹⁵). Зате ж які досвіди зроблено з цього погляду, напр., з творами такого, так дуже тепер декім захвалюваного М. Хвильового, це показав інцидент з передрукуванням його ж оповідання «Життя» в місячнику для молоді «Юнак». Про це я писав ширше на іншому місці¹⁶) і тому тут повторятись не буду. Але що еротоманія, ще починаючи від Винниченка, засила міцно в головах наших літераторів і то саме таких, що залюблки покликуються на європейські

¹²) T. Boy-Zelenski. Znaszli ten kraj? Hanov. 1946.

¹³) Читайте про Джойса — та про спорідненого з ним фоссильно мертвого Пруста! — принципову річ Анрі Міллера «L'univers de la mort» в паризькім журналі «Poesie» ч. 35, 1946, ст. 18—40.

¹⁴) Порівняний рецензію: Renè-Guy Cadou: Poesie (про Ж. Сіпервея, Анрі Мішо та Поля Елюара) в журналі «Horizon» 1947, ст. 90—91.

зразки, того доказ — як опісля побачимо — між іншим оповідання Ігоря Костецького, свою продуктивністю одного з найплодовитіших членів теперішнього МУР-у.

З творами Костецького — подібно як і з творами Косача — ви стрінетьесь сьогодні у всіх виданнях цієї літераторської організації і поза ними. Костецький так само, як і Косач добре дбас про те, щоб що найчастіше пригадуватися шановні громаді наших читачів і дбас водночас про те — знову як і Косач — щоб виплоди його пера не лишалися без відповідної реклами. До того ці панове користуються усююзисною з ними пресою, яка вас заздалегідь повчес про те, в чому саме суть і цінність їх писань, а крім того прихильністю літературного проводу МУР-у, речник якого або не критикує їх зовсім, або критикує з дружиною поблажливістю, тоді, як на не усююзнені літераторські поєви кидається грім і розтощується їх усеціло (бідний Ситник!).

«Літературна творчість І. Костецького, — каже в післямові до його нарисів, — названих чомусь новелями — такий поважний і авторитетний критик, як проф. В. Державин¹⁷) — повертає нашу белетристику до шляхів того високого й ідеалістичного мистецтва, яке мас промовляти до народу не прозаїчним змістом слова — це повинна робити і далеко краще робить кваліфікована публіцистика — а самим словом, тим творчим словом-логосом, що діс глибше й потужніше за все на світі і знаменує в поетичному вислові сказане й не сказане яко безпосередній еквівалент несказанної ідеї — бо «напочатку було слово» (ст. 26). — Я признаюсь, що це визначення літературної творчості Костецького тут мені не зовсім ясне, особливо ж коли порівняти його з тим місцем післямові проф. Державина на самім початку, де говориться, що «белетристична продукція Костецького... становить принципову і глибоко знаменну подію в мистецькому розвитку сюжетової прози» (ст. 25). Читаючи ось таке, ви мімохіть читаєте: в чому ж ота «принциповість» і «глибока знаменість» такої події, як белетристична продукція Костецького? Правда — проф. Державин наматається опісля пояснювати формальні особливості оповідання Костецького, вказує на «шукання нових форм вислову, що вони не описували і не визначали б раціональним шляхом ті почуття та ідеї, які письменник намагається закласти у свій твір, а викликали б їх у читача поза літературним сенсом тексту самою високо-естетичною організацією вислову — те шукання — каже проф. Державин — рівномірно спричинилось і до великих мистецьких досягнень (Джойс в англійській літературі, Гемінгвей в американській), і до величних провалів німецького експресіонізму і французького сюрреалізму» (ст. 25). І ще далі каже проф. Державин таке: «Для української белетристики, що вона досі — з небезосновною обережністю — перебувала на більшості від тих стилістично-композиційних спроб і шукань, надзвичайно важить той факт, що в творах І. Костецького вони відразу виступають іс в ролі малоприступних читачеві або й естетично-сумінівних експериментів, а як органічний чинник нового ідеалістичного мистецтва прози, яке відкладає гадану самовартість описової матерії т. зв. реалізму і оперє переважно емоціями й афектами, відчуваючи поза літературним словом і поміж граматичних словосполучок» (ст. 25).¹⁸).

Як бачимо — наш видатний критик до пана Костецького дуже прихильний, хоч я побоююся, що пересічний читач окреслень проф. Державина не буде розуміти гаразд, а до того, коли почне читати критичніше ті — як каже критик — твори «нового

¹⁵) Говорю це на основі досвідів, зроблених Культ. Освітнім Рефератом в нашому таборі в Карльсфельді і в таборі «Орлик» в Берхтесгадені. О. Г.

¹⁶) «Орлик» журнал таборового життя, Берхтесгаден 1946, ч. 2, ст. 8, у статті «Кукіль у хлібах». О. Г.

¹⁷) Ігор Костецький. Оповідання про переможців. Дев'ять новел. Післямова Володимира Державина. Мала Бібліотека МУР-у. «Золота Брама» 1946.

¹⁸) Підкresлення мос. О. Г.

ідеалістичного мистецтва», то ладен згадати собі римську проповідку: *parturiunt montes - nascitur ridiculus mus*, тобто по нашому: з великої хмарі малий дощ. Проф. Державин сягас ось аж до XVIII ст., згадус реалізм, символізм, експресіонізм і сюрреалізм і цитус притім як необхідних двох однодумців пана Костецького — невдаха Джойса та сенсаційного, а не все стравного Гемінгвея. І от коли читач, наслухавшися того всього, береться врешті читати ті джойсівсько-гемінгвеїско-костецьківські чудеса, очікуючи нечуваних об'явлінь «нового ідеалістичного мистецтва». він зустрічач як першу «новелю про переможця» — а наголовок прекрасний! — таке:

Там високо на горах.

«Четверо хлопців узялися за руки. Старший над (?) ними сказав:¹⁹⁾

— Забудьмо, хлопці.

Він сказав:

— Забудьмо хлопці, що були між нас такі, що плакали з нещасливого кохання. Може — —

Він нажмурив до сонця ліве око.(?)

— Може вони ще пригадуться нам колись. Пісні про кохання. Лиш не тепер. Прощайте, хлопці.

Побравшися за руки, вони зійшли з пагорба. Їх розстріляли широкою чергою з кулемета. Вони лягли на землю і не сказали більше ні слова.

Замість них мала промовити земля».

От і все!

Бачите, шановний читачу, яке наше теперішнє мистецтво просте, а властиво паном Костецьким упрощене до можливого мінімуму. Той Джойс, що тепер ніби в рекомпензату за стражений в Европі авторитет став via Igor Kostetskyj та ще до того з містером Гемінгвеєм ніби духовним батьком МУР-у, ще вищим рангою, ніж Улас Самчук і навіть проф. Шевчук, мусів свого часу все таки добре натрудився, поки зміг зліпити свою, хоч і не зовсім дочину, то проте об'ємом грубу книгу, затитуловану іменням гелленського героя. І Гемінгвеї теж натрудився і написав немало, поки добув тісі слави, що розгорнув тепер світом, зокрема ж не дала і не дас спати Ігореві Костецькому. Ну, а от він, Igor Kostetskyj, втяв усього 13-рядковий ескізець, і вже він в нас і Джойс і Гемінгвеї!

Однаке можливе, що офіційний критик МУР-у скаже мені на те:

— Хай буде, що короткий, але ви дивіться, який він! Тобто які його кваліфікації з формального, мистецького та ідеологічного боку!

Ну, гарazard — так придивімось йому близче. Як бачимо — з традиційною формою новелі автор зірвав ґрунтівно, бо в усій літературі світу не знайдете новелі, об'ємом усього 13 рядків. Але якщо так, то це взагалі ніяка новела тай взагалі ніяка нова форма, ніяка новість ідеалістичного мистецтва, а стара як світ форма поширеного афоризму, така улюбленна авторами в сюжетах казково-поетичного характеру, де з одної сторони іде про пластичну тонкого, мініатюрного малюнку, а про мистецько заховану глибінь основної думки з другої. І ми знаємо, що саме наша новітня, невгомонним темпом життя гонена доба видосконалила ту коротку, таку дуже притаманну їй форму мистецького вислову до вершин, завдяки мініатюрним шедеврам в цім жанрі Тургенєва, Бодлера, Оскара Вайлда, Артура Шніцлера, Петра Альтенберга, Лійкевса та цілого ряду інших, що йм завдячуємо коштовні перлинни такої поезії в прозі, малюнки життя в казковій чи приказковій формі. Але хоч і не могли б ми таким речам в Костецького призвати з ніякого погляду творчо-оригінальної форми, то проте ми були б йому нескінчено вдячні, коли б він тут дав нам щось, що нагадувало б нам хоч в дечому чудових поетів афоризму рівня Тургенєва, а головно незрівнанного з ніким Вайлда²⁰⁾. Але що ж — яка тут внутрішня сторінка речі Костецького? Своєю плиткістю, браком всякої по-

тичного настрою та пісною сірістю обрисів цей напис робить на мене враження — якщо взагалі про це говорити — літераторської спроби найвіного гімназиста. Бо сьогодні й дійсно хіба тільки простодушний юнак, що не зміг чи не мав ще змоги пізнати все багацтво, всю глибину т. зв. в осної літератури, витвореної в Европі добою двох світових воєн від 1914 до нині — може як автор вдовоюватися такою банальною і поверховною дрібничкою, як цей парис Костецького. Отак для читачів, що знають короткі малюнки і малюночки батальністичного характеру з творів Анни Віванті, Барбюса, Дюамеля, Леонгарда Франка, з французької воєнної книги «Les Martyrs» і з цілій низки інших, немас тут ні мистецького, ні ідеологічного зацікавлення. Для чужинця ні, бо недостача індивідуальних рис у малюнку середовища відразу відштовхне його. А для українського читача теж ні, бо сіре узагальнення цілості картини тісніше його уваги з нею не з'язус.

А далі мимохітна кумедність всієї ситуації взагалі. Во якщо це війна, то як це так, що на шпилі високої гори четверо хлопців, замість шукати змоги втекти від ворога, що чатує під горою з наставленим кулеметом, беруться за руки як до аркана, і вислухавши сентиментальну промову «старшого» про те, що треба їм забути про той плач, що ним вони ридали колись з нещасливого кохання і про пісні кохання, сходять з пагорба — отож не з високої гори? — просто на люфу кулемета, що розстрілює їх широкою чергою. Та хіба с де ще такі хлопці, що замість кидатися на кулемета, дають себе вистрілювати мов вівці? І що це за хлопці такі, що так ревноплачуть з нещасливого кохання? Та де нині автор бачив таких плаксивих юнаків? І що то за трубадури такі, що закохавшися потопають у сльозах та ще і співають при тім? А якщо це не війна, то що це взагалі за ситуація? Пацифікація з кулеметами — чи що таке? А коли хлопці розстріляні, вже всі на землі, то нашо заввага автора про те, що вони вже не сказали ні слова? Та хіба ті, кого розстріляли чи повісили, ще звикли щось говорити? А в кінці дуже сумнівна глибінь останньої, отож провідної рефлексії автора: «Замість них мала промовити земля». Це ось смішна заввага, бо як би ми всі так давали себе вистрілювати і покладались тільки на те, що, мовляв, земля сама буде за нас говорити, то бідні ми й бідна та наша земля...

І отак доводиться сказати:

Так це так репрезентується модерна українська «новеля», що мала бути зразком чогось зовсім нового, якогось нового та переломового досягнення, мистецького досягнення в українській літературі нашого середовища та сучасної доби? Правда — на це питання шан. автор скаже нам зараз: Ale ж, панове, це тільки перший зразок в моїй збірці новель, там же є ще вісім, а крім того в мене ж ще ціла низка інших творів у журналах та в альманахах МУР-у! — А на це треба сказати, що всі ті інші спроби таланту Костецького я так само докладно й сумлінно розглянув, як власне і той перший зразок, та на жаль вислід критичної аналізу був для автора тим фатальнішим, чим ота аналіза була точніша і совісніша. Ось у восьми дальших «новелях» про «переможців» того типу, що розплакані трубадури «там високо на горах», скрізь намагання автора чудувати українських дурнів нечуваною глибінню та оригінальністю сюжету, але з тим, що сдинні ефекти, що його пан Костецький з гідною уваги послідовністю осягас, це враження смішної банальності і пліткості, але шгудерними фразами і всякого роду стилістичними вихватами та гокус-покусами замаскованої так, що спершу масте враження прислоненого образу в Caic, а щойно після прочитання «новелі» до кінця, бачите, що тут під саїсівською прислоною або немас нічого, або тільки ерзац-глибінь такі домашнього виробу поштівого Ігоря Костецького. Але при допомозі яких засобів наш епохальні міри оповідач намагається посилювати враження своїх творів, особливо ж таких вдячних засобів, як усякого роду шгуки з-під знаку Ероса — про це вже у продовженні цієї праці.

(Далі буде.)

¹⁹⁾ Підкresлення мої. О. Г.

²⁰⁾ В останньому часі з'явився дуже добрий вибір з творів Вайлда в німецькім видавництві «Die Brücke»: Selections from Oscar Wilde. W. Dorn Verlag, Bremen-Horn 1947. Тут с дещо і з De Profundis. O. Г

Волі не здобувають дурничкою.

ПАРАДОКСИ АНГЛІЙСЬКОГО СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ.

Мабуть, чі не найбільшою сенсацією в цій зовсім не сенсаційній країні є переживання, що маємо тут діло з людьми внутрішньо вдоволеними. Що прикмету свого земного животіння англійці називають «щастиям», а себе називають щасливими. Коли хто хоче довідатися, що саме називають англійці щасливим, мусить заглянути до оксфордського словника поняття «щасливий» — вдоволений власною долею. Англійці люблять про свою країну без перехвалювання говорити: «Хто пережив на власній шкірі цю стриману веселість, що тут характеризує ціле життя в усіх його хоча б і найдрібніших виявах, той тільки собі може уявити, в якому пеклі він жив, поки не опинився на острові». При тому абсолютно не треба думати про роздвоєння, пережите в останніх роках або між обома війнами. Ми ще надто багато знаємо про так звані щасливі часи перед 1914 р., щоб усвідомити собі, що така, напр., Німеччина перед цією датою так само визначалася браком «свосчасної свідомості», як і по війні. Супроти цього видається, що сучасне англійське життя складається неначе не з «сучасного»...

Чимале значення має обставина, що цей стан внутрішнього вдоволення має свій первісно соціальний характер. При тому не треба мати на увазі таких наявних виявів, як відгомін на всяко-го роду гуманітарні заклики, чи великі народні празники. На увагу треба брати повсякденні, буденні явища, поведінку людини на вулиці, на базарі, не обмежену під час охоту до взаємодопомоги в найдрібніших життєвих турботах, поведінку публікі з урядовцем, ге, як урядовець ставиться до публіки, при чому символічним явищем є полісмен. Хто щодня, і не тільки в дрібній торгівлі, обсервував просто середньовічні форми купецького суперництва, передусім браки ворожої конкуренції і постійно чуйне почуття торговельної відповідальності, в того поступово виринають сумніви, чи поняття «людина економічної» з існуючих економічних наук, з боку німецького господарства викла-дають правильно чи ні?

Я припускаю, що поза простим суперництвом за країнання, та виразніший вияв посиленої боротьби з іспуванням ті самі прикмети вдоволення й веселості, отже житірадісності, характеризують теж американську буденницину.

Крім того, дуже притаманне явище — те, що англійський мужчина (беремо справу пересічно) ледве чи коли підноситься душевно вище, над вік юнака, що знову деякі психологи вважають загальною англосаксонською характеристикою. Дуже характеристичне теж замилування до плакання ріллі в англійського громадянина, хоча б і на найменшому клаптикові у формі власного городця. Він, англієць визначас будівельний стиль і вид однорідного, власного дому, розвиваючи при тому городницькі вподобання.

Славетний англійський «індивідуалізм» можна найкраще зрозуміти, як дрібноміцанську замкненість у собі. Це явище зовсім не припадкове, що найбільше англійське місто Лондон є типово найменше великокомісіким. Ця світова метрополія є до нинішнього дня конгломератом, збиранимою, структурно не пов'язаних громад, що іноді виявляють зовсім сільський характер. Коли поминути сіру пустку й одноманітність північно-англійських індустрийних центрів, тоді можна й тут заприміти ту саму структуру. Країна, що її з правом можна назвати найстаршою промисловою країною,

що її промислова революція, здавалось, змінила цілковито; країна що своє аграрне населення зредукувала до 8%, складається ще й нині типологічно з ловців-мисливців, рибалок і ремісників, не виключаючи при тому й найвищих верств, коли брати на увагу т. зв. «спортиві» уподобання англійців до різних улюблених занять, як ловів, що поширені у найвищих верствах, якщо тільки, хто має до диспозиції терен, або мулярство, ковальство і т. п. уподобання, поширені навіть між лордами, що свої вільні хвилини заповнюють тим «спортом».

ІНДИВІДУАЛІЗМ ТА ЗРІВНЯННЯ.

Коли вдумуватися в причини, що зумовили душевну рівновагу вдоволення й стриманої веселості англійців, тоді насувається думка, що тільки індивідуальні самоздійснення й свободна демонстрація, скажімо, вижиття власних гонів і нахилів та здібностей, мусіли дати підставу такій структурі англійського громадянина. Базікання про «англійський індивідуалізм» тільки стверджує цю теорію. А злободенний досвід учиє, що в Середній та Західній Європі ледве чи знайдете велику суспільність, яка б так плекала конформізм, як це робить англійська суспільність. Де ще в цілому світі звертається увагу на добре виховання й поведінку? Де ще вважають розговірність у діяlectі не тільки «селянським», але познакою соціальної деклайсованості?

Англія якраз стала тираном модерного чоловічого одягу з безбарвною одноманітністю (пригадайте тільки середньовічні форми — широкі холошні, одна штанка у червоноп-чорні, друга в зелено-фіолетні лямпаси й горішню частину, що творила з тих пасів шахівницю).

Подібне відноситься в чималому до духового стану інтелектуальної середньої верстви. Якраз в Англії бачить кожний «балакун», що тут багато не «дискутують»... Англійці кажуть, наприклад, що форми наукового конгресу в Англії та Німеччині різняться одна від одної так само, як ведення війни від гри в гольфа. Коли абстрагувати від невеликого числа духових бунтарів, бракус навіть у найвищих кругах наукового, мистецького та релігійного життя пристраси до контроверзій, скажімо просто, до противіріч. Ніде не порушують таких глибин, як мистецька творчість останніх двох століть, зокрема у драмі, в образотворчому мистецтві та в музиці. Не інакше с воно з філософією та богословієм. Методи компромісу пристосовують до останніх духових здобутків. Коли ж гальмуюча сторінка конформізму переходить далі межі, тоді її карають соціальною дисфамією, отже суспільним зганьбленням. Все це вказує на культурні форми, що їх находимо звичайно тільки в суспільностей, що стоять на передіндустріальній фазі свого розвитку.

Розуміється чужинцеві тяжко освоїтися, а то й знайти це незрозуміле мірило духового зрівноваження. Коли ж, однаке, хто його собі засвоїв, тоді він — як чужинець — шукає, самозрозуміло, духовно-соціального авторитету, що такий лад створив і його зберігас.

При тому кожний чужинець заплутується в англійських парадоксах. Во соціальній конформізм в Англії є спонтанним виявом одиниць, що над їх діянням і випливом їхнього духового багатства (еманациї) не сторожить ніяка політична установа (інстанція) ані суспільний прошарок.

Поза невеличким числом «бунтарів» не вважас ніхто згаданого вже вторі конформізму за зовнішній примус, але за властиву форму індивідуального самоздійснення.

Думання й відчування пересічної англійської людини керується не тим соціальним кодексом, якого форми «decency» і «fairness» стали аксіомами поведінки всіх прошарків і клясів. Цей кодекс вимоює ту безодню класового зрізничкування і створює в найбільш плутократичній країні „plebisuit de tous les jours“, з якого виростає дійсна національна спільнота. Цей кодекс спричинює також великою мірою зродження т.зв. цивільної відваги, якою англійська одиниця такою недосліженою мірою перевищує кожного європейця.

Поняття «decency» і «fairness» розрінюються вище авторитету уряду, а право спротиву чи там опозиції, що до деякої міри ці засади порушує є властиво рушійною силою англійського політичного життя.

Не дивниця, що, напр., німецький інтелігент думав, що в такій країні мусили б розвинутися егалітарні тенденції. Отже, свого роду «уравнілівка»... Статистика показує повну помилковість такого способу думання. Отже, напр., 2/3 національного майна належить в руках людей, що мають більше як 5000 футів майна. Це плутократичне розверстування в Англії з самособою чимось більше, як простим економічним питанням. Мабуть, немас більше краю, в якому розбіжності й вияви станового порядку можна б більше відчувати, як в Англії.

На великих просторах Англії було донедавна просто неможливо інакше мандрувати, як вулицею, шляхами та дорогами. Во все інше — це приватна власність великих власників, і її нарушити ніяк не можна було. Не було лічниць чи музеїв, не було ніяких університетів (високих шкіл), що їх формальна презентація не спочивала б у руках якогось вельможі.

В такому випадку насувається дуже приkre питання: чи не є це все добре замаскованою клясовою перевагою й володінням аристократично-плутократичної кліки?

Повсякчасне викладання тісі справи затемнююється стаючищем опозиції в парламенті. Вона ж оплачується урядом для ведення критики уряду! А все ж таки не треба забувати, що адміністрація, судівництво й господарські установи є в Англії до тої міри децентралізовані, що в них з так багато представників працюючих верств на ключових позиціях (тепер цілий уряд є в руках «партії праці!») громадського й судового правління. Врешті, не треба ніяк забувати, що звідси, з цього краю, вийшли в світ такі здобутики модерного суспільного ладу, як боротьба з картелями, професійні спілки й споживчі спілки — всі ці засоби революційного чи реформістичного руху трудових мас.

Накінець, хай буде вільно відмітити, що в ніякій країні так скрупульто не перестерігають сути противи вищих кляс доходових і спадщинних податків — і це все з умовини, яких не все може зрозуміти психіка робітництва Середньої Європи, зокрема Німеччини, де клясова боротьба починає знову розгарятися аж до абсурду. Спробуймо по змозі нашого матеріалу внести дрібку ладу в ці парадоксальні антиномії (дивовижні привидні протиінштва).

ЯК ОСНОВА: СОЦІАЛЬНИЙ КОНФОРМІЗМ.

Французька революція 1789 року видигнула три гасла, що стали основою модерної демократії: Вільність, Рівність і Братськість: Коли б ми підійшли до шаблонної міркою до англійців і спітали, що з розгоною і зберігаючи силою англійської демократії, тоді відповідь спинилася би на понятті братськість чи братерство. Ясно, що першою мірою треба було б позбутися з цього поняття всіх елементів романтичного характеру і братерство не вважати «естетичним стопленням душ»..., але розуміти в тому випадку що щоденну форму родинного зв'язку, що відповідає властивому поняттю цього слова. Тоді читач може собі уявити англійську націю як добре в поряд-

ковану велику родину. Тому не дивниця, що всі людські зносини її членів, чи це буде в особистому контакті з життям чи в соціальних або політичних розрахунках, відбуваються у златідній атмосфері родинних симпатій. Простору для внутрішнього пересунення точки тяготіння влади володіння аж надто багато. А ці пересування відбуваються змінною грою здобувати й давати можливість. При тому треба зазначити, що не беремо зовсім до уваги двох екстремів: повне індивідуалізування без уваги на групові інтереси, як теж і повне заперечення індивідуальності в здогадному й ілюзорному «супраорганізмі»... Сказане залишається все ще в засігу формальної психології. Коли питати про, дефініцію поняття «decency» і «fairness» можна спочатку непоротися знову на певне романтичне непорозуміння. Хотілося б сказати: коли говорити про зберігальні триби англійського життя, то воно основується на «християнських принципах». Однаке при тому треба позбутися всіх вимог радикального протестантизму, а зокрема кальвінської діялектики, щоб скопити «християнство» як таке, як щось посередині — у розумінні посередника між нашим фізичним і психічним «я»! Можна б було тут думати про суспільні ідеї св. Томи, коли б не та обставина, що брак усіяких понах часових і понадземних елементів у щоденному житті творить такий разчій контраст до католицьких ідей про суспільність.

Для англійців джерелом творення правосвідомості впродовж останніх століть є т.зв. зреформована особливість англійського церковного життя. Життя мале й велике розіграється в атмосфері сектуляризованої релігійності, яку національна церква і секти перемінюють у своєрідну соціальну активність. При чому треба наголосити зреформований характер неконформістичної церковної організації. Але навіть ця церква є вільніша від протестантізму у будь-якій формі.

Однаке не можна мішати змістовності цього сектуляризованого християнства з догматичними формулами метафізики. Мабуть, найкращу аналогію (тим чваниться самі англійці!) винайшла сама народна традиція, зв'язуючи первісних мешканців Англії з загубленими племенами Ізраїля.

Англійці твердять, що в основному поведінку англійського суспільства характеризує декалог, як обичаєвий кодекс!

Тільки цим можна пояснити обставину, що радикальний брак соціальної рівності донині не діє властиво дезинтегуючо. Коли ж абстрагувати від радикалів на обох крилах, радикалів, що свої реакційні й революційні ідеали зачерпнули з континенту, тоді зрозуміємо, чому в Англії немас соціальної зависті між одиницями, ані клясової боротьби між поодинокими суспільними верствами. Боротьба ведеться з долини традиційними засобами демократичного реформізму проти клясового порядку й нагорі погоджується з неминучими формами втрачення частини влади в традиційній формі уступчивості.

А з другого боку, чи не була це одинока країна, що після першої світової війни спромоглася на експеримент генерального страйку? Властиво нація, що знала найменше т.зв. вибрики клясової боротьби?

Та передусім треба собі усвідомити, що є велика різниця в понятті клясового відношення на континенті й на острові.

Щоб вияснити цю обставину, було б надто неважко подавати такі приклади, як партія копаного м'яча між страйкуючими й поліцією чи між комітетом допомоги для страйкуючих і поліцією; при тому слід відмітити, що по боці допомогового комітету грав між іншими тодішній кронпринц Дюк оф Уельс. Бо це все правдиві анекdoti, які декому може не в смак — не всі ж бо родилися англійцями!

Зате куди важніша форма й спосіб, яким уряд зліквідував цей найбільший в історії Англії страйк.

Та сама формула, якою перемогли англійці бурів після програної бурами війни: зречення коротко-травалих тріумфів для справи довгореченцевого замирення.

Це було й можливе, бо вже чисто інтелектуальне поодинокі кляси в Англії живуть не так розмежовано, як це є в інших країнах Європи, а зокрема в Німеччині. Тут діє чималою мірою зовсім громадянський і не бюрократичний характер англійського капіталізму, що має свої зв'язки як з горою, так і з низами. З горою — великомудрою політикою нобілітатії (отже ущляхетнення, іменування королем нової аристократії, поповненням з ряда заслужених громадян!), і що ще важніше: соціальним зближенням молодших синів шляхти, що стають громадянами з громадянськими прізвищами і займаються малого й середнього калібру дрібними підприємствами та ремеслом, що уможливлювали бодай до початку 20 століття індивідуальнé проникнення вгору.

Чималу ролю відіграє теж виховно-освітня система, що просто рафінованим способом допомагає зростанню всіх здібностей, абсорбуючи їх для т.зв. вищих кляс. Університетам провінціальним припадає завдання приготувати доріст і приріс для середнього громадянського стану, тоді коли Оксфорд та Кембрідж переводять духову селекцію всіх прошарків під кутом господарського та політичного керівництва краю та підготову наукового приrostу. Правда, плутократична система освітньої системи спрямовує кандидата й кидає його на поталу стипендій, коли він походить з т.зв. нижчих прошарків суспільності, а втім, підпорядковує таку людину існуючим приписам домінуючої верстви. Однак в ніякій країні дорога для талановитої людини так не спрошеня, як в Англії. Отже, ні одна країна не вимагає такої дорогої ціни особистої асиміляції. А втім діє знову конформізм у своєму світоглядовому значенні, що дозволяє цю жертву з власного «я» переводити майже без болю й ресентименту.

Зате поняття «англійської свободи» — це трудніша проблема. В основному з дві відповіді на питання, що це таке англійська свобода: звичайне зуявлення в самій Англії каже, що Англія — по нинішній день найбільш свободна й волелюбна країна Європи, а навіть і в цілому світі. А це тому, що втручання політичних чинників в публічне й приватне життя обмежене до мінімуму, отже — до необхідності. В свій час німці мали дуже дивну формулу для висвітлення понять англійського демократизму. Вони казали, що занадто сильний примус соціального конформізму не дає взагалі змоги розвинутися індивідуалізові, заступаючи змагання автономних одиниць стандартними діями мас, що змагають до заспокоєння стандартизованих життєвих і культурних потреб.

Обидві тези викривлено полемічними екстремами, хоча вони прикликають до свідомості таки суттєві властивості цієї скомплікованої структури.

Немає сумніву, що інтелектуальні прошарки в Англії є вихонощі від того специфічного типу індивідуалізації, як, напр., в Німеччині. Не менше важним є те, що примусові форми його державного ладу залишають для англійця більше свободи рухів та виразування, як громадянинові якогонебудь модерного великорадянського твору. Ключем для розв'язки цієї проблеми є обостороність (поларитет), пізнання не національних протитенств, але соціально-психологічного структурального закону.

Англійський досвід каже, що суспільність може переносити свободу рухів власних членів, коли індивідуалізація тих членів не переходить певної, заздалегідь окресленої границі. Видеться, що свободу дій треба оплатити певною типізацією індивідуальної структури.

Лібералізм як суспільна система вимагає, очевидно, жертв індивідуального означення.

Коли справу розбирати в той спосіб, то не здивує англійське самозречення від інтелектуального естетичного формування індивідуального життя й не будеться того вважати яким-небудь браком. Воно обосновується односторонньою перевагою політично-економічних інтересів на протязі останніх двох століть й пояснюється реформаторською діяльністю тих інтелектуальних прошарків, що на них позначився вплив континенту.

Традиціоналізм, що опановує ціле життя, виявляється властивою умовою для особистої свободи діяння. Він обкроює в добі наростання кожній генерації (період пубертета) крила й виганяє духовно непокірних з краю, або пошиває їх в дурні, зводячи їх до ролі блазнів, не зважаючи, чи йде про Кліве, Байрона, Сесіля Родеза чи Бернарда Шоу.

Оборотно стає ясно, що соціальна дезінтеграція є ціною, якою німці заплатили за екстремну індивідуалізацію своєї інтелектуальної меншості.

Одна фраза Платена: «Німеччина — це декілька відважних пливаків на розбурханому морі нісеності»... описує з погляду німецького гуманізму іншу славну фразу, що каже: «німці надарено стараються стати нацією, чи її створити!» Во більшість і меншість в Німеччині відбігли так далеко від тієї середутої індивідуалізації, яка єдина є в силі зростити спонтанно спільно.

А коли, найвища цінністю «земних творів» є особистість, то її здійснення припадає хіба в пеісторичний момент. Мірячи критеріями групового життя, доцільно функціонус покищо тільки англійська система, але тільки для англійців, тоді коли німці племтаються між анархією й автократією, досвідчуячи на собі прокляття екстремів.

Коли б ми порівняли цю антиномію, з одного боку, з добре функціонуючою установою англійської поліс з аполітичним самоздійсненням німецького індивідуума, з другого боку, то дійшли б тільки до висновків, які нас, українців, не вдовольняли б, а врешті й не вяснили б самої справи. Порівнюючи англійську систему з українською не можна, бо такої, на жаль, немає, себто система правнополітичного порядку в Україні з р. 1709 перестала бути українською, а тепер маємо рік 1947. Тому залишилося при розгляді й порівнюванні німецького прикладу, який більшості українців на чужині доволі добре відомий.

Радикальна несприятливість розв'язки німецької справи виявляється в тому, що із-за анархічної поведінки потопають навіть відважні пливаки. Себто ті, що на поверхні рухаються; а все таки вони виявляють своїми намаганнями німецьку соціальну структуру. Т.зв. «прусацька система» не була нічим іншим, як спільним ярмом, що механічно сполучало деяку групу людей, що їх когезійна сила вичерпувалася в особистих зносинах. Там, де немає сили спонтанної колективізації, залишається в критичних моментах тільки формальний шаблон політичної, господарської, церковної й виховної бюрократії, що стає виконним органом автократичних меншин.

Коли говоримо про диктатуру, то треба ствердити, що й англійська людина з під впливами своєрідної диктатури, і то куди дошкільнішої, як такі, напр., німці. Один англієць, що обсервував німців довгі роки, пише так: «Я бачу перед собою того пересічного німецького дрібноміцького типу, що в затишку своєї кімнати після того, як він при СА-апелі чи груповому марші останніми словами, ревом і жестами спроститувався, в затишку кімнати крутить дулю свосму улюбленому фюре-рові та клене його на всі застави, як це він тепер робить і супроти своєї співвинуватості, а себе виявляє в несконтрольованому способі викладання націонал-соціалістичного світосприймання, виявляючи свою своєрідну й едину під тим оглядом «особистість» чи індивідуальність.

Така двородність між життям зовнішнім (мус) і внутрішнім (гуляй душа), що так масово харак-

теризує німецьку людину, для англійця не існує. Його (англійця) диктатор сильно закорінівся в його серці, англієць дійшов у тому погляді так далеко, що він себе ідентифікує подібно, як жив з власним законом, з своїм моральним диктатором.

Англійські власті не мусять водити своїх громадян на поводі, бо вони знають, що англійські громадяни ніколи не вискочать поза приписані норми межі.

З усього вищесказаного повинно бути ясно, чому англійська суспільність повинна й може бути для всіх інших чимось більше, як тільки історичним досвідом. Коли брати на увагу соціально-психологічний закон інтеграції, то англійська суспільність переходить усі межі уявлень фашистівських чи комуністичних революціонерів: англійська людина до тієї міри соціалізована, що вона реагує зовсім спонтанно, отже, добровільно, на всі вияви життя спільноти й обороняє так само інтереси тієї ж спільноти, що її інтегральною частиною вона себе вважає.

Зовсім не зáперечус сказаному тут обставина, що конкретні установи Англії й дух, що ними володіє, не годяться з нашими доцільними уявленнями. Навпаки, треба просто дивуватися, що на тлі модерного індустріалізму, клясово так сильно зрізничкована суспільність зуміла так зразково здійснити спонтанний «consensus» (консенсус — своєрідну згоду в семействі).

Ясна справа, що одиниця мусила оплатити описані тут конформізм високою моральною ціною, як про це свідчить критика суспільності Вікторіянської ери. Нині зовсім не треба сумніватися в

тому, що виховна система не приносить з собою стільки відпорної сили такою мірою, як це було давніше. Що деякі «ухили» все таки оборочено з успіхом, свідчить основний настрій «happiness und cheerfulness», основний, так би сказати, атмосферичний мотив англійського суспільства. Бо коли порівняти цю психологію англійця з перманентною задухою (Katzenjammer'ом) континentalьних науковців і інтелектуалів, що живуть за найбільш екстремними психоаналітичними рецептами, тоді насувається безумовно чи не найважніше питання: чи атмосфера почуття особистого забезпечення, що огортає одиницю в добре упорядкованій суспільності, не чимось куди важнішим, як завершення вітальної й психічної ситуації кожної одиниці?

Англійське й німецьке суспільство ліберальної доби радикальних противоріч виглядає так: в Англії — соціальна єдність, зростаюча й щоденно стверджувана спонтанним конформізмом поодиноких членів; в Німеччині — соціальна анархія, що часами виганяє пізні квітки індивідуального вищершення, щоб після того власти знову в отупніння отарного животіння і залишитися в гурті тільки механічними силами бюрократичного централізму.

Екстровертована (розвернена) свобода політичного діяння й інтровертована (звинена) свобода індивідуалізації можуть, кінець-кінцем містити в собі протиєвенства, що їх ніяк не можна погодити.

Та треба підкреслити: що ставить свободу вищє всякої автократії, той усіть бути готовий заплатити ціну добровільного обмеження індивідуального оформлення.

(На основі брошюри: Adolph Love: The price of Liberty. подав Ігор Євшан.)

М. В.

Кредит у сільському господарстві України за часів московсько-большевицької окупації

Починаючи працю про кредит у сільському господарстві України, мусимо зазначити, що будемо торкатися лише Наддніпрянської частини України — так званої Великої України. Західна Україна окупована Московциною в наслідок другої світової війни, і ми ще не маємо цифрово-статистичного матеріалу, що характеризував би питання, якого ми тут торкаємося.

Сільське господарство — це складова частина народнього господарства тієї або іншої країни, але воно різко відрізняється від таких ділянок народнього господарства, як промисловість, транспорт і торгівля. Коли тількищо згадані галузі народнього господарства великою мірою або й зовсім незалежні від природних явищ, то сільське господарство перебуває в повній залежності від них. Капітал, вкладений у промисловість чи торгівлю, впродовж одного року обертається кілька разів, а в сільському господарстві вкладений капітал обертається не швидше, як один раз на рік, а навіть таке обертання вкладеного капіталу іноді триває кілька років (меліорація, іrrigacія). Отже, обертання вкладеного капіталу в ту чи іншу галузь сільського господарства лімітується самою природою. Сільське господарство має вегетаційний і мертвий періоди, а промисловість — таких періодів не має. Отже, коли для успішного переведення праці такі галузі народнього господарства, як промисловість чи торгівля потребують кредиту, який повертається підприємством після обернення капіталу в підприємстві і реалізації виробленої продукції, то в сільсько-господарському виробництві, а особливо в рільництві, кредит конче потрібний.

А чи може господарство обйтися без кредиту? Беззепечено, що може, але таке господарство, а особливо сільське, тільки тоді нормальним працює й розвивається, коли воно не лише реалізує вкладений капітал з певним прибутком, а ще до того й відтворює. Коли ж немає відтворення в господарстві, то таке господарство потрохи, як кажуть, з'їдає власний основний капітал і занепадає, або, в кращому випадку, не зростає, а ледве животіє. Отже, для нормальної праці в господарстві взагалі, і в сільському господарстві зокрема, особливо в рільництві, кредит конче потрібний.

Маючи таке загальне наставлення щодо кредиту в сільському господарстві, постарасмось характеризувати кредит, його розмір та використання його в сільському господарстві України за часів советів.

Треба мати на увазі, що советсько-московська влада хижаксько-варварським способом експлуатує сільське господарство в Україні, як у своїй колонії. Почуваючи себе нетвердо на окупованих Українських землях, совєтська влада дотримувалася принципу: «все взяти і нічого не дати!»

За даними совєтської урядової статистики, колгоспи здали совєтській окупаційній владі від свого гуртового, зернового й бобового збору таку кількість, показану на %:

1. Здано колгоспами совєтській державній владі від усього урожаю (на % за роками)

Роки:

1934	1935	1936	1937	1938	1939
46,0	44,5	43,1	36,8	44,3	43,1

2. Залишилось до розподілу на трудодні:

Роки:

1934	1935	1936	1937	1938	1939
19,5	23,8	23,8	30,9	23,5	22,9

Наведені цифрові дані, добуті з відчитів колгоспів, яскраво свідчать про той жахливий стан експлуатації, що переводиться в Україні під союзькою окупацією. Такий стан був до війни, а після війни, за відомостями, що їх публікували в періодичній пресі за межами СССР, становище з цим ще погіршало.

Коли які кредити, хоча й незначні розмірами і видавала советська окупаційна влада сільському господарству, то це було в перший період колективізації, до часу так званої суцільної колективізації, себто до 1929 року, а після 1930 року ніякого кредиту для колгоспів, власне, не було. Не можна ж вважати за надання кредитів колгоспам, коли держава організовувала МТС і надавала кредити МТС у вигляді сільсько-господарських машин. МТС були і є советськодержавними капіталістичними підприємствами, які за оплатою натурую з боку колгоспів обслуговували колгоспи. Колгоспи платять МТС за їх працю досить високу ціну і, крім цього, в першу чергу, разом із податком державі. МТС не має права розпоряджатися одержаним від колгоспів зерном, а за винятком 5% одержимого зерна мусить здати повністю і без затримки все зерно на пункти «Заготзерна».

Оплата колгоспами МТС за виконану ними роботу на колгоспних полях була така на %% до сього збору колгоспівського урожаю:

Натурплати МТС (на %%)

Роки:

1934	1935	1936	1937	1938	1939
10,9	13,1	16,8	15,3	17,6	21,4

А взагалі відомості про кредит засекреченні і не підлягають у советів оголошенню. З великими труднощами нам пощастило добути деякі відомості, які тут і подаємо.

Крім того, мусимо зазначити, що питання кредиту розглядаємо лише по колгоспах і зовсім не торкається совхозів, бо коли колгоспи хоч якоюсь мірою з недержавними підприємствами, принаймні ідейно, то совхози — це справжні державно-капіталістичні підприємства, отже, про кредити тут не може бути й мови.

До 1934 року совети організовували колгоспи трьох форм: с.-госп. комуна, с.-г. артіль і товариство спільного обробітку землі. У нас є матеріали про наділення кредитом 11 товариств спільного обробітку землі. Чорноострівського району, Проскурівської округи. На одне товариство спільного обробітку землі в 1927 році було видано 1005 руб. 97 коп. З цієї суми витрачено за призначенням, а саме: на закупівлю с.-г. живого й мертвого реманенту та продуктивну худобу — 936 руб. 59 к., решту — 69 руб. 38 коп. витрачено не за призначенням. У відчиті про витрати кредиту с є грава «розтрати», за якою пересічно на одне товариство припадає 11 руб. 45 коп., себто 1,1% всієї суми виданого кредиту на 1 товариство. Отже, коли ми «розтрату» присдаємо до невитрачених сум кредиту за призначенням, то всього невитрачених коштів за призначенням від кредиту на одне товариство припадає 80 руб. 83 коп., що складає до виданого кредиту на одне товариство спільної обробіткі землі — 8,03%.

З наведених цифр бачимо, що при тому малому розмірі кредиту, яким розпоряджало товариство сп. обр. землі, досить великий відсоток кредиту не був використаний товариством з вини самого колективного об'єднання. Це були дрібні товариства. Для характеристики землезабезпечення цих товариств, подаємо такі цифри:

Земельне забезпечення по колгоспах (товар. сп. обр. землі Чорноострівського району) на 1/I 1928 року:

Кількість дослідженіх товариств спільного обробітку землі	Пересічно припадає на 1 товариство десягин землі			
	Ріллі	Садиби	Лук	Разом
11	32,10	2,70	0,70	35,50

Виходить, що по цих дрібних т-вах на одну десянину припадало пересічно кредиту 28 руб. 28 коп., сукупні кредити мала, та їх та не використана повно. Власні капітали в утворенні основного капіталу занадто малі, складали лише 4,04% кредиту, виданого на одне т-во. Слід зазначити, що суми одержаного кредиту витрачались у багатьох випадках не за призначенням. Взагалі треба сказати, що колгоспи всіх трьох форм були біdnіші, ніж довколишні індивідуальні господарства, бо український селянин не йшов добровільно до колгоспів, за винятком колишніх «наймітів».

Ступінь забезпечення робочою й продуктивною худобою на 1/I 1928 згадуваних колгоспів-товариств спільного обробітку землі в порівнянні з індивідуальними господарствами того ж рівня, такі:

Форма господарства	Пересічно припадає на 1 господарство*)		Пересічно припадає на 100 дес. землі	
	Коней робочих	Корів	Коней робочих	Корів
1. По індивідуальних господарствах	0,7	0,6	23,8	22,6
2. По т-вах сп. обр. землі	0,1	0,5	3,9	15,8

Як видно з наведених цифр, товариства спільного обробітку землі навіть у порівнянні з індивідуальними господарствами того самого району, які теж не могли похвалитися своєю заможністю, були, під цим оглядом, у гіршому стані.

На час обслідування 11-х товариств сп. обр. землі пересічно на 1 т-во припадало з мертвого реманенту: культиваторів 9, молотарок 1, віялок 1, сортувалок 1, січкарень 4, борін звичайних дерев'яних з зализними зубами 13, дряпаків 2, плугів 20.

Таке, не зовсім близьку, становище було в 1927 році по 11-х товариствах сп. обр. землі. Суми кредиту, як видно, були занадто малі, а власні капітали в утворенні основного фонду ще менші, тому суми кредитів мало що могли допомогти товариствам у їх господарстві. Тим більше, що самі члени товариств ставилися до своїх товариств не так ретельно, як звичайний господар до свого господарства в індивідуальному господарстві. Це підтверджує наявність у відчитах товариств при використанні кредиту такої колонки, як «розтрати» і витрати з сум кредиту понад 7% на цілі не за призначенням, а за споживчі потреби. Наведені товариства-колгоспи своєю організацією рільництва мало чим відрізнялися від індивідуальних господарств. Принаймні, коли проглядаємо пропорцію культур у товариствах та індивідуальних господарствах того самого району, то знаходимо невеликі різниці.

Пропорція культур за 1927 рік по товариствах сп. обр. землі та індивідуальних господарствах Чорноострівського району (на %%):

Тип господарства	Під паровою та топковою культурою											
	Оз. пшениця	Овес	Ячмінь	Мішанка	Пророц	Бобові	Довголітні трави	Картофель	Цукровий буряк	Інші		
По індивідуальних господарствах	19	13	17	14	4	1	1,5	2	3,5	4	3	18
По товариствах сп. обр. землі	18	15	17	15	3	1	2	3	3	5	2	16

*) Під господарством у товаристві розуміємо 1 родину—дів.

До недоліків описуваних товариств треба віднести неземлевпорядність. Товариства землю мали в 39 клинах. окремі частки землі були розкидані між собою на віддалі 4—5 кілометрів. При неорганізованості земельної площині заведення раціональної сівозміни не можливе. окремі частки землі товариств розкидані в межах різних клінів громадського сівозміну. В громадах Чорнострівського району панувало на той час трипілля з частковим рябопіллям, отже і в описаних товариствах пануючою формою було трипілля.

Крім основного капіталу, ніякі капітали в товариствах не існували. При виникненні потреби в інших капіталах, вони поповнювались одноразовими внесками членів. Амортизація реманенту не переводилась, що викликало труднощі й непорозуміння при розрахунках при вступі і виході членів т-ва. Беручи на увагу цю характеристику організаційно-господарського стану 11 товариств сп. обр. землі по Чорнострівському району на Проскурівщині, ми можемо сказати, що в такому стані були колгоспи й інших форм. Отже, за такого мало втішного стану господарства, товариства сп. обр. землі ті малі суми кредиту не могли дати найменшого економічного ефекту.

Тепер прослідкуємо за одержанням кредиту та його використанням по колгоспах Кам'янець-Подільської округи.

Форми колгоспів	Роки	Пересчно припадає кредиту рублів на одне об'єднання	Пересчно припадає кредиту рублів на одну десятину орної землі
		1925	1926
Комуни	1925	833,33	14,12
	1926	709,00	12,00
	1927	1030,00	17,45
С.-г. артілі	1925	581,88	13,60
	1926	916,00	21,44
	1927	1220,47	28,44
Товариств сп. обробітку землі	1926	746,59	23,20
	1927	789,15	24,50

З наведених цифр видно, що суми кредиту по всіх формах колгоспів були теж малі, а на одну десятину орної землі кредиту припадало дуже мало. Треба мати ще на увазі, що роки, які ми розглядаємо, це були ті часи, коли московсько-советська окупаційна влада ще до деякої міри, так би мовити, кокетувала з українським селом. Бажаючи симпатії українського села схилити на свій бік, а тому посилено пропагуючи колгоспи, а особливо для того часу сільсько-господарські комуни, советсько-московська влада давала їм допомогу кредитом, щоб цим покращити їхнє господарство, як організаційно, так і наслідками господарства, щоб показати українському сільському населенню переваги колективного господарювання над індивідуальним, але якраз цих переваг колгоспи й не показали.

Кредити по колгоспах наведеної Кам'янець-Подільської округи витрачувано переважно на поповнення основного капіталу колгоспів — робочої худоби і сільсько-господарських машин.

На купівлі робочої худоби й сільсько-господарських машин по різних формах об'єднань із кредиту витрачали:

Форми об'єднань	Роки	Робоча худоба	С.-г. машини	Трактори	Разом %
Комуна	1926	40,0	43,1	—	83,1
	1927	29,2	38,9	—	64,8
С.-г. артіл	1925	17,6	19,1	—	36,7
	1926	38,1	25,2	—	57,3
	1927	23,8	17,9	7,7	49,4
Товариство сп. обр. землі	1926	56,0	44,0	—	100,0
	1927	41,9	52,5	—	94,4

Отже, комуни витрачали з виділеного для них кредиту на поповнення основного капіталу — робочої худоби і с.-г. машин у 1926 і 1927 р. р. значно більше, ніж на 50%. Артілі за той самий час витрачали на це 50% і коло 50%, а товариства спільнотного обробітку землі в 1926 році всі 100%, а в 1927 році — майже 100%.

Розглядаючи кредит та його використання по колгоспах Кам'янецьчини, ми не здибли використання кредиту на поліпшення ріллі через штучне уточнення, а врешті сам кредит був такий малий, що годі було й думати про якість поліпшення господарства.

Тому то нічого дивного немає, коли урожайність по колгоспах порівняно з індивідуальними господарствами була з багатьох культур нижча, ніж по індивідуальних господарствах. Урожайність з однієї десятини на пуди була така (пуд дрівнє 16 кілограмам):

НАЗВА КУЛЬТУР	За даними окр. експед. комісії		За даними спеціального обслідування	
	По ін-дивід. госпо-дер-тівках	По комунах	По артілі	По т-вах сп. обр. з.
РОКИ:	1926	1927	1926	1927
ЖИТО	50	62	39,6	50,15
ОЗ. ПШЕНИЦЯ	60	65	54,5	?
ОВЕС	49	50	42,0	50,5
ПРОСО	50	52	—	43,8
МИШАНКА	58	47	—	39,9
(овес+віка, або ячмінь+віка+сочевиця).			46,8	?
				37,8

Наведені цифри красномовно підтверджують висловлене нами. В розумінні раціоналізації польового господарства колгоспи стояли нижче індивідуальних сільських господарств.

Решту кредиту, що залишалась після витрат на робочу худобу і сільсько-господарські машини, колгоспи витрачали на будівлі. Взагалі, треба зауважити, що будівлі в капіталах колгоспу займали (а навіть і тепер займають) велику суму. Для ілюстрації наводимо дані про загальну вартість усього майна колгоспів, які вирахувані Укр. Наркомземом на 1/X 1926 року по 55 колгоспах:

Райони	Загальна вартість усього майна		Вартість на 1 десятину	
	Пересчно на колгосп.	На 1 десятині землі	Будівель	Мергового реманенту
1. Житомирський	7440	106	55,1	14,8
2. Проскурівський	3400	68,8	30,9	11,7
3. Прилуцький	12800	177,8	83,6	40,9
4. Харківський	700	200,6	82,5	36,2
5. Полтавський	10100	0185,3	98,0	33,4
6. Кременчуцький	6700	116,8	45,3	27,7
7. Мелітопольський	13300	68,1	12,4	17,0
8. Херсонський	69,60	52,8	18,1	16,4
				9,1

Бачимо, що будівлі в колгоспах складали великий відсоток капіталу їх. Кошти від кредиту, вкладені в будівництво, а особливо в житлове, не дають продукції, а лише допомагають основним галузям господарства в одержанні продукції. Отже, кошти, вкладені в житлове будівництво в сільському господарстві доводиться розглядати, як мертвий капітал. В нашому випадку колгоспи, одержавши малі кредити, досить великий відсоток витратили на будівництво.

Будівництво по колгоспах Кам'янецьчини та й по колгоспах інших округ переводилося за рахунок довготермінового кредиту. На господарські будівлі кредиту виділялося більше, ніж на житлові. Це видно з таких цифрових даних за відомостями Кам'янецької окрколгосп. секції:

Назва кредитопризначення	Сума кредиту	
	Видано в 1927/28 р. р.	Намічається на 1928/29 р. р.
Житлові будівлі	50.000	126.775
Господарські будівлі	30.000	74.500

Отже, коли суму кредиту поділити між окремими колгоспами, то на кожний колгосп припадає його дуже мало. Але збільшити суму кредиту на будівництво колгоспівських будівель теж не можна було, бо колгосп не міг би витримати кредитового тягару. Вирахувано, що при будуванні або капітальному ремонті на одну десятину можна робити витрат не більше 30 рублів, але, крім цього, щороку на ремонт будівель доводиться витрачати 3—4 рублі на кожну сотню попередньої їх вартості. Отже, при видачі кредиту на ремонт і будівництво це треба мати на увазі. Приклад: коли одна комуна на Кам'янецьчині в 1928 році мала всього 84 десятини землі, то на нове будівництво або капітальний ремонт треба $84 \times 30 = 2520$ руб. Входить, що цій комуні можна видати кредиту на будування і капітальний ремонт не більше 3000 рублів. Йі видано 5500 рублів. Ця комуна не провадила нового будівництва, а лише капітальний ремонт, не докінчила його і, витративши всесь кредит, вимагала ще додаткового кредиту 2500 рублів. Масмо тут явище, яке звичайно звати закредитуванням. Дано кредиту на будівельну справу більше, ніж господарство могло витримати.

Чим же пояснюється така невідповідність розміру витрат на будівництво по комунах до того розрахунку, який ми подали? Річ у тому, що комуни одержали садиби колишніх поміщиків, а ці садиби з їхніми будівлями, були розраховані на далеко більшу площа землі, ніж було по комунах. Садиба комуни, про яку йде мова, мала за часів господарювання поміщика біля себе землі 1100 десятин, а комуна в 1928 році мала 84 десятини. От у цьому й уся спрія. Будинки не за кількістю землі й мало пристосовані були до пляну господарства комуни. Отже, це лихо можна виправити, збільшивши площа землі колгоспу. Але взагалі сума кредиту, поганяючи будівництво, безперечно була замала.

Спинимося ще на часті кредиту у відновленні капіталів живого і мертвого в 1928/29 роках по колгоспах Могилівської та Тульчинської округ. З матеріалів відповідних окрколгоспесекцій видно, що постачання колгоспам робочої худоби переводилося за рахунок довготермінового кредиту на 91,44%, так само і продуктивну худобу, як корови, поповнююли колгоспи за рахунок довготермінового кредиту на 64,71%.

Репродукентів поповнювали колгоспи з коштів довготермінового кредиту на всі 100%.

Закладка нових садків та виноградників переводилась теж за рахунок довготермінового кредиту на 100%.

Отже, як видно з зазначеного, великий відсоток відновлення капіталів походить за рахунок кредиту, а самий розмір кредиту був дуже малий.

В 1927/28 р. кредиту на десятину землі по Могилівській окрузі припадало 25 рублів, а по Тульчинській окрузі — 23,7 руб. Отже, і по цих двох округах кредит був незначний, а, значить, не міг дати в господарствах колгоспів позитивних наслідків.

Всі колгоспи були кволі, урожайність була низька, як ми вже ілюстрували цифрами, а скотарство стояло на дуже низькому рівні.

Ми розглянули матеріал про кредитування колгоспів округ, які належать до Правобережжя. Таке саме становище з цим у колгоспах інших округ усієї Наддніпрянщини.

Але, не зважаючи на малий кредит, це ще були для колгоспів так звані золоті роки. Пізніше, після так званої суцільнії колективизації, коли селяни примушений був «добровільно» вступати до колгоспу, а коли не хотів «добровільно» вступати, то йшов до тюрми, концентраційного табору або й зовсім його знищили, совти зовсім припинили кредитування колгоспів. З відчітів колгоспів за ряд років видно, що існував вид позики насінневої. При розподілі гуртового збору зернових на % по колгоспах УССР визначалося для повернення насінневої позики:

Повернення насінної позики (на % до всього гуртового збору врожаю):

1933	1934	1935	1936	1937	1938	1938
0,6	1,3	3,9	5,0	1,6	0,5	0,9

Але ж ця позика поступала з того самого зерна, що було здане державі цими ж колгоспами, так що страховий фонд при колгоспі був не при колгоспі, а був централізований, отже, по суті справи це не можна розглядати як кредит. Всі витрати на поповнення основного капіталу — живого чи мертвого — колгоспі тепер мусять переводити лише за свій власний рахунок.

За постановою так званого уряду УССР та ЦК КП(б)У в 1947 році зліквідовано «Державний страховий фонд», що давав колгоспам насінні позики на засів. В постанові сказано, що в майбутньому колгоспи мають покривати своє запотребування з власних насінніх резервів. З цих запасів має постачатися насіння теж для засівів нових посівних площ, що, згідно з новим п'ятирічним пляном, повинні щороку збільшуватися. Тим рішенням перенесено державний сортовий фонд до міністерства заготівлі, що буде видавать добре сортове насіння на засів в обмін за звичайне насіння, а не в позики, як це було до цього часу. Колгож колгосп мусить за цією постановою утворити окремий резервний фонд засівного насіння, як залишний фонд колгоспу.

На покриття різних потреб у колгоспі, як от: придбання племінного репродукцента, заведення птахарні та інше в кожному колгоспі утворюються, очевидно, що «добровільно», спеціальні фонди особливого призначення з відрахувань із гуртового фонду збору урожаю на загальніх зборах. Інші джерела, з яких колгосп міг би добувати кредити, насьогодні не існують.

Взагалі, як ми вже зазначали, московський окупант щодо українського села має таке зарядження: від українського колгоспу взяти все, а на татоміст за успішну роботу й своєчасне виконання хлібопоставок та реалізації державної позики замість кредиту дати йому переходовий червоний прапор, а колгоспники за його кріпацьку надміру працю — звання советського героя або якусь медаль. Всі ці «високі цінності» не мають жадного господарського значення, особливо в рільництві, а тому не можуть зарадити колгоспному лихові, задоволити його потребу на кредити.

Колгосп під московсько-советським окупантом залишений сам на свої власні сили і борсається, як потопельник, але допомоги ні звідки не має. Не дивно, що оплата трудодні низька, не перевищує 2,5 кілограмів за кращих років, а були роки, коли така оплата дорівнювала 0,5 кілограмів за трудодень.

Колгосп має багато зайвих робочих рук, особливо взимі, і ці вільні робочі руки можна було б використати в хатній промисловості, але знов же тут вся справа упирається в кредити. Крім цього, совти всяку ініціативу нищать і то найдосконалішим способом. Усі мусять бути під один рівень, хоча існує заможний кляс совєтської буржуазії, яка бойтися, щоб низи матеріально не піднялися і не усвідомили, «чи єх батьків вони діти».

Отже, мусимо визнати, що сільське господарство України, під оглядом одержання кредитів на господарські потреби перебуває в абсолютно незадовільному стані, а тому, як цілком природне явище, сільське господарство занепадає, а селянин павперизується.

«Чи криза людини визвольного руху?»

Під вищезгаданим заголовком поміщено в українській газеті «Час» (ч. 29 і 30/47) два розділи зі статті Юрія Шереха п. н. «Прощання з учора». Цю статтю редакція «Часу» супроводжує своєю вступною приміткою, в якій читаємо, що вона (редакція) «Не дивлячись на переяскування деяких твержень, у затальному погоджується з тезами Щановного автора». Така заява редакції «Часу» є більш ніж незрозуміла, бо з більшістю тез Щановного автора ніяк погодитись не можна, а ті тези, що з ними з деякими застереженнями можна погодитися, б'ють в людину саме того середовища, якому, нам здавалось, симпатизує згадана газета.

І стаття Юрія Шереха і примітка до неї редакції може в дечому заплутати читача і збити з пути істини, тому й ми змушені зробити до неї деякі свої зауваження.

Уміти і не боятися відважно і оригінально ставити проблеми — це, безперечно цінна риса публіциста. Позитивна риса також — при найгострішій формі не переступити меж культурності. Ale важливіше — ставити проблеми виразно і ясно, давати правдиве їх насвітлення і накреслювати правдиву їх розв'язку. При відсутності цього попередні якості повертаються до нас зворотно негативною сторінкою, і слова про «культурність», «відвагу» і «турботу за справу» повисочують тоді в повітрі.

Юрій Шерех, безперечно, відчуває нашу сучасну кризу, але або не знає, в чому вона іде, або не має відваги ясно і виразно про це сказати. Він, безперечно, один з наших культурніших публіцистів, але якщо ця культурність вичерпується лише умінням відчути актуальність проблеми і поставити її в делікатно-дипломатичній формі, а не на насвітлити її виразно і ясно, зайнявши певну і тверду позицію, — тоді «культурність» його стає синонімом браку відваги або браку ясно окреслених поглядів і позицій.

Отже, в чому річ?

Річ у «кризі людини визвольного руху». Автор, бе зперечно, найменше турбувався і найменше дбав про нашу для всіх українців дорогу справу, коли не окреслив точніше, яку саме «людину» від має на увазі. Адже поняття «визвольного руху» надто широке. І це кожен читач відразу зрозуміє, що мова йде про людину покоління «Вістника», яке, на думку автора, знайшло своє мистецьке і, очевидно, ідеальне й адекватне втілення в образі Ірина, героя повісті Юрія Косача «Еней і життя інших». В оцінці тієї новості Ю. Шерех не шкодує слів похвали. Це, на його думку, є «повість про епоху, як про людей епохи» і «написана на рівні сучасної європейської прози і перекликається з тим романом ХІХ ст. світової літератури, що ставив собі завдання скопити образ інтелігента — героя свого часу в його формуванні і прямуванні, що хотів сполучити в собі мистецьку тличину в змальованні характерів з публіцистичністю в найкращому розумінні слова». Зразок такого роману дав Бальзак, Тургенев, а в нас, на думку автора, «на жаль, лише у сугубо провінційному варіанті» — Кониський, Нечуй-Левицький, Грінченко. Юрій Шерех забув про такі близкі зразки цього роману в сучасній українській літературі, як «Вальдшнепи» Хвильового, «Чорне озеро» Гжицького і ін. Досить згадати про ці, забуті Ю. Шерехом романи, і зіставити їх з романом Ю. Косача, щоб відчути і зрозуміти, як далеко позаду є Косач від названих романів нашого минулого і недавнього. Але ми вдаємося у докладну аналізу роману Ю. Косача і не будемо з приводу нього з Юрієм Шерехом полемізувати. Зробимо це може іншим разом. Наша полеміка — з приводу «кризи людини визвольного руху» і тих тез, що їх висунув Ю. Шерех.

Ю. Шерех пише: «Ніби символічно, що журнал («Вістник») помер 1939 року. Люди, виховані ним, звичайно живуть, але якщо вони не хочуть бути живими трупами, вони повинні якось мірою переглядати свої старі позиції. Вони творили свою діяльністю легенду про себе, це так. Але ж легенда — перший сигнал смерті».

З якогось часу в нашій пресі почалися появлятися «бліскучі», «коригінальні» і «парадоксальні», але безвідповідальні афоризми і афористичні фрази. До таких зачисляємо і фразу Юрія Шереха про легенду, як «перший сигнал смерті». Ми є прихильниками погляду, що такі легенди, як легенда, скажімо, Крут і Базару, а також чималою мірою легенда покоління «Вістника», є виявом і сигналом невмиручості і вічного життя нації, а не смерті.

Та не будемо придиратися до пародоксів, — звернемось до суті.

Ставимо до тез Юрія Шереха питання: Яке справді покоління «Вістника» або, іншими словами, покоління націоналістичної доби українського визвольного руху с пропаціям поколінням, що робило з себе «пересічності» і для якого лишався шлях лише «сліпого автоматизму»? Чи дійсно в цьому поколінні у війні було «повстання бестії» і вся доба (добра «вістниківства» і націоналізму) є добою «чорного провалля ніщоти»? Що Ірини (люди підпілля та люди «вістниківства») — були помилкою, як помилкою є все те, що не бере людей такими, як вони є, а змушує чи штовхає їх робити себе і що «Ірини, звичайно, не могли виграти в війні 1939—1945 років українську справу, як би війна не протікала й не закінчилася»? Чи дійсно це покоління переживає тепер кризу і повинне якось мірою переглядати свої старі позиції і «скидати з себе луску свого минулого»? Чи дійсно настав час «скинути з себе луску старого корсарства» і вийти «з-під орденського склепіння на широкий простір»? Через «поразку і кризу прийти до оновлення»? Чи дійсно на черезі дня «перебудова людини українського визвольного руху»?

Такі тези висунув Юрій Шерех, а ми їх взяли під знак запитання.

Ми не належимо до тих, що з почуття вражено-го самолюбства й гідності, схильні легко і відрухово, але повсюдно все це заперечити і зачислити Юрія Шереха до ворогів українського націоналізму. Треба уміти передовсім ~~влухатися~~ і зрозуміти сенс і хід думки свого противника, а не хапатися за «уяскалення» чи «пародокси», якими противник користається навмисне, щоб яскравіше виявити свою думку.

Криза покоління «Вістника» таки існує. Питання лише в тому, щоб правильно скопити сенс цієї кризи і виразно собі вяснити, що слід цьому поколінню переглянути з свого минулого, яку «луску з себе скинути» і який шлях вибрати до оновлення.

На нашу думку, Юрій Шерех не спромігся це зробити. Спробуємо стисло на помилки Юрія Шереха вказати і в зв'язку з цим виявити свої погляди і свої позиції в питанні про кризу. Керуємося при цьому лише одним: любов'ю і прагненням до істини і турботою за нашу спільну справу.

Юрій Шерех дав, безперечно, не продуману до кінця статтю, хоч і зачепив актуальну тему. В цій статті бракує виразності і розмежування поняття і бракує саме того, чому не раз автор висловлював свою похвалу, а саме: діялектики.

Це безперечно, що «точаться живі процеси, не всихають живі джерела життя, у глибинах його зароджуються і розвиваються нові парості, і людина, якщо вона жива людина, теж підлягає процесам розвитку і змінам». Ворогом цього життєтворчого процесу є недосконалість людини, яка виявляється у прив'язаності до старих звичок, інерт-

ність думки і небажання чи безсилість скинути, коли настане час, луску старого, переоцінити варгості минулого, провірити їх придатність до нового життя, усунитися в іх істині і зробити творче напруження, щоб перебороти і звільнитися від гіпнози набутих уявлень і понять і стати новою людиною нової епохи. Масовій людині заваджає це зробити ледача інертність і брак глибшої аналізу, глибшого думання. Завданням публіциста — прийти такій пересічній людині в допомогу і своєю аналітичною думкою і уясуванням показом пережитків у свідомості людей розбити ту гіпнозу і зрушити людину з інертного закостеніння. З цього погляду виправдані і найгостріші уясування і перебільшення, але лише тоді, коли вони скерують на правдивий шлях і ведуть до істини, коли така критика і заперечення пережитого ведуть вперед і з людей вчорашиного і позавчорашиного дня роблять сучасність, а не скептиків і реставраторів передминулого.

Юрій Шерех з своєю критикою і своєю негацією і запереченнем далекий від цього ідеалу. Ми б сказали більше і гостріше: така критика і таке насвітлення проблеми лише зіб'є читача, внесе в його свідомість хаос і дезорганізацію і створить хибне уявлення про дійсність.

Доба «Вітника» і «вітниківства» представляється сьогодні баґатьою тільки з негативного боку, а саме: під «вітниківством» розуміють відомі переяскравлення публіцистики Донцова, найбільше виявлені в тезах його «націоналізму». В цьому розумінні «вітниківство» — це «апотеоза волі, що руйнуеть і буде світи», «апотеоза чину для чину», «боротьби для боротьби», «проповідь аморальності», як засобу еманципації суспільної енергії і повного виявлення сили, «фанатизму віри», «культу агресії» і «безоглядності», «запалу і фанатизму» і т. д. і т. д.

Якщо під «вітниківством» розуміти тільки ось ці різкі і переяскравлені антитези на хворобі XIX століття, то в них справді міститься світогляд та ідеологія людини того «руху», що його хибно й несправедливо. Шерех утотожнює з цілим «визвольним рухом». Але невже Юрій Шерех не бачить і не знає, що Маркс і соціалістичний рух не вичерпуються большевизмом, а Донцов і націоналізм також не конче ведуть до того «руху» в нашому українському світі і тієї «людині», яка має свою абсолютну аналогію в большевизмі? Сьогодні можемо констатувати факт двоподілу українського націоналізму такого ж самого, як і в соціалістичному руху, де цей двоподіл відбувся раніше. Природа цього двоподілу така ж сама. Маємо націоналізм тотально-диктаторський, аморальний і брутальній і маємо націоналізм як вияв духовності українського народу і його етики, його ідеї життя.

«Вітниківство» є історично-закономірним явищем в українському історичному процесі на західно-українських землях і як таке має свої позитивні зерна і оту «луску», що про неї говорить Ю. Шерех. В інтересах справи треба розрізняти і відділяти половину від зерна і називати речі своїми іменами. Слова про культурність, такт і тому подібне с тут поганим виправданням. Коли відомі російські критики Белінський і Добролюбов уміли в умовах царської цензури в літературній критиці говорити на суспільно-політичні теми натяками і аналогіями життя з літературними мистецькими образами, то це таки була культура. Але в наших умовах, коли цензура, здається, не існує, говорити натяками, по-добролюбовськи, — свідчить уже не про культурність, а про брак відваги.

А проте, якщо, зважити на характер того «руху» і на «людину», критиковану в статті Ю. Шереха, то мала рація редакція «Часу», коли й цей крок назвала «відважним». У всякому разі, стаття Ю. Шереха виявляє ознаки здорового критицизму і поступу. Ідеться тільки про те, щоб поступ цей ішов у правдивому і корисному напрямі. Юрій Шерех — не одиця. Його критицизм і шукання виходу з кризи — масове явище.

Методологічна помилка Юрія Шереха в тому, що він відкидає чи не бачить виразності і глиб-

шої аналізи покоління «визвольного руху» і не розуміє діялектичного розвитку і шляху еволюції цього покоління. Для цього «вітниківство» — не закономірний вивів доби, а «помилка». Він не хоче бачити, що, скидаючи «луску» часовости і данини певній добі, це покоління, зберігаючи позитивні зерна того часу, є в дальшому своєму рості і становленні. Луска спадає, а зерно тієї доби дає нове дерево і новий плід. І в цьому процесі — «перебудова» людини українського визвольного руху». Але трудність не в тому, щоб це зрозуміти і усвідомити. Юрій Шерех, очевидно, це бачить і розуміє. Трудність у тому, щоб зрозуміти і відчути, що — «луска», а це є творчий набуток доби, тобто те зерно, з якого виростає дальший етап і дальший рух уперед. Ось це Юрій Шерех не ясно собі уявляє і не все розуміє. І це тому, що віні покоління «Вітника» утотожнюють з безкритичними його епігонами в сучасному. Він не бачить, що краща, передова частина цього покоління вже давно скинула чи скидає «луску» 20—30 років і самим творчо продовжує обраний шлях у сучасному тоді, як епігони і невдалі наслідувачі «вітниківства» виступають і сьогодні з тією «лускою», яка в новій дійсності видається не більше й не менше як анахронізмом. Якщо Юрій Шерех скерує свою критику проти цих епігонів і реалізаторів «вітниківства» в сучасному, — він має повну рацію. І дійсно, Ю. Косач скопив деякі, риси цих «епігонів»: «Програма Ірина — програма володаря й диктатора», — пише Юрій Шерех про цього героя.

«Я ніколи не говорю — революція. Я кажу завжди — влада». Правди взагалі немає ні в моральному, ні в науковому сенсі, — говорить він професорові Кравчукові в одну з тих рідких хвилин, коли він взагалі щось каже. Бо для чого говорити з тими, над ким треба панувати... «Ми тільки для нищення», — каже Ірина. Ірини — одержимі мітом. Мітом вольності. Однаке — це тільки міт. Чому розум, розумові міркування мали породити міт? На це була не одна причина. Однією з головних було відчуття слабкості, невіри в маси, боязнь революції. Сумний досвід 1917—1920 років породив зневіру... «Порядком перегляду досвіду тих років постало «вітниківство» — теорія використання вользовими організаторами поза неволею самої маси. Апотеоза волі і екстаза віри (квія авсурдум!) постала не з розуму, але з кволості розуму». «Розум і почуття мусили замовкнуті перед силою волі... Це було знищення людини в собі... Ірин хотів бути тільки солдатом своєї справи і в боротьбі розплутувати в собі «повстання бестії».

Чи не пізнамо в цьому образі твору Ю. Косача і в інтерпретації цього образу Ю. Шереха вищезгаданих обнобоких епігонів деяких елементів «вітниківства», яке не тільки не скинуло цієї «луски», але й бравус ним в своєму «бліскучому відокремленні»?

Епігони «вітниківства» (і то лише однобічно скоплених і хибно зрозумілих її елементів), дійсно переживають в наш час кризу і мусить дещо переглянути і переоцінити, щоб, нарешті, скинути з себе луску вчорашиного, вийти з-під свого орденського склепіння на широкий простір, до людей і після чорного провалу ніщоти почнати нове життя.

І це на адресу цього «бліскуче відокремленого» тaborу епігонів «вітниківства» звучать слова нашого критика: «не зосередженість в собі, не орденськими самозаміканням і самодосконаленням, не конспіраторськими змовництвом, а відщуканням ґрунту під ногами можна знайти ту точку прикладання важеля, яка даст змогу перевернути світ».

В такому сенсі і скеруванні критика і заперечення «вітниківства» Юрієм Шерехом має свою рацію і своє історичне виправдання. Але чи означає це «поразку вітниківства в цій війні» і «кризу людини визвольного руху» — кризу українського націоналізму в цілому, у тому розумінні цієї кризи, як вона трактується Юрієм Шерехом? Чи є доба «Вітника» «чорним проваллям» і суцільною «помилкою» і чи є все покоління, яке виховувалось на «вітниківстві» ось таким, як воно виступає з вищезгаданого образу Юрія Косача і в розкритті

цього образу Юрісм, Шерехом? Чи все воно в таборі «бліскучого відокремлення»? І чи всі с такими, що в силу тих чи інших причин у цьому таборі опинилися?

Відповідь може бути тільки заперечна. Те жалюгідне відокремлення — лише частка того покоління, а точніше — це лише одишиці з того «вістниківського» покоління, які потягли за собою політично невироблену частину молоді. Це слід бачити і розуміти, і таке розмежування муситьробити кожен, хто хоче знайти правдивий образ і шлях цього покоління в сучасному. Цього розмежування немає ні в Ю. Косачем ні в Ю. Шереха. І це зачеплену проблему лише затемнює і заплутує...

В образі Ірина Ю. Шерех, за Ю. Косачем, по-дас ще такі риси: «Ірин — майже легенда. Оповитий таємничістю підпілля, всюдисущий, недосяжний, непереможний, незламний, організатор і виконавець, воля і розум, розум і руки. ... Вдруге і втретє тікає Ірин від смерті й сам гнав смерть перед собою, і темніла блакит в його очах, і з десертом не своїх імен ішов він елегантом по Курфірстендамі, і студентом по Йозефштадті, і робігніком у Підзамчі... Ми бачимо прозору ясність його короткозорих сірих з голубим вольовим відтінком очей, русіві кучері. Скупа згадка про те, що він — надійний молодий учений — археолог, і ми втрачамо його з овіді. Друга зустріч в Україні під час війни. І перше враження, знову прозорість тихих, упертих очей, насмішкувата владність якоїсь риски коло уст... Ірин тепер не археолог, а командувач підпілля... Ірин з блакитно-холодним полиском сірих очей — продукт самовилювання. Свостідного духового спорту... Це була стальова дисципліна ордену. Безум тверезости. Мабуть, з таким відчуттям виходили на арену Колізею мученики християнства, — не ті, що рвалися на страту в надзвімному марінні релігійної пристрасті, а ті, що йшли тому, що переконали себе, що так треба. Ірин належить до тих людей, хто сказав собі: треба бути таким — і зробив себе таким і повірив у те, що він такий». (Ю. Шерех).

Перед нами фізичний і духовий портрет не літературного героя, а відомого поета і одного з найтипівіших людей покоління «Вістника» — О. Ольжича. Чи ж с цей «вістниківець», цей Ірин — «вчора-шній день»? Чи не с він актуальним і живим типом нашого сьогодні? І що в ньому можна і треба заперечувати?

Як не дивно, а й тут, не зуміши глибше приглядітись до ровесників і побратимів Олега Ольжича, які уціліли і з живими і сучасними не лише у фізичному значенні цього слова, але й духово — Юрій Шерех пише: «в екстазі Ольжичевого заковування власної душі в ланцюги аскетичної самодисципліни провіщена заздалегідь поразка «вістниківства» в цю війну»...

До такого помилкового твердження Юрій Шерех міг прийти, очевидно, через хибну методологічну поставу до доби «Вістника». Вище ми відзначили, що Ю. Шерех вважає цю добу «чорним проваллям» і «помилкою», і цим самим зраджує не раз ним хвалену діялектику історичного процесу. В кращому випадку і він вульгаризує діялектичну зміну епох, через заперечення. Він скочується до абсолютно заперечення доби «Вістника» і, прощаючись з минулім, не лише струшус «луску вчора-шнього», а й викидає разом з нею і повні і життєві зерна. Можна погодитись, що заперечення правди і моралі, етики і гуманізму, розуму і почуттів, пересада наголошування сліпої віри і волонтаризму, перевага деструкції над конструктивною творчістю, орденське самозамікання і заперечення всіх і вся поза собою, сліпий автоматизм і «повстання бестії в людині» — всі ці риси в якійсь мірі з елементами тієї доби, її доктрини і стилю. В умовах сучасності і в практиці сучасного «бліскучого відокремлення» ці риси виступать явно, як рецидива вчора-шнього і з анахронізмом. Але чи випливав з цього, що разом з цією «лускою вчора-шнього дня» слід заперечити і відкинути також все, що

пропаѓував і підносив у свій час на своїх сторінках «Вістник»? Юрій Шерех відкидає і заперечує. Заперечує все від початку до кінця: волонтаризм, самодисципліну, культ віри, самозречення, самопожертву в ім'я ідеалу, вироблення характеру, орден, самовдосконалення — все, що культивував «Вістник» і що створило цілу добу в історії розвитку української визвольної боротьби і духовості.

Досі ми думали, що коли О. Ольжич не міг обмежитися «чистою науковою», то тим самим він виявив себе не як звичайна людина, а як сильна індівідуальність і був тим величним кораблем, якому призначене велике плавання в широкому і бурхливому морі боротьби за визволення і піднесення своєї нації. Ознаками величності такої людини ми вважали її характер, сильну волю творити себе і перетворювати дійсність згідно з своїм ідеалом. Юрій Шерех перевертас цю нашу уяву, коли він пише, що усім цим «Ірин робив з себе пересічність! Так, те, що йому здавалось новим, якістю нової людини, — це було знищення людини в собі.» «Ірин («вістниківство») був помилкою, як помилкою з все те, що не бере людей такими, як вони с, а змушує чи штовхас їх робити себе». «В епілозі повісті Ірин скидає з себе луску свого микулого і обирає шлях гуманізму супроти себе і супроти інших» і «скидає з себе луску старого корсарства». Він стас вже «не вольовою чи якоюсь іншою людиню, а людиною, в усій широті її духового і фізичного існування». «Війна пронеслась над життям Ірина, як злива над Ізаром. Страшна і згубна, але — очисна. Через поразку і кризу він прийшов до оновлення».

«Отже, скажуть нам, автор (Ю. Косач) проповідус (а може й ви з ним) перебудову людини українського визвольного руху. Яку ж програму можете ви запропонувати?»

І тут ми стикаємося з тією діллектикою, яку Ю. Шерех мусить продумати і зробити відповідні висновки. «Вістниківство» у його позитивних творчих елементах і його втілення в образі Ірина с не «помилкою», а лише певним етапом, який підготував старт для далішого руху. І лише «вістниківці» типу О. Ольжича здатні сгояти в передових лавах сучасників, які с носіями «вічного самовідродження духа в його втіленнях — епохах». Лише люди цього типу здатні «стати над життям» і боротись за його зміну, пориваючи за собою інших: «Майбутнє Україні стойть отвором. Ідімо і борімось, борімось і ідімо!» І хіба не в творчих початах живих побратимів О. Ольжича і в його наступників «с справжнія програма нового етапу українського визвольного руху і формування нової нашої людини?» І хіба не з лав ордену, до якого належав О. Ольжич, лунає сьогодні заклик до інводатних етігонів «вістниківства» «визнати порозку старого, розпрощатися з учора і через ніщоту сьогодні вирушити на пошуки ґрунту, виходячи з задад антєїзму, заперечуючи і доляючи безстіяльне в людині і підносячи людяне?»

Цілком слухно в іншому місці Ю. Шерех відзначас внутрішні суперечності «вістниківства», які привели його до самозаперечення. «Відкидаючи поняття совісти, правди, зла, Ірин водночас говорить про «остаточний триомф добра» і гадає, що підготовус разом з своїми співборцями «відродження розуму». Ця суперечність стала зерном, що здатне пустити нові парості». «Нове оформляється зі старого». «Дуже можливо, що попередня доба ще відносно довго продержить нас у своїй владі. Звичайний закон інерції... Але елементи її вже видно».

Якби, у згоді з цими думками, Ю. Шерех виразно сказав, які саме елементи скорено і в чому с те «старе», що його поразку нова людина мусить визнати і розпрощатись з ним — в такому разі стаття його була б новим пошгвом у перебудові доби. Але Ю. Шерех цього не тільки не сказав ясно й виразно, але й дещо наплутав і затемнів своїми «уясковленими сресями», які самі себе заперечу-

ють. Справді, як може перебудуватись і сформуватись нова людина нашої епохи, і, підносячи людяне в собі, скорити елементи бестіяльного вчора, якщо вона не буде сама себе виховувати і опанувати і не жити «мітом вольності»? «Ірин належить до тих людей, хто сказав собі: треба бути таким — і зробив себе таким і повірив у те, що він таким». І Ю. Шерех пише, що тим самим Ірин зробив з себе пересічність. Це суперечить правді і логіці. Безвільна і безхарактерна людина, виробивши в собі характер і волю, тим самим виростас і перестає бути пересічністю. Пересічність робиться там, де панує атмосфера «сліпого автоматизму», ледачої інертності, сліпого послуху і культ поліції з твердим п'ястком і кованим чоботом, в атмосфері монопартійності і тоталізму. Чи ж можна з цим утотожнювати і до цього зводити «людину визвольного руху»? І ще ми питасмо: «в упорі»: чи була то помилка «Вістника», коли він «не брав людей такими, як вони є, а змушував чи штовхав їх робити себе»? Робити і виховувати в собі характер і волю, віру і готовість до самопожертви, культивувати самодосконалення і сталеву дисципліну ордену — те, що було і є ю сьогодні «едине на потребу», — чи суперечить це тому, щоб бути «людиною в усій широті її духовного й фізичного існування»?

Сьогодні вже час уміти відрізнисти елементи нашого рідного синьо-жовтого большевизму від здо-

рового і творчого українського націоналізму, який, переборюючи в українстві пасивність, почуття меншевартої і брак національної волі і відпорності і культивуючи характер, волонтеризм і дисципліну ордену, разом з тим підносить і культивує ідею українського життя — ідею морального туманізму і гідності людини. Нова українська людина і духове відродження нації не можуть прийти звідкись стихійно. Вічне самовідродження духа відбувається через людей і в людях. І тут на допомогу розумові мусять прийти запал і ентузіазм, віра і екстаз, самозречення і самопожертва. Фанатичної групі темних сил мусить бути проголошена боротьба за правду і мораль, піднесена на ступінь релігійного горяння. Сучасне життя справді жахливе — мусимо боротись за його зміну.

Доля нації — в душі української людини. І вже ясніє крізь хаос і тьму шлях у нове життя — шлях великого українського Відродження. «Людина вільна у своєму осмислованні житевого хаосу, людина вільна в тому, щоб у хаосі й крізь хаос побачити Бога і прокласти свідомо й діяльно шлях до нього», — так інтерпретує Ю. Шерех патос Ірина його ідеї на новому етапі, в процесі подолання кризи й оновлення. І ми не помиляємося, на чийому боці його симпатії. А тому й закінчуємо нашу статтю його ж словами: «Майбутнє України стойте отвором. Ідімо і борімось, борімось і ідімо!»

В. КОСАРЕНКО - КОСАРЕВИЧ.

Східня Європа в призмі книжкових появ ЗДА*)

(Закінчення).

Та сама прикладова аналогія доводить ще ось що:

Римська Імперія та принадлежність до неї не були тотожні ані з народністю населення ані з принадлежністю до якогось «римського народу», бо такого не було, хіба в самому Римі в значенні мешканців міста Риму. Цівіс Романус міг бути кожний мешканець у рамках Римської Імперії, що одержав право римського громадянства, не зважаючи на те, чи це був італієць, грек, єгиптянин, жид, араб, вірменин, ба навіть негр, так само, як це є в рамках Британської Імперії або ЗДА тепер, а в Австрії та Росії було колись. Найкращим доказом того є факт, що безпосередні потомки носіїв колиски Римської Імперії прийняли власнонародні назву «італійці», хоч те, що Рим був далі їх столицею, давало б їм право задержати назву «римляни», так само, як те, що Київ був далі нашою столицею, управляло б також українців задержати назву «русів, русичів чи русинів», що й фактично було ще донедавна в Західній та в Карпатській Україні.

Отже, ясно, що не може бути «російського» народу тільки на підставі «указу» царя Петра I, яким він завів для всієї імперії назву «Росія», так само, як і немає «совєтського» народу тільки тому, що большевикам захотілося назвати опановану ними Російську Імперію — СССР, коротко Совєтозом.

Немає також «чехословацького» народу, ані «югослав'янського», тільки с держави «совєтська», «чехословацька», «югослав'янська» і т. д.

Яка ж тоді властива назва повинна бути для панівних носіїв потуги Москви й Кремля, що тепер називає себе у власній мові «руським народом», чи пак «рускіє»? Сумнівний та безславний початок народу, що звав себе вряди-годи то рускими, то татарськими, то московськими людьми приневолив Лескова говорити про «народ, що його

квочка під кулщем знесла». Звичка москалів виступати під різними назвами, що й характеризує звичку виступати під псевдонімами, напр., Ленін, Сталін та Молотов, замість Ульянов, Джугашвілі та Скрябін, спонукала німецькою посла Зігмунда фон Герберштайна вже при кінці XV-го сторіччя пояснювати її заміром увести своїх партнерів в по-милку, не дати діяти недовір'ю чужинців до обманних москалів і тим легше обманювати їх під іншою назвою. Еміграційний московський історик Шмурло стверджує, «що москалі ще до нації не дорошли». Зрештою, сам факт, що москалі називають себе у власній мові «руsskіe» чи «russkіj» в прикметниковій формі, доводить, що вони ані зі слов'янством, ані з Руссю нічого спільногого по суті не мають, хіба спомин колишньої принадлежності до Русі як держави-імперії. Во немає ні одного справжнього слов'янського народу, що б називав себе інакше, як тільки в головній формі (іменникової), як, напр., русин, українець, чех, поляк, словак, серб і т. д., а не руський, український, польський, чеський, словацький, сербський і т. д. Залишається, отже, тільки назва «московські люди» у їх власній мові, «москалі» по-українськи та по-польськи «москале», «Москові» по-німецьки і т. д., бо під такою назвою заіснували вони як назви державної нації під абсолютною владою кожночасного уряду в Москві. Але навіть як погодитися з доконаним фактом назви «Російська Імперія» за царів, а СССР і РСФСР за союзниками диктаторів, то «російським» громадянином міг бути і був кожний, що мав право принадлежності до царської Росії, незалежно від того, яка в нього була народня принадлежність, напр., москаль, українець, поляк, литовець, грузин, вірменин, татарин, самоед і т. д., але не до московського народу за винятком самих тільки москалів; так теж тепер є щодо права на «совєтське громадянство» взагалі, а на принадлежність до РСФСР зокрема, без права принадлежності

*) Гл. «Орлик» ч. 5, 6, 7, 8 і 9.

до «московського» народу. Це є лише піом дезідерієм тоталітарно-імперіялістичних провідників московської держави та її московських носіїв під усякими назвами і режимами осягнути тотожність даної назви держави з назвою цілковито обмосковленого її населення.

Таку фальшиву конструкцію історичних назв та ділових процесів у рамках Східної Європи впровадили впродовж цілих століть московські та німецькі історики й політики всьому світові засобом шкільного навчання; наслідки цього такі, що навіть такі солідні і об'єктивні обсерватори та дослідники справ Східної Європи, як Чемберлен, Булліт, Уайт, Сімпсон і т. п. не помічають підкреслених вгорі дивовижностей, бо, напр., Булліт, який вичислює назви всіх поневоленіх Москвою народів в Європі, не згадує про український народ, хоч якраз загарбання України дало змогу Московській державі стати великорозширенію Російською Імперією та загарбати поступово дальші чужонародні краї. Уайт добачує початки московської держави в староукраїнській Русі з Кисвом на чолі, хоч признає існування в просторі тієї ж Русі і з тим же Кисвом 40-мільйонового українського народу. В своїй публікації «Україна — атлас її історії та географії», що вийшла друком в англійській мові в Канаді 1941 р., і могла б послужити взірцем для всіх українських пропагандистичних видань, Сімпсон, професор історії Саскачеванського університету, дас Москвії назву «Росія» (Russia) в часі переяславського та андріївського договорів, хоч тоді ще не було ані царя Петра I, ані його указу, що вводив назву «Росія», замість «Московщина»; той самий назовний анахронізм подибується і в Чемберлені, що й назву Україна пояснює її «пограничним» положенням, хоч це з слов'янського переклад колишньої староукраїнської назви українських предків «Анти» на тлі звидаю «викарювати» «укарювати» собі на посілість землю та обводити її «кордоном», що й дало почин до таких назв, як «край», «країна», майже у всіх слов'янських народів у змислі землі й простору в посіданні власного народу. Брак такого слова й поняття тільки в москалів доказує їх неслов'янськість з походження, а монгольсько-азіатську коханість, яка й сьогодні зумовляє нехтування «постійного майна», головно земельного, безоглядне розбирання родинних зв'язків та масові пересування населення, як худоби, потрібної до силового тягla машин і фабрик.

Цих кілька коротких прожекторних наскітілень та рентгенових просвітлень проблеми назв у рамках взаємин між українцями на північ та москалями на півдні Східної Європи допоможе нам визнатися правильно і в другій причині до теперішнього наставлення Заходу взагалі та американців зокрема, до справ Сходу Європи взагалі, а до України зокрема. Є нею хибна уява, нібито існувала б деяка аналогія між процесом спаювання різних народностей в американському «melting pot» в одну державно-національну цілість, якою з ЗДА, з одного боку, і процесом спаювання різних народів у московському «melting pot» в одну російську, а тепер совєтську державно-національну цілість. Незнання справжнього перебігу історичних подій у Східній Європі, а тільки в сфалшованому німецькими та московськими істориками видій наскітілні, перешкоджає так думаючим американцям чи іншим західникам бачити й усвідомити собі суттєві різниці та протилежності обох розвитків — російського та американського.

А саме: носії московського абсолютизму, тобто «руські», потім «татарські», далі «московські», нарешті «руські», а вкінці «совєтські» люди, що творять московський народ, народились невільничими підданими, виховувались і виростали рабами та залишились ними аж до сьогодні, не зазнавши і не витворивши в собі почуття необхідної свободи, та не спромігши навіть на власнонароднього володаря. Во т. зв. Руриковичі були мішанинами варязько-русько-українською з південного Кисва, Борис Годунов був татарами, Романови

ректе Кобилки — дуже підозрілого еміграційного походження, Катерина II була німецькою принцесою фон Цербст, її наступники — тасмницями кохання цариць, пращур Леніна, мурза Ульянов, був татарам, який перешов по упадку Золотої Орди на службу Івана III, Троцький-Бронштайн був жид, а Сталін-Джугашвілі — грузин.

Стид і сором, що такий великий народ, як московсько-російський, не може видати з себе свого власного володаря-провідника, був властивою причиною заговорів на життя Сталіна, що коштували стільки голів московських генералів, а не їх претісовське наставлення. Во й вони зрозуміли, що совєтська фасада с куди кращим засобом поширили панування Москви на цілий світ, ніж царський панросіянізм, замаскований пансловізмом. Приріст московського народу зумовлений обмосковленням здебільшого монголо-азійських племен та вигублюванням європейських елементів, головно впродовж останньої революції та наступних «чисток», жертвою яких впала вся верхівка європейського походження, бо з-поміж 836 дворянських родів тільки 4% були московського походження, 17% татарського, а решта русь-українського, литовського, польського, німецького та іншого походження. Навіть Уайт підмітив і зазначив, що народ цей, що ніколи не зазнав демократично-свобідного життя, думає і вірить, що накинута йому совєтська система є справжньою демократією.

Зате творці та носії ЗДА були здебільшого, люди європейського походження, що шукали змоги свободного життя за океаном. Зріст населення північної Америки не відбувався асиміляцією автохтонного червоного населення з-поміж різних індіанських племен, а іміграцією свободолюбивих європейців. Ставлення свободи на перше місце всіх своїх передпосилок громадського й державного співживлення лягло й лежить в основі однотої ціlosti без огляду на різнопородність, ба навіть на різно-фарбність її членів, навіть враховуючи зумовлені втрати індіанських племен в обопільних сутичках; жертви американської політики та американського режиму виносять хиба лише малий відсоток жертв одного тільки совєтського режиму й політики за 30 років, що їх число творить десятки мільйонів людей, а нездовго й десятки цілих народів.

Коли б американці знали опис Росії та України англійського професора Клярка з р. 1811, де він на підставі своїх досвідів та спостережень і студій прирівнюючи українців до голяндців, норвежців та англійців, сказав: «Це вже третій народ, з яким я прирівнюю українців, прикмети яких можутьстати прикрасою кожному народові, але з ніяким народом не прирівнюю я москалів, бо не бажаю нікого з них образити», — то вони мусіли б почувати себе ображеними, якби хто пробував прирівнювати їх до москалів, а ще гірше, до совєтських москалів, до рук яких липне кров десятків мільйонів людей замордованих тільки за те, що вони, як і американці, бажали свободи думки, слова, віри та власно національного розвою або тільки були гуманними та засуджували методи партії та НКВД, які послужили прикладом для метод німецької національ-соціалістичної партії та гестапо.

Але ж це Кларкові досвіди з-перед більше як сто років тому — міг би хтось сказати в оборону Москви. Це правда, що різниця часу доволі велика. Але ж це доказує, як дуже понизився культурний рівень українського народу під впливом московської чужовладі за царських часів. Це унаглядноє, що в порівнанні з тодішніми відносинами та з тодішнім життям-буттям на просторах тодішньої Російської Імперії сьогоднішнє положення українців в Совєтській Імперії с незрівняльно гірше й жахливіше. Те, що Ленін сказав щодо інших партій, небольшевицьких, згідно з цитатою Чемберлена вгорі, а Сталін 100%-ово здійснів, проводиться не менш абсолютно й безоглядно також щодо інших, немосковських народів, а саме, що існування небольшевицьких партій і немосковських народів допускаються в Сов. Союзі тільки під умовою, що большевики й

мокалі сидіти мають при монодиктатурній владі й в уряді, а небольшевики й немоскалі в тюрях і концетаборах!

Засадничий клич совєтської Москви «формою національний, але змістом большевицький-московський» лежить в основі її цілі Сталінської «етнографічної демократії» так дуже захвалюваної Корліс Ламонтом. «Не вірити жадному українцеві, навіть якби він був 100%-им большевиком, доки він не забув цілковито свого українства» — закликав народний поет Кремля Демян Бедний, який домагався, щоб виключити Гоголя з московської літератури та заборонити його твори, бо, мовляв, «його рефрен звучить, що немас гарнішого краю як Україна та ніде нема нічого гарнішого й ліпшого, як в Україні, а всі московські типи призначенні для посміхі». Ось чому навіть найбільший філяр большевизму в Україні та приятель Леніна й співтворець совєтської конституції, М. Скрипник, мусів скінчти самогубством, щоб оминути тортур та «добривільного» каяття. Гітлер уважав освіту поневолених народів небезпечною для панівної тоталітарно-диктаторської кліки в Берліні і плянував задержати їх в анальфabetизмі, якщо вони мали залишитися при житті, а не власті жертвою цілковитого винищення, що напр., чекало по німецькій перемозі українців. Сталін форсус грамотність поневолених народів, щоб скоріше перешкодити їх на послушний інструмент в своїх тоталітарно-диктаторських руках, головно по лінії пляну — знівелювати їх усіх до рівня рабів-роботів і рабів-войовників. По суті входить і одне і друге на те саме. Бо, обмежуючи можливість читати виключно до друків монопольно партійних видань, Москва і Кремль спроможна вбивати отрутою своїх тенденційних тверджень та наук всяке індивідуальне думання і розумування, чого навіть Гітлер своїм анальфabetизмом не зміг би осягнути. І якраз у тому найбільша протилежність до американської засади свободи думання, слова й друку. Замість одинокої статуї свободи при в'їзді кораблем до Америки, стирчать по всьому Сов. Союзу тисячі статуй Леніна-Сталіна, щоб пригадати всім і всі, що вони живуть у краю під абсолютною диктатурою монопартійного вождя. Там в Америці край і світ засадничої свободи, — тут в Сов. Союзі край засадничого невільництва, колись кріпаків, а тепер фабричних робітників та колхозників.

Аналогічно до інших партій і всі інші, немосковські, народи мають право жити тільки в тюрях і концетаборах. Уайт прирівняв Сов. Союз до карного закладу в Лянсінг. Загально вважають Сов. Союз як цілість «тюromoю народів» з «батьком народів» Сталіном як її директором і катом. А кому ще за мало доказів давали б дотеперішні свідоцтва вгорі, тому наведу ще свідоцтво колишнього голови французьких комуністів по його повороті з Сов. Союзу, Суваріна (Souvarin) в його книжці п. н. «Сталін»:

«Коли подумати про мільйони вигнаних та заслалих, про незлічених нелюдських трактованих робітників, про концетабори з їх жахливою смертністю, про сітку в'язниць і тюрем, про мільйони безпrijзорних дітей, з-поміж яких тільки дуже незначний відсоток залишииться при житті, про екзекуції і карні експедиції — коротко, про багатоці жнива смерти з руки Сталіна — так тоді не можна дивуватися камері тортур у тій гігантичній тюрмі, що з подвійною іронією називає себе «соціалістичною батьківчиною».

Чи ж не можна дивуватися, що знаходяться люди поза Сов. Союзом на Заході, а особливо в Америці, що з захопленими стронниками або симпатиками такого совєтського «соціалізму» й такої совєтської «етнографічної демократії»?

Не треба також забувати за протиукраїнську пропаганду не тільки москалів та совєтчиків, але й жидів, поляків і навіть чехів та їхожночасних союзників чи симпатиків, головно в Англії та Америці і у Франції. Якби, напр., жиди усвідомили собі факт, що вони ще ніде й ніколи не одержали фактичної персональної автономії з власним національним міністерством, як у період самостійно-

сти України в 1918-му році, якби поляки не забуваю, що їх золотий вік та їх процвітання тривали так довго, як довго існувала староукраїнська Русь або козацька Україна, що охоронили їх від азійських срд власними грудьми, як би теж і найбільший чеський чи сербський українофоб переконався на власній шкурі, що це значить не мати поміж собою і Москвою свободолюбної України, а мати москалів безпосередніми сусідами її опікунами, якби, нарешті ввесь світ усвідомив собі факт, що існування свободної України в рамках спільноти народів з необхідною передпосилкою для такого ж свободного існування всіх інших народів Сов. Союзу та світу, — то всі вони з американцями на чолі прийшли б до переконання, що така розв'язка української проблеми лежить в їх власному інтересі, якщо вони не бажають, щоб українське «вчора», або балтійське, польське, балканське, австрійське, а частинно й німецьке «сьогодні» не сталося французьким, англійським, американським та рештасвітом «завтра».

Не можна забувати і тієї сторінки американської та західної психіки, що зумовлена біблійною традицією, звязаною з вірою, що матеріальний успіх в житті людини чи народу має бути ознакою та доказом особливої божої опіки та благословенням, ба навіть доказом «вибраності». На цьому саме тлі вкорінилась і живе свідомо, а ще більше підсвідомо, гльорифікація й пошана накопичених маєтків в найрізноманітніших вартісних формах, на чому й полягає семітофільство та германофільство американців й англійців віддавна, а до абсолютних диктаторських управителів усіх всесоюзних маєтків та варгостей у Кремлі віднедавна. Вислів такого ставлення до неамериканців виявляє себе в різновідсоткових квотах права на іміграцію до Америки з послідним місцем для слов'янських народів та в теперішній легкості для жидів з ДП тaborів в Німеччині виїхати до Америки, тоді як їх слов'янським співжертвам німецького націонал-соціалістичного терору, голсвно українським, майже так не можливо виїхати до Америки, як біблійному верблюдові пройти через дірку голки, бо вони, українці, хоч національні власники найбагатішої в Європі землі, є водночас найбідніші з усіх народів, відколи стали за словами Слісеренка «погоничами верблідів», на яких чужовладна диктаторська Москва вивозить з України її матеріальні добра та всяке інше щастя українського народу на північ або закордон.

А що сittий голодного не розуміє, а багатий бідного стидається, тому був би фальшивий шлях викликати співчуття або й поміч у західних народів хоч і дуже справедливими наріканнями та скаргами на правдиві кривди та нелюдські знушення окупантів України колись і единого советського окупанта цілої соборної України тепер. В моїх еляборатах, переданих Гітлерові як голові німецької держави та вермахтові як військовому німецькому проводові, де я якнайгостріше таврував бестіяльсяку німецьку політику щодо України й позанімецького світу, видвигав я постійно факт, що нікто з українців не с настільки наївним, щоб сподівався, що Берлін та німці рушать пальцем у чоботі, щоб допомогти українському народові тільки з безінтересовою симпатією або з почуття міжнародньої справедливості, гуманності та християнської любові до близнього в біді, скривдженого фізично сильнішим оусідом, але що вся скаля симпатій українців до Берліна й німецького народу зумовлена виключно сподіванням на те, що це мусить лежати у власному інтересі Німеччини — допомогти Україні стати на власні державні й національні ноги, щоб зменшити, а то й зовсім усунути лягентну загрозу Райхові з боку ненаситної Москви в зміслі висновків та доказів П. Рорбаха. Спільна небезпека й загроза з боку спільнотного ворога — Москви давала українцям запоруку, що це не можливо, щоб міг найтися німецький державний муж, який задумав би вчинити самогубство, придавлючи та винищуючи найщирішого та найпевнішого

союзника й найзвавзятішого поборника і ненавистника Москви вже навіть впородвж війни на життя і смерть з тією ж Москвою, не виживаючи кінцевої власної перемоги. Чи ж можна винувати українців за те, що таки знайшовся такий божевільний керівник Райху й німецького народу, як Гітлер, що своєю безглудою політикою мордував Україну і погубив Німеччину та спричинив тріумф Москви й злідні Европи?

Неминучий згіст прізві між советським Сходом з Москвою на чолі і демократичним Заходом з Вощінтоном і Лондоном на чолі, отже й ворожнечі між ними, зумовлений протилежністю майже всіх суттєвих підстав та цілей обох тих світів, змушує аналогічно українців і тепер сподіватися рятунку в їх національній біді під тоталітарною диктатурою Москви та на скітальщині з боку природних противників та майбутніх воєнних ворогів советсько-московського ката. Не як жебраки «Христа ради», але як знавці справжніх затій Москви та справжньої загрози всьому позасоветському світові з її боку та в надії, що в проводі західніх народів не повториться самозубна божевільність Гітлера в його політиці щодо України перед і під час збройного конфлікту з Москвою, чи пак з Сов. Союзом. Взірцем тактичного підходу до можновладних чинників Заходу може послужити промова канадського посла Антона Глінки в парламенті 2. 11. 1942, що вийшла окремою брошуркою англійською мовою. Покликуючись на Атлантическу Хартію та на заяви Рузвелта, цитовані вже вгорі, головно щодо посгугляту свободи, як незідьсного природного права людини й народів, він там заявляє:

«Українці боролись за свою волю впродовж усієї їх довгої й трагічної історії. За неї борються вони й тепер і продовжуватимуть боротися, доки не будуть вільними. Українці вірять й переконані, що їм належить таке саме право на власну сувереність, як, і будь-якому іншому народові; вони бажають взяти максимальну участь у підвищенні культури й цивілізації в світі. А це може бути можливе тільки по відновленні їх власної державності. Нація може тільки тоді творити щось найкраще, як вона вільна від пут. Такі основи Атлантическої Хартії; такі основи християнської цивілізації».

«Я думаю, що я вистарчально довів, що лад в Європі і в світі можна осiąгнути тільки на основі універсальної справедливості. Європейський дім варіятів залишиться й надалі домом варіятів, доки не буде привернена воля, написана в кожнім слові її конституції. А як це станеться, аж тоді можна сподіватися тривалого миру».

По лінії такого підходу треба Заходові з Паризем, Лондоном і Вощінтоном на чолі пригадувати та примушувати його робити висновки з оцих фактів у ділянці взаємин Європи з Москвою, де Європа давала, а Москва брала:

За подарунки папи й німецького цісаря та за геральдичну конструкцію спадкового права на дідичство Києва та Візантії їх дипломатів, яка запліднила імперіалістичний месіанізм Москви, що залишився двигуном її політики аж досьогодні, міняючи лише фасад та зафарбовання, колишня християнська Європа сподівалася співзасікання та співучасти «християнської» Московщини в задуманому хрестоносному поході проти турецької загрози Європі після упадку Царгороду, ала Москва віддачилася так, що склала союз з турецким султаном проги співхристиянської Європи.

Першими учителями, місіонерами й культуртрансферами на московській півночі були русини-українці з південного Києва та з західнього Львова. Екладові українці завдячує Москва й московський народ більшу частину всього того, що тепер вважається їх культурою, виявлюючи Гоголями, Короленками, Бортнянськими, Березовськими, Глинками, Чайковськими, Гриньками, Зощенками і т. п., їх же число — лєтіон. До царя Петра I, ба-

навіть до Катерини II, українці творили релятивну більшість у провідній еліті церковної та державної адміністрації Москви. А чим віддячилася Москва? Знехтуванням Переяславського договору, Андріївським миром з Польщею, зруйнуванням Січі, заведенням кріпацтва, виелімінуванням українського народу з рамок історії Сходу Європи і теперішнім нищенням всього справжнього українства безкрайкрадним в історії совєтським терором.

Українську більшість в європейському елітному нашаруванні в Москві змінила від Катерини II німецька більшість. Відтоді ніхто не прислужився Москві до зросту її сили й престіжу так, як німці в Росії та німці в Райху, все одно, чи під проводом Бісмарка, чи Гітлера. А як віддачилася Москва Берлінові? Смертельним ударом у першій світовій війні, зметенням німецької еліти в Росії після вибуху революції 1917 р. та ще більше смертельним ударом в другій світовій війні, зумовлюючи так скрахування II-го і III-го німецького Райху та виелімінування німецького народу з круга співсуб'єктів у питаннях світової політики.

На місце переважаючого німецького елементу в проводі Москви прийшли після революції жидівські елементи, без яких з Троцьким-Бронштайном на чолі трудно уявити собі змогу перейняти та вдергати владу більшевиками в Росії. Ale починаючи від чисги 1937 року в зв'язку з пактом з гітлерівським Берліном р. 1939 та з відновленням московського шовінізму разом з пригаманим йому антисемітизмом в останній «атчественній вайні» відсоток жидівського елементу в совєтському проводі меншає і замічається втеча жидів із співтореного советського раю.

Повіривши в справжній соціалізм московських більшевиків, англійська робітнича партія примусила уряд в Лондоні вирішити на конференції західніх альянтів в Яссах 1919 р. припинити піддержку антибільшевицьких бойових формаций в Україні та віддати Україну в руки Москви, щоб уможливити більшевикам удержатися при житті економічними засобами української землі та українською народу. А хто тепер с найзлобнішим противником тієї ж самої робітничої партії, що є при владі в Лондоні, як не совєтська Москва під проводом тих же самих більшевиків?

Без матеріальної допомоги Англії, Канади, а головно Америки був би совєтській Москві безсумнівний каюк. А хто старається всіми засобами повалити існуючі там уряди та знищити існуючі там демократичні свободи, щоб завести і там совєтське рабство, як не ця Москва?

Сам Сталін ствердив був, що божевільна політика Гітлера в Україні помогла йому більше, як всі матеріальні допомоги союзників. Чому? Во-якби Гітлер був залишився вірним проповідуваній ним до 1939 р. засаді права на самовизначення народів і, замість винищувати українців, уможливив би їм здійснити це право після вигнання московських окупантів з України, для чого досить було б дати їм змогу використати заскорене в совєтській конституції право кожночайного виступлення із зв'язку з іншими советськими республіками, тобто з Сов. Союзу як цілості та здобути так свою повну власнодержавну і власнонаціональну сувереність, то такий приклад приманив би був всі немосковські народи Сов. Союзу перейти на бік таких німців, а це довело б до розпаду Сов. Союзу і зсередини і зовні.

Це конституційне право виступити з Сов. Союзу (14) існує і тепер на папері. Його значення збільшилось ще фактом проголошення Москвою власнодержавної індивідуальності України з власним міністерством закордонних справ та прийняттям України як рівноправного члена до ОН. Це правда, не змінило фактичного забору й диктатури Москви в Україні, але створило нові формально-правні міжнародні передпосилки та фундаменти. Мимоволі насувається питання: чи думає Захід пі-

ти слідами Гітлера в своїй політиці щодо Сходу Європи, Москви й України та нарахувати себе на такий самий вислід на випадок збройного конфлікту з Москвою, чи готов він зробити з Гітлерового божевілля првильний висновок і піти по лінії найбільших побоковань Москви та її диктаторів у Кремлі, з'єднуючи собі немосковські народи в Сов. Союзі гарантію їх прав, проголошених в Атлантическій Хартії як співчинників у рамках ОН без монопартійних «вето» і чужовладних окупантів.

Радісве, летючкове та пресове поширювання істин, заторкнених вищепідписаними авторами і мною, не тільки приспішило б кризу, з якої могла б зродитися демократична еволюція на просторах Сов. Союзу без війни, але й улегшила б всі необ-

хідні передпосилки для уможливлення справжніх З'єднаних Народів Європи як передумову до здійснення утопійних покиць завдань ОН, що були завданнями й українського Кирило-Методіївського Братства вже сто років тому в теорії, а реалізовані на практиці в рр. 1917—1921 відродженою Самостійною Україною. Тоді то впала Україна жертвою свого пionерського почину, здійснюючи теперішні засади ОН, під ударом сусідів, що були противниками цих засад. Чи ж не було б це моральним та самозаховавчим обов'язком теперішнього ОН та її західніх носіїв визнати за Україною право на відшкодування якнайбільшої жертви з боку: а) ворогів ОН-івської ідеології, б) монапартійного тоталітаризму та в) його відбитки в Берліні?

Лютій 1947.

Д-р М. М.

ЗА ВНУТРІШНІЙ ЛАД ЕМІГРАЦІЇ

З незаперечного характеру нашої сучасної еміграції в Німеччині, як політичної еміграції, випливають її роля і завдання. Як виразник прагнення свободи свого народу політична еміграція намагається виявити перед зовнішнім світом ті прикмети вільного духа своєї країни, що не можуть прилюдно виявлятися на рідній землі. Поскільки еміграція служить для чужини свідоцтвом боротьби народу, що видас з себе еміграцію, проти поневолення на рідній землі, постільки є вона репрезентацією та іном з своєї країни перед чужиною. В цій політичній площині є еміграція зв'язковим із зовнішнім світом і речником прямувань власного народу. Чи так репрезентує наша сучасна еміграція в Німеччині українську націю, чи інформує чужину про Україну, чи є вона виразником визвольних змагань українців? Це перше основне питання нашої еміграційної проблематики.

Другим головним питанням є справа збереження національно-моральної і фізичної субстанції того загалу еміграції, що є єдиним на цю пору виразником назоверх національних традицій і визвольних змагань України. Вперше в українській історії довершилась на наших очах за «залізною заслоновою» всеєрівнююча на одну подобу соберність усіх українських земель. Всі наші регіональні «П'емонти» опинилися в системі совєтської асиміляції і пролетаризації, бо і західно-українські терени стали об'єктом російщення і колективізації. Поруч з цим заіснувала, як міжнародний факт, совєтська форма української «державності», що створила нові проблеми і поняття не лише для чужини, але й для самої української еміграції. Ці особливості стану, в якому опинилася українська нація по другій світовій війні, супроводить особливий національно-структурний характер сучасної еміграції в Німеччині, серед якої заступлені всі суспільні шари народу і в якій так численно зібрані кадри інтелігентської верхівки — провідного «стану» нашої нації в сучасній добі. Трудність положення еміграції як цілості, полягає в тім, що на її власному шляху стоять проблеми асиміляції і пролетаризації, лише під іншими політичними і соціальними аспектами, як це є на рідніх землях. А справа збереження субстанції еміграції може успішно розв'язуватися лише при наявності національної і культурної свідомості мас емігрантів, свідомості взаємної незвіднності, що служить передумовою суспільно-громадської суцільності. Іде при цьому не про декларативне чи накинене згори або якесь інше механічне об'єднання всіх в одній організації, але про сконсолідоване, тобто одночасно цілеспрямоване діяння всіх, і про скординовану співініцію всіх разом. Це ісготна передумова до здійснення еміграцію своєї ролі, як політичного чинника, і до збереження цілості і питомого характеру своєї

спільноти, яка не має, крім моральних, ніяких інших екзекутивних засобів. А це вже пов'язане з проблемами суспільно-громадського авторитету на еміграції, публічної моралі і добровільного підпорядкування одиниць і гуртів справедливій засаді найвищого добра спільноти. Інакше кажучи, іде про організованість еміграції, про її власний правопорядок і самовряд, про її внутрішній лад. Еміграція може відігравати свою політичну роль і зберігати свою субстанцію лише тоді, коли вона внутрішньо впорядкована.

Що ж уявляє собою наша сучасна еміграція в Німеччині з цього погляду? На цьому питанні хочемо ми тут обмежити нашу увагу.

У сучасній добі перебуває в трьох західніх зонах Німеччини коло 150.000 українців¹⁾, що відмовились від репатріації і стали безодержавними особами без близького урядового окреслення їх політично-правного положення. З соціально-господарського погляду опинилися українці в Німеччині в однаковоому положенні²⁾ без огляду на політично-правні різниці і відмінні адміністраційні практики в поодиноких зонах. Нез'єднаність справи азілю емігрантів ставить в однакове положення всіх емігрантів, байдуже чи вони в таборах чи поза ними, і природно, що міжнародна організація допомоги емігрантам «IPO» (покищо діє вона як «Підготовча Комісія IPO») наставлена в своїй діяльності головно на розміщення в сіх емігрантів (не-репатріантів) поза Німеччиною. А це вже питання переселення, фахово-професійного доброчинства і пересвідку та неменшою мірою і ступеня працевদатності поодиноких категорій емігрантів, напр., щодо віку³⁾. Це також тяжка проблема для тих тисяч старших віком «Ді-

¹⁾ «Фонд Допомоги Українців Канади» подав таку статистику: в американській зоні 73.798 в таборах і 17.904 поза таборами, разом 91.702 (62% всіх українців у Німеччині), в англійській зоні 51.800 (35% всіх українців у Німеччині), разом 147.942 особи. («Новий Шлях», Вінніпег ч. 51 з 26. 6. 1947).

Дані про французьку зону відносяться головно до її південної частини, на схід від Райну. В північній частині, на захід від Райну, обліку безодержавних осіб українського походження не переведено і українці, що там живуть організаційно неохоплені. Можна припустити, що загальна кількість невражованих у вищезгаданій статистиці українців у Німеччині вилучається від 3.000 до 10.000 душ. Примітка автора.

²⁾ За приблизними підрахунками мешкає більшість українських емігрантів у таборах (в американській зоні 75%, в англійській 95% і в французькій 60—85%), решта перебуває на приватних мешканнях.

Пі», що нікому не потрібні як робочі сили, бо такими вони вже не є. Вони можуть бути постаєні за деякий час перед альтернативою: або депатріація, або перехід на власне утримання.

В травні 1947 р. відбувається в Регенсбурзі невдалий і не доведений до рішальних вислідів З'їзд ЦПУЕ, що викликає жваві відгуки української преси на різні теми із з'їздової залі, але головною в двох аспектах, а саме: 1) як відбувається З'їзд і 2) як працювало ЦПУЕ в звітній добі. Проте, українська преса не пішла в загальному до кореня справи ЦПУЕ і цілого нашого суспільно-громадського життя на еміграції, не зайнялася проблемою завдань ЦПУЕ, переглядом його структури і необхідних в зв'язку з цим коректив. Знаємо лише єдиний публічний тверезий і мужній виступ Д-ра Степана Барана, якого «Мементо морі»⁴⁾ не згадало — на школі для справи — ніякого помітного відгомону, хоча зачеплено там пекуче питання нашої сучасної суспільно-громадської дійсності: «...на З'їзді представників української еміграції, згрупованої під проводом ЦПУЕ, слухав я з лави журналістів кілька днів і одну цілу ніч кільканадцять доповідачів і кілька десятків дискутантів. Розбудовували вони в словесних пляцах наше організаційне життя на цілі дальші покоління. На мене справляло воно враження психології сухігника в останній стадії його смертельної недуги, коли для нього нема вже ніякого виходу...». Ніхто з тих численних референтів та з ще численніших дискутантів і не подумав мати, що скоро їх невідкладно зближається загибель наших організацій, які ми створили в Німеччині в часі своєї дволітньої скітальщини. Кожний з них знав і знає, що в Німеччині не можемо залишатися і що незабаром прийде конечність ліквідувати те все, що створено, та деінде розпочати нову організаційну працю, серед нових обставин... Не говорено в Регенсбурзі зовсім про неминучу ліквідацію величезної більшості наших еміграційних установ у Німеччині... На сучасні скітальщині опинилися ми майже голіруч... Не знаємо організації відступу і — переходу на нові оборонні позиції. ЦПУЕ над тим не думало та й досі не думає, а недавній його з'їзд радив так, наче б ми вже завтра мали створити саме тут у Німеччині рід власної держави з власним судівництвом... Ми дійшли до організаційних вершин. Тепер сходимо скоро вдолину і треба подбити, щоб ми не впали у пропаст. Зберігаючи до останніх хвилин можливостей працю дотеперішніх установ, мусимо плянувати вже зараз і в самій центральній ЦПУЕ і у всіх його установах їх ліквідацію...»

З вищеперечиснimi думками С. Барана було б можливо сперечатися при наявності стабілізованих умов життя еміграції, як це було, напр., по першій світовій війні в Чехословаччині. А сьогодні? Звужування нашого «життєвого простору без ґрунту» поступає щодня вперед, перегони «Ді-ІІ» для одержання «афіданвітів» зачепили й тісніші скupчення еміграційної еліти, виїзд більших груп здатних до фізичної праці емігрантів продовжується і плянується на близьку майбутність у ще більших розмірах. А наші суспільно-громадські провідні осередки розбудовують вже не «союзи» і не «об'єднання», лише на д-союзи і на д-об'єднання. Центральні про-

³⁾ Наприклад, в американській зоні був приблизний статистичний образ нашої еміграції на початку 1947 р. ось який: щодо віку: чоловіків понад 20 років життя 50%, жінок понад 20 років 30%, дігей понад 14 років 13% і дітей до 14 років 7%. Інваліди, невілікувано хворі та інші непрацездатні особи складають разом 13% всіх українців в американській зоні. За кількістю професійною принаджністю осіб понад 20 років життя: селян-хліборобів, 30%, фахівців середньої і вищої кваліфікації 20%, робітників 18%, ремісників 16% та принадлежності до вільних і різних професій 16%. Ці цифри умовні і мають лише орієнтаційний характер.

⁴⁾ «Християнський Шлях», Міттенвальд, ч. 22 з 1. 7. 1947.

фесійні об'єднання організують професійну «шад-централю», чотири центральні мистецькі об'єднання кімов наподоблюють об'єднані нації — «ОН» і створюють «ОМ», а ЦПУЕ береться до організаційного об'єднання української еміграції в континентально-му маштабі.

Ми не спромоглися досі сконсолідовувати і об'єднати на ділі українську еміграцію в американській зоні, а беремось уже консолідовувати і об'єднувати всю еміграцію в Європі.

Чи хочемо тим досягнути, щоб і в усіх трьох зонах, і поза Німеччиною в Європі, запанували такі внутрішньо-громадські відносини, які мають в сучасній добі в багатьох українських таборах американської зони?

Внутрішні діяння еміграційної спільноти мають у житті рідного народу проминущий і другорядний характер. Цілковито несуттєві для визвольних змагань нації форми організаційних взаємовідносин регіональних скupченів еміграції, що вийшла з того народу. Надто проминуща і позбавлена реальноЖиттєвих функцій роля всіх суспільно-громадських «над-об'єднань» і «централь-центральних союзів» серед сучасної еміграції в Німеччині, бо всі вони без реального і тривалого ґрунту, всі вони замкнені в своєрідному «гетті», і всі вони без природної зміни поколінь у майбутньому. Об'єднання емігрантів, що не мають соціально-правового статуту, ані тривалого азилю, ані, зрештою, визнання їх національно-політичної окремішти, як автономії групи, можуть повстати і діяти лише як неполітичні товариства взаємної допомоги своїх членів, або харитативні установи.

А за тією формально-організаційною фасадою нашого еміграційного життя перебувають широкі маси українських скітальців у суспільно-громадському занедбанні. Правна охорона полищена взагальному місцевій або приватній ініціативі і спізнем — формальним інтервенціям. Суспільна опіка віддана властиво на ласку й неласку — ініціативним місцевим гурткам і одиницям доброї волі. Ланка культури і освіти «пасе задніх», надолужуючи паперовими обіжниками недостаток живого керівництва і органічного зв'язку з низовими клітинами. Ще по двох роках пожавленої культурно-освітньої праці в таборах влаштовуємо далі курси для неписьменних (анальфabetів). Немов для абсолютної повноти широко розгалуженої мережі освітніх і наукових закладів усіх можливих ступелів, типів і навчальних напрямків, мережі, що включає кілька університетів, ембріональні мистецькі академії, кілька науково-дослідницьких асоціацій тощо. А шкільних підручників обмалю або згорім нема!

Поруч з громадським і культурним занедбанням мас української еміграції в Німеччині, — а в першу чергу селянського і робітничого шарів, — (в англійській і французькій зонах з цього погляду ще гірше, як у зоні американській) не усунене і не поганюване впродовж двох років внутрішнє громадське розбиття еміграції. Недостаток безкомпромісової і ясної лінії наших провідних центрів в справах правопорядку і публічної моралі, а інколи і поблажливість до порушників, вможливлюють далі бешкети і крадіжки в таборах, напади на українські установи, публічне побиття громадських діячів, прилюдні палення українських часописів, організоване биття шиб у співмешканців табору, плястукові сутінки з приводу барв національного прапору і т. д.

Це — за фасадою наших централь, консолідацій і «невимовної туги за об'єднанням в ЦПУЕ», як цирро і переконливо говорили деякі промовці на «Діловій Зустрічі» в Ашаффенбурзі 1945 р.

Внутрішнє розбиття еміграції викликають різні причини. Деякі з них не залежні від самих українців. Існують зовнішні чинники, що діють пляново, хоч і скриго, для ліквідації або компромітації — через розбиття — української еміграції взагалі. Інші причини розбиття випливають з психічних комплексів ненависництва одних українців до других. Діс за звичкою і головно в наслідок браку громадської і політичної зрілості спадщина внутрішньо-гро-

мадської війни. Найбільший розбрат викликають партійні і особисті перетинки на тлі давніх конфліктів і конкурентної боротьби за впливи і посади біля таборових управ і магазинів. Розгнудані пристрасті роблять своє, а відповідальні громадська верхівка побажливо мовчить та займається «зеленими» справами: організаційними проектами для еміграційних «кентинсітів» і розбудовою фасад еміграційної «держави».

Сукупність суспільно-громадського життя нашої еміграції в Німеччині зосереджена централістично в ЦПУЕ, — «Центральному Представництву Української Еміграції — Центральному Допомоговому Комітеті». Природно, що відповідальність за впітраній лад еміграції падає ЦПУЕ. Ця відповідальність тим більша, що ЦПУЕ діє авторитетно на всіх ділянках суспільно-громадського життя українців в американській зоні.

«Переворотним гріхом» ЦПУЕ є допущення в проводі і організаційній структурі ЦПУЕ пережитків тієї специфічної системи керівництва суспільно-громадським життям, яка була основою українського самовряду в сучасних умовах західно-української дійсності під тоталістичним режимом і у воєнних роках. Те, що тоді, тобто в системі Українського Центрального Комітету, було неминуче і незалежне від самих українців стало — після повторення в системі ЦПУЕ — політично-суспільним анахронізмом і перешкодою на шляху до справжньої консолідації українського громадянства і до виплемінення правопорядку.

Цей «переворотний гріх» ЦПУЕ постав на З'їзді в Ашаффенбурзі в дніях 29. 10 — 1. 11. 1945 р. і за схваленням основної демократично-громадської засади внутрішнього ладу української еміграції в Німеччині треба подякувати не лише вузькому колу «співробітників пана Василя Мурдого», що за таким висловом деяких речників з того часу, твердило тоді основу ЦПУЕ, але й тій «з'їздовій більшості», що безкритично погоджувалась на все, що виходило «згори».

Для українців в англійській і французькій зонах схвалено було створити праціві або зональні представництва. Документа в Ашаффенбурзі централістична практика супроводжена гуртуванням всіх громадських, професійних, культурних, виховних і ін. клітин в одній організації була, правда, підтримана згаданою «з'їздовою тутською» більшості до об'єднання, але пізніше в реальній праці, а передусім у англійській і французькій зонах, зустрінула труднощі і виявила свою життєву малоприdatність. Приклад з недавнього минулого спокунає: один еміграційний «народ», одна еміграційна централь — «держава», один — провід — «влада». Але в реальному життєвій плещіні стало ЦПУЕ фактично централіє для американської зони. В інших двох зонах — інша державна традиція, інша окунанічна влада, інша адміністраційна практика, і інший підхід до складів самовряду чужинців, не згадуючи вже про інші внутрішньо-структурні відносини серед української еміграції. Не диво, що ЦПУЕ і не могло виявити піякої праці в французькій і англійській зонах.

Одне реально говорили про сучасне ЦПУЕ можливо лише як про ЦПУЕ в американській зоні. В цій зоні ЦПУЕ справді склаво майже ціле суспільно-громадське життя. Але чи мереже воно ним? Чи створило ЦПУЕ в американській зоні — поза фасадою — внутрішній лад еміграції? Чи керує воно на ділі своїми членськими центральними організаціями, як напр., СХС, або низовими клітинами — таборовими представництвами?

Основою громадського самоврядування в системі ЦПУЕ в американській зоні стали демократичні вибори. Такі вибори повинні були відіграти ролью консолідаційного і суспільно-виховного чинника. Але виборча практика в таборах виявляла в більшості випадків відсутність демократичного компромісу, виборчої етики і дотримання засади пропорційності на всіх ділянках самовряду. У висліді виборчої боротьби за впливові (допоможні при УНРРА) функції в адміністраційних і головною господарських

клітинах табору виникали, зокрема в більших скупчинах «Ді-Пі», групові і громадські перетинки, що в своїх складливих наслідках виходили поза межі таборів і ставали «типсивим» явищем для більших скупчень. В своїй неблагодійності до таких негативних явищ ставало звичайно ЦПУЕ із лінією «шайменшого оперу» супроти порушників правопорядку або — по настиску з боку преси чи інших чинників публічної опінії — виступало спізне в характері одночасного організаційного керманича, супільного законодавця і громадського судді, і то — в подобі одного і того самого референта ЦПУЕ.

Не єде нам про питання, чи багацько, чи мало зробило ЦПУЕ. Не хочемо крикнувати осіб і окремих поганьень ЦПУЕ. Бачимо склонність провідного наставництва ЦПУЕ, невідповідність головному загальному еміграції — служити своєму народові і істотним потребам скітальчих мас, відрив від еміграційних мас і недостаток авторитетного засягу діяльності припинення міжгромадянської війни.

ЦПУЕ з Центральним Допомоговим Комітетом, проте виявлені в прелімінарі звичайного бюджету на 1947 р. засади і тенденції — байдуже, чи такий прелімінар бюджету буде на 50% чи на 100% зреалізований — показують піявю парадоксальний для допомогової централії недостаток фінансової опіки над потребами суспільної опіки (заплановано в рамках звичайного бюджету лише 40.000 н. м.) і справами культури і освіти (звичайний бюджет предбачає лише 30.000 н. м. із загальною сумою витрат 1.198.200 н. м.) та разику диспропорцію видатків на заробітні платні (453.000 н. м.), витрати на подорожі (108.000 н. м.), витрати на скликання нарад (30.000 н. м.), диспозиційні витрати (60.000 н. м.), «передбачені» (48.000 н. м.) та под. Основою фінансування суспільної опіки і справ культури і освіти в ЦПУЕ стали — в бюджеті на 1947 р. — «надзвичайні» витрати за спеціальними фондами, що мають покритись певними відеотками з надходження з «Коляд», із зборів КОДУС-у, СХС і Об'єднання Українських Жінок та з згаданих пам'яті позицій у звичайному бюджеті. Такі засади і тенденції в допомоговій громадській установі не власні і складливі.

В ЦПУЕ є особливий Відділ Суспільної Опіки, якого завдання маєть в основі такий самий допомогово-харитаційний характер, як і допомогові завдання Централі «Санітарно-Харитативної Служби». Українська преса⁵ зуникла в етапному часі над справою різкої диспропорції зроблених у СХС витрат на адміністраційні потреби і допомогову акцію. Де наш інститут самозбереження, коли ми дозволяємо собі на люксус паралельно діючих харитативно-допомогових апаратів? Доба цигарково-консервної кон'юнктури в таборах минає або її вже проминула. Загал скітальців доідає рештки запасів (поскільки ще є щось мас). Фінансова спроможність пересічного емігранта, що повинен заплатити «загальній податок», значно впала, а нехіть до плачення суспільних датків взагалі зросла. Чи здають собі наші провідні творці бюджетів громадських установ справу з того, що нам треба звужуватись під гаслом щадності і більшої доцільності витрати громадських грошей, а не поширюватись під гаслом розбудови паралельно діючих апаратів центральних установ? Чи чують вони наведене нами латинське «мemento mori» Д-ра Степана Барана, чи може тримаються вони іншого латинського виразу — «карпс дісм» («аби хоч десь»)?

ЦПУЕ з певним досягненням нашої сучасної еміграції, в якій вкладено багацько енергії, праці і громади. Центральне Представництво для кожної зони в Німеччині і для кожної держави, де перебуває наша еміграція, потрібне, і це справа не дискусійна. Але воно повинно бути діяльним Представ-

⁵) Д-р Степан Розоха: «Ще про СХС» — «Наше Життя» ч. 34 з 8. 9. 1947 і — «СХС» в «На Чужині» ч. 14 з 26. 7. 1947.

ництвом на аполітичній, діловій і конкретній засаді громадської співпраці всіх творчих сил еміграції. Вони повинно бути справжнім Допомоговим Комітетом, тобто нести конкретну допомогу тим, що її потребують. Вони повинно створити в нашому громадському житті атмосферу в засновного довір'я, без якого не може бути ніякої справжньої і тривалої консолідації, ані солідарності, ані чесної співпраці поодиноких суспільно-громадських середовищ.

Іде про суть, а не про назви, організаційні форми чи діяльність окремих відділів.

Організаційна бюрократія може вважати свій обов'язок сповненім, коли вона може виказати читку працю технічного апарату установи та повінь паперових обіжників. Але маси емігрантів прагнуть чогось зовсім іншого, а саме — «живого діла». Керівництво параграфами і правильниками з покликанням на п'ятиприкметникове виборче право ще не творить справжньої демократії, ані не виховує суспільно мас, ані не консолідує суспільно-активних кадрів у щоденній і буденній співпраці, ані не утверджує правопорядок.

O. З.

З пресового фільму

Від деякого часу наша еміграційна преса, головно в Баварії, починає щораз частіше і щораз виразніше ставати в оборону марксизму.

Перед нами стаття якогось Ів. М-ка в ч. 22 (49/47) «На Чужині» п. н. «Соціалізм і Україна». (Редакція згаданої газети в замітці зазначує, що вона не погоджується з думками і становищем автора статті, але друкує її для того, щоб «дати змогу своїм читачам запізнатися з поглядами українського соціалістичного руху», висловленими «одним з чоловічих представників українських соціалістів»).

Автор намагається доказати, що орієнтація на «крайні праві, сказати б навіть, на реакційні явища європейського життя» — неправильна. Тими реакційними явищами європейського життя, він вважає в Єспанії ген. Франко, у Франції — Бідо і де-Голя, в Англії — Черчіля. На його думку прихід до влади у Франції де Голя, а в Англії Черчіля був би для української визвольної справи некорисним, бо і один і другий є ворогами української самостійності і другими неподільною російської Імперії. На це він приводить такі аргументи: 1) Черчіль був членом уряду, коли Британія допомогала білій «единій неділіміті РОСІї». 2) Стара капіталістична Франція, не менш виразно як Англія, є прихильник неподільності Росії. Вона так само допомагала білій «единій неділіміті» і відмовляла допомоги самостійній УНР. 3) «Ніхто не наведе жадного вислову де-Голя, де б він скритикав ставлення старої Франції до «єдиної неділіміті», де б він висловив симпатії поневоленим нею народам». 4) Бідо і де-Голь, ці «трусливі кумири націоналізму» (вислів Ів. М-ка), висувають такі проекти, як переселення величезної частини німецького населення у Францію, (отже, протиставляються плянам Советів відродити сильно централістичну Великонімеччину — прим. наша).

Така аргументація не переконує. Вона є випливом або суб'єктивного або несвідомого погляду на речі. А передусім — вона є випливом партійно-тенденційного сприймання явищ не такими, як вони є, а такими, якими автор хотів би їх бачити. Во розглянiamo за чергою аргументи Ів. М-ка.

Черчіль був членом уряду Англії, що допомагав Денікінові, отже «єдиній неділіміті». Так, це факт. Але і факт те, що Черчіль — як про те пише Лльойд Джордж у своїй книжці «Правда про Версальський трактат» був одним з тих міністрів англій-

На провідній верхівці української еміграції лежать особливі завдання, і сповнювання їх залежить значною мірою від оздоровлення внутрішньо-громадських відносин і здійснення консолідації на засаді національно-громадської солідарності. Цього останнього, тобто припинення міжгромадської війни і здійснення консолідації, вимагають від нашої еміграції і провідні чинники американсько-канадських українців, без моральної і матеріальної допомоги яких не врятує наша еміграція тих тисяч наших скитаючих у Німеччині, що власними силами не можуть влаштувати свого життя ні в Німеччині, ні поза нею пачужині.

Дальший розвиток внутрішнього ладу української еміграції в Німеччині залежить від того, чи і як на ділі поцікавиться спільною справою творчих сил еміграції, а передовсім гурт відповідальних представників еміграційних осередків, що були заступлені на 2. З'їзді ЦПУЕ в Регенсбурзі.

Сього уряду, що рішуче обстоював думку інтервенції проти большевиків, знаючи теж, що в тому часі большевики вели війну з урядом УНР, отже в практиці вони (большевики) теж змагали до реставрування «єдиної неділіміті», тільки червоної.

Годиться зазначити маркантний факт: на конференції представників Антанти в Яссах в січні 1919 року представники англійської соціалістичної лейбурської партії спонукати союзників (інших представників Антанти) прийняти рішення: 1) припинити всяку допомогу Антанти противільським військовим акціям (Денікін, Юденич, Колчак), 2) віддати большевикам Україну (яка теж була соціалістична, з тим самим соціалізмом, що й лейбурської партії в Англії) без якої, як економічної бази, вони не могли б взаліді вдергатись при житті.

Таке становище доводило недвоясвітно про «симпатії» англійських соціалістів до українського визвольного руху і української державності, як таож і про становище англійських консерватистів, що «єдину неділіміті» царську Росію вважали для своїх імперіальних інтересів в Азії більшою загрозою, як «утопійну» єдину неділіміті, реалізону соціалістичними рецептами російських большевиків. А коли йде про барву «єдиної неділіміті», то нам здається, що навіть Ів. М-ко, якщо він пам'ятав часи «єдиної неділіміті» білої, (яго батьки це пам'ятають напевно, і пам'ятають це напевно мільйони українців), згоден буде з нами, що режиму царської білої Росії не можна порівнювати ні під оглядом жорстокости, ні під оглядом духової національної, соціальної й економічної неволі, з режимом соціалістичної червоної «єдиної неділіміті». Ів. М-ко певне скаже, що він говорить не про «соціалізм» большевиків, але про справжній соціалізм II інтернаціоналу, що його ідеальними апостолами він хоче сьогодні бачити Еглі, Рамадіс, Блюма, чи не Ніколя, промовчуючи цілком явно факт, що російський представник того ж інтернаціоналу А. Керенський оголосив війну урядові Україні з намаганням реставрувати не що інше, як «єдину неділіміті».

Російський теоретик II-го інтернаціоналу Плеханов в демонстративно висказував свою ненависть до всього українського, починаючи від мови. Варто теж, щоб Ів. М-ко собі докладніше простудіювали своїх власних теоретиків, бо віримо, що тоді вони б

обережніше формулювали свої думки і симпатії до світового соціалізму, як до, нібито, руху, що сприяє нашій визвольній справі.

Можливо, що Бідо і де Голь, ці «трусливі (чому трусливі? — прим. наша) кумири націоналізму» не вжили ні одного вислову, в яких вони б критикували «єдину неділімую Росію». (Дивне, зрештою, вимагати від французьких політиків, щоб вони критикували Росію, як державу чи як народ, що Франції не загрожують, коли того не роблять українські соціалісти, яким ця Росія засძно висіла і висить змоорою смерти, але навпаки — добавчують у співпраці з московським народом поступ, а намагання націоналізму увільнитись від «дружніх обіймів» московської культури і московських комісарів вважають за ретрес). Але й певне, що французькі янголи поступу і соціалізму Ремадіє, Блюма і Торези теж ніде ніяких заяв про симпатії до українського самостійництва не складали. Принаїмні їх Ів. М-ко не наводить. А навпаки — в час голодової смерти, братів і сестер самого Ів. М-ко вони голосували за прийняття ССР до Союзу народів в Женеві та в людових фронтах браталися з соціалістичними катами українського народу. Чим же тоді французькі соціалісти кращі для української визвольної справи від представників «французької реакції»? Тим, що приплескували большевикам тоді, як вони виголоджували мільйони українських селян і рострілювали сотні тисяч українських інтелігентів? Чи може так Ів. М-кові імпонують французькі соціалісти тим, що в час геройчного змагу французького ресистансу (Бідо, де Голь) проти новітнього німецького варварства, вони — дезертували в ряди німецьких тодішніх союзників (Торез здезертував з французької армії і втік до Москви в час, коли ССР був союзником Гітлера) і закликали соціалістів Америки і Канади, саботувати воєнне постачання ворогам Гітлера?

Факт, що де Голь і Бідо не хочуть допустити до відродження німецької імперії. Це правда. Але й правда те, (Ів. М-ко це промовчус), що вони не хочуть допустити до цього тому, що мають вже досвід з недавнього минулого, коли імперіалістична Великонімеччина отримала з імперіалістичною Росією, щоб громити французів. Ів. М-ко певне скаже, що це могла зробити «націоналістична» Німеччина Гітлера, але не зробить цього соціалістична Німеччина Шумахера. Ми дозволимо собі висловити сумнів щодо такого твердження. Те, що говорить сьогодні Шумахер, збігається цілком з тим, до чого прямує Пік і Гроцеволь; і одне і друге мас метою поставити Велику Німеччину до послуг імперіалістичної політики Москви. Коли наївіть Шумахер вдає, що він є противником большевизму, то тільки тому, що він сам живе в сфері впливів «світу реакції», бо його партійні колеги, що живуть у совєтській зоні, давно вже стали в ряди приклонників «найдемократичнішої і найсоціалістичнішої країни світу» — ССР. А зрештою, чи може нам І. М-ко зацитувати вислів Шумахера, Блюма, Рамадіє і Спака, що свідчив би про те, що вони стали в оборону геройчного українського народу проти тиранії, або в оборону геройчної української боротьби не тільки проти терору і насильства большевицької Москви, але й проти безправства, агресії і розбою соціалістичної Москви А. Керенського?

Чи не знає Ів. М-ко, що сучасні «міністри» і представники соціалістичної Німеччини (напр., міністер освіти провінції Долішньої Саксонії і представник півн. німецької радіовисилки в Гамбурзі) — на пропозицію перевірти фальшивки історії Сходу Європи, які невірно і тенденційно представляли історію українського народу, відповіли, що Ім'є немас найменшого інтересу видвигати будь-які різниці поміж українцями і москалями, отже, недвозначно висловили свої симпатії за єдину неділімую Росію?

А зрештою, поставимо собі цілком конкретне питання, на яке, думасмо, Ів. М-ко повинен собі і нам дати відповідь: Чи думає він, що в Україні знайдеться ще українська людина, готова вмерти за соціалізм, знаючи з досвіду, що соціалізм II інтернаціоналу дозволив Керенському напасті на Україну

так само, як душити її дозволяє большевикам соціалізм III інтернаціоналу? Нам здається, що навіть він сам, Ів. М-ко, не с готовий за свій соціалізм вмиряти, тоді як тисячі і тисячі українських націоналістів довгими роками гинуть і все є готові гинути не за «соціалізацію труда і середників виробництва», але за українську державу. Соціалізм, який проповідус Ів. М-ко, знаний всім доскочно. Ним уже ніхто не захоплюється більше, ніж це потрібно, щоб створити партію, з якої можна жити.

Не можемо теж поминути мовчанкою двох фраз (бо не думасмо, що це с категорії думання) Ів. М-ко, які він наводить у згаданій статті.

Ів. М-ко твердить, що «Націоналізм, як і всяка інша політична доктрина, стимулюється не загальнонаціональними, а клясовими інтересами». Він намагається доказати, що тою клясою, висловом інтересів якої мав би бути націоналізм, є кляса власницького селянства.

Якщо Ів. М-ко підставу до свого твердження знаходить в тому, що большевики саме ту клясу селянства безоглядно і жорстоко зліквідували — то може він і мас рацію. Селянство в основній мірі є носієм національної ідеї, ідеї власності не тільки соціальної, матеріальної, але й національної, духової.

Але чи тільки селянство? Чи не с носієм національної ідеї (націоналізму) робітництво, — це саме робітництво, що в останній війні проти Гітлера боролось так жертвоно не за соціалізм, а за батьківщину, не за колгоспи і «проізводительность труда», не за «диктатуру пролетаріату», але за звільнення своєї батьківщини від ворога. А під батьківщиною воно, так само як і селянство, розуміло,крім власності на середники виробництва, свою мову, віру, культуру, традицію, історію і надіве свою національну гордість, і честь.

Чи не с, даліше, носім, може в найбільшій мірі, тої національної ідеї інтелігенція?

Якщо так, якщо носієм національної ідеї є селянство, робітництво і інтелігенція (що разом творять народ) — то яким чином «націоналізм стимулюється тільки «клясовими інтересами»? Чи життя не насилає Ів. М-кові думки, що інтереси, яких боронить російський пролетаріят, сьогодні такі самі, що їх боронять англійські лорди і американські промисловці? Ідуть же англійські консерватисти сьогодні з анг. соціалістами рука в руку, коли йдеться про оборону їх спільніх національних інтересів. І ідуть же сьогодні в певних питаннях російські більшівідії рука в руку з московськими большевиками, коли йде про оборону їх понадклясових національних (московських) інтересів.

Носіями, отже, так англійського, як і московського націоналізму с всі кляси і верстви. Носієм і українського націоналізму с не одна кляса — а народ.

Навіть сам Ів. М-ко с носієм ідеї українського націоналізму, з тім моментом, коли він стає в захист прав українського народу перед ворожими захватами, хоч він і з соціаліст та хоч він того сам собі і не усвідомлює.

В тому саме полягає всеохоплюючість і широта націоналізму, що він не є групово-клясовим, чи партійним явищем, але загально-національним і загально-людським.

Дальше, Ів. М-ко твердить, що «Ленін правий, що клясу обдурити не можна». Якщо Ів. М-ко, те все що створив і зробив большевизм з «клясою» працюючих, не бачить як один великий обман кляси працюючих, якщо він не бачить, що комуністична партія зрадила давно (отже й обдурила) пролетаріят, що вона реалізус не інтереси кляси працюючих, а інтереси московського народу, якщо він не бачить, що пролетаріят Росії живе тепер у гірших соціальних умовинах, як у будь-якій інший капіталістичній державі, якщо він не усвідомлює собі, що (за Хвильовим) з розмаху соціалістичної революції ніщо не вийшло, а партія перемінилась у групу лицемірів і «собірателів землі руської», якщо він не бачить нарощання в Советах кляси капіталістів і кля-

си експлуатованих (партійної бюрократії — експлуататорів, і рабської працюючої — експлуатованої), якщо в цілій большевицькій дійсності він не добачує обману не тільки кляси, але й цілого суспільства — то доводиться лише безпорадно пожалувати, що «чільний представник українського соціалізму» має такі обмежені здібності бачення і спостерігання.

«Загально-національні інтереси мусили б вимагати від українців якщо не ворожого, то принайміні скептичного ставлення до можливої перемоги реакції», — пише врешті Ів. М.-ко. З тим годимося, але з малою лише заміткою, яку конче треба зробити. Ів. М.-ко «світом реакції» вважає демократичну Англію, Францію і фашистську Еспанію. Ми натомість вважаємо найбільш реакційною, фашистського, капіталістичною і деспотичною країною світу — СССР. І ми вважаємо найбільшими реакціонерами ті соціалістичні сили в світі, що в своїй політичній акції або йдуть у хвості політики СССР, або свою акцію пробивають йому дорогу. До цих сил належать всі ті соціалісти, такі респектовані Ів. М.-ком, що навипередки забігають ласки большевиків і за всяку ціну намагаються жити з ними у добрих відносинах, не маючи найменших докорі сумління з того приводу, що мільйони рабів і мordovanih щоденно кличуть за помстою до неба не лише на катів, але й їх поплентачів.

Читаючи такі статті, як згадана Ів. М.-ка, відчуваємо непереможний вплив політграмоти комсомольських і партійних курсів марксизму-ленінізму, що заслоняють деяким людям ясний погляд на світ і на справи. «Діямат» у них має більшу вартість, як мова життя.

* * *

Як signum temporis 70 число «Української Трибуни» (з дня 18 вересня ц. р.) приносить лист до Голови Надз. Ради Видавнич. Спілки «Наше Життя», підписаний членами-пайовиками В. Державином, О. Зуєвським, Г. Мироненком, М. Орестом, П. Павловичем, О. Чорногірським й В. Шаяном (більшість з них, здається, обзайомлені добре практично і теоретично з практикою реалізацію доктрини соціалізму і марксизму — про що варто було б усвідомити собі добродісі Ів. М.-кові з «На Чужині»). В листі читаемо: «Часопис Спілки «Наше Життя» дедалі виразміше набирає однобічного марківського-соціалістичного характеру... Поміщені в Ч. 33 «Нашого Життя» статті лицепрізента Котовича п. з. «Замасковані реакціонери» — с одвертою обороною марксо-енгельського соціалізму, як прогресивної теорії в історії людства, скільки вона розглядається Маркса і Енгельса як поступовців. Поширювання поспільної зненависті, піднесення її до гідності одночасничного мотору історії, а далі фабрикування на цій основі так званих «кляс» із окремих професійних груп нації вважаємо лихом, що веде у прірву громадянської війни, — а далі до постання тиранії і до винищування мільйонів людей.

Соціалізм Маркса і Енгельса, який самі вони воліли називати комунізмом, заперечуючи нації, як окремі історично-розвосії підмети історії, людства, руйнє самі основи життя нації і логічно доводить до їх знищіння. Вилукуючи і культутивуючи «екласову» зненависть як основну силу діяння людини, він розбурює основи людської душі і людської моралі, повертаючи людство до стану хижої зграї над куском поживи.

Деструктивний зміст цієї теорії не може виявити себе ін творчим, ні прогресивним в історії, але, на впаки, з невблаганню конечністю веде до знищіння основних цінностей людини і нації.

Сіоні і витворюючи т. зв. «екласову зненависть», розкладають соціалісти з-під стягу Маркса і Енгельса почуття національної єдності, кидають націю у прірву розподілу на барикади. Раз пущена в рух машина зненависті з невблаганною логікою веде до непримірної борні і до винищування національної свідомості політичних груп і шарів унутрі дзині нації. Витворюваний ними стан унеможливлює далі

проведення справжньої національної справедливості і любові. Постас чортівський вир самозищеннія.

Знаючи це, Маркс міг написати такі слова: «Пайні біліжча ціль комуністів... — це створення з пролетаріату скремої кляси, повалення панування буржуазії і захоплення політичної влади пролетаріатом...

...Це може, річ природна, статися перш за все тільки шляхом деспотичних втручань (despotischer Eingriffe) із «Комуністичного Маніфесту»...

Але український народ побачив вже і добре пізнав на практиці «деспотичні втручання», як і «виборопу демократію створеної кляси пролетаріату» у большевицькій Росії.

Мільйони жертв, ліквідація українського селянства як «кляси», нищення національної культури і загроза знищіння цілого народу — це житво «деспотичних втручань» «вибореної демократії», пропонованої сто років тому Марксом і Енгельсом.

Український народ пережив ще більшу сумну практику, а саме: всяке виправдування і хоча б часткове цієї теорії т. зв. «поміркованими течіями марксо-енгельсового соціалізму тільки промошують дорогу і підготовляють ґрунт цій теорії там, де вона ще надто слаба, щоб могти проявити своє деспотичне вістря. Потім радикальні елементи плямують «замасковану реакційність» такого «дрібноміщанського примиренства і опортунизму» і... перехоплюють владу, часто розстрілями віддячуючи за те, що товариши Котовичі (і Ів. М.-ки — прим. наша) приготовили ім ґрунт поширювання теорії про прогресивність марксо-енгельсового соціалізму.

Цей сумний досвід, що його пережило багато щиріх українських патріотів, коштував нам утрати найбільшої цінності нації — її самостійної держави.

Тому цілком слушно робітництво в країнах, де існує місця національно-державна свідомість, як, напр., в Англії, організує свої партії праці на основах, зовсім відмінних від марксизму.

Все ж таки Західня Європа не знала цього досвіду на власній шкірі і тому не розуміє справжньої ролі т. зв. «соціал-демократії» «марксо-енгельсового» типу, дарма, що досвід т. зв. одноцільних соціалістичних фронтів за участю комуністів повинен її перестергти від смертельної загрози.

Обов'язком і місією української нації є перестергти світ від катастрофи, до якої ведуть його людоненависницькі теорії марксо-енгельсового соціалізму.»

Цілком зрозуміло, що підписані під листом членами-пайовики Видавничої Спілки «Наше Життя» протестують проти ширення марксизму згаданою газетою і заявляють свій вихід з Видавничої Спілки.

Газета «Наше Життя» свого часу помістила статтю, в якій погрожувала замкненням до концентраційних таборів усіх тих, що загрожували б демократії. Марксизм у всіх фарбах реалізації проповідує демократію не народу і суспільності, але «демократію кляси пролетаріату», на словах, а смерть і «деспотичне втручання» всім, хто с проти таїї демократії. Іншими словами, марксизм загрожує демократії всього народу, щоб на її місце поставити диктатуру кляси.

В такому світлі, варто б запитати панів Котовичів і Ів. М.-ків, як логічно вони виправдують своє домагання замикати до конц.-таборів противників демократії народу (як це роблять большевики), а обурюються на думку, що можна б поважитись наложити гальму терористичній і підривній роботі прихильникам демократії кляси?

Чи вони с за всяку демократію, чи тільки за «демократію вищого типу» — себто большевицьку демократію? В ім'я створення ясного образу, щоб не ширилось баламутство, добре було б, щоб вони дали на таке питання відповідь.

А крім того, чи іх часами не дивує їх власна не-послідовність, коли вони пропагують марксизм у країнах, які перед марксизмом бороняться, хоч самі вони — втікачі з країни, яка цей марксизм мас?

ФОСФОРИЗУЮЧЕ БОЛОТО

Дивна загадка, чому творчости Ю. Косача читач не хоче сприймати, хоч ніхто не заперечує його здібностей, розкривається дуже просто. Дуже коротко навіть: в Олеся «з журбою радість обнялася», а в Ю. Косача — з зарозумілістю розпущеність.

Безперервний потік друків цього письменника має своїм джерелом не працьовитість, а зарозумілість і розпущеність, непрощеність для творчого, себто дисциплінованого розуму. Поетичний натуралізм первинного відчуття, так-сяк недбало зафіксаний, словесна фотографія сприймання світу, — замість перетравленого під тиском внутрішніх процесів, глибокої перерібки в собі (а це дас тільки праця), приводить до того, що Ю. Косач, усе, що для вибагливого мистця лише чернетки, — друкує. Це не можна назвати інакше, як літературною розпущеністю. Що Ю. Косач не напише, — все безсмертне, а тому — нащо опрацьовувати? Досить набути вправу безпосередньої фіксації підвідомих асоціацій — і тільки неси до друкарні, — все одно: читач дурний. Він повірить, що це якася «нова художня маніра». Скільки презирства до читача! І як непомильна реакція читача! Як не переконують критики, що це — наймодерніше мистецтво, проте читач не вірить. Читати не мас що, а ігнорує.

Для прикладу спробуймо пригляднутися, з чого складається найновіша повість Ю. Косача «Еней і життя інших».

Як відчистимо цю повість від стилювих прикрас, то впаде в вічі надмірна убогість композиції. Це — опис одного вечора із вставками-спогадами з різних часів, інколи перериваними публіцистичними діялогами, що випадають з загальної стилювої маніри і зовсім без шкоди для композиції можуть бути вилучені. Повіримо на слово, що це — повість, а не збиранина нарисів, змонтованих у оповідання.

Кольору й запаху, багатоплощинності надають творові саме оті первинні образи та асоціації, які зраджують багате поетичне світовідчування Ю. Косача. Образи та асоціації так обважнюють що Косачеве письмо, що не знає часом, чи це є с той неоекспресіонізм, чи просто натурализм ще не оформленого в сконденсовану думку переживання. Це — довге-предовге перерахування: «І щелест її балевої сукні одволодував від цього химородного, холодного сну; падіння через байдужу пустелью, коли росинки виростали в миготливі кулі, алюмініюм срібрів сліпучою яскністю й прямовисно, заскими площинами падав униз у сафірне море, схвилюване розтинами дужих крил соколооких, крикливих шестикрилів.» Або: «Вони прибивали свої байдаки з гриф'ястими носами, з барвистими просмоленими вітрілами, вони легко зіскакували на берег, ішли в чуже місто, в гавань, де швидкий сміх вужооких дівчат, янтарні озера розлитого вина по тафлях таверни, плачливий грамофон, я знав їх і відходив геть.»

Але хоч і як навантажено та нагромаджено, все ж це не може замінити інших компонентів, з яких складається повновартний прозовий твір. А повновартний прозовий твір, крім гри композиції, стилювої оригінальності, полонить нас ідейною насиленістю, грою, опуклістю характерів, відтворенням духу епохи, — саме змістом. Що ж знаходимо в цій повісті?

Може Ю. Косач має найкращі наміри — відтворити визвольну боротьбу українського народу останніх років, чи поворот до свого лона зросійшеної української аристократії, — але що вийшло? Яка справді висока ідея: рафінована самичка вагається між вигодами американських молочно-

медових рік та золотого спекулянтського капішука і от, нарешті, пориває її потяг до найвідповіднішого її самця, такого волонтаристичного революціонера. Це, мовляв, зразок українки-революціонерки, не дарма ж їй присвячено аж повість. В повісті показано її «революційно-альковні «подвики», але — чим вони продиктовані? Галочка все хотіла догодити своєму амантові, тому й навіть українкою зробилася.

Правда, годі від Ю. Косача чекати правдивого, глибокого, повновартного образу української жінки. Ще жадної жіночої постаті не показав він інакше, як з позиції «філософії хвилювання стегон», — справді бо великопанська мірка, придатна однаково для оцінки і расового скакуна і жінки. Мимоволі згадуються слова одної Косачевої читачки: «Хоч наш схід і не культурний, але я ніколи там не зазнала такого приниження, як читаючи «Еней та життя інших».

Цьому впадає в тон і фактичний матеріал роману. Сцена заз сценою, кадр за кадром — пиятика, альков, оргія; і поза це коло — аніруш. Найменш брудний з цього всього — старопанський сальон петербурзької аристократії, де говорять п'ятьма мовами, як і годиться сметані української еміграції. Дуже похвально, але яке скандальне гріхопадіння для ненависника й поборювача реалістичної маніри Ю. Косача — подати це засобами звичайнісінськими побутово-натуралистичними.

Автім, як письменник не має інших життєвих вражень, як пиятика та оргія, то він не винен, але ж не можна силою годувати наш здоровий загал тим, чим він бридить. Нехай собі навіть такий твір буде, як одна з різновидностей емігрантської бувальщини, але ніяк не можна простити критиці, коли вона рекомендус такі твори, як вияв української духовості.

Недарма читач признається, що після цієї повісті залишається на душі тяжке пригноблення, отрута, чад, які довго треба відихувати, знеохота й огіда до життя. Нездорові віпари нагадують нам фосфоризуюче болото, що манить своїми во-гниками, справді поетичним відчуттям — асоціаціями, а втягнешся, наблизишся довірливо — ударить, запаморочить гнилим сопухом смердючого болота. Читач же вимагає від книжки духової чистоти, хоче пройнятися силою пориву до людської шляхетності та позитивних вартостей.

Думастися, до такого призводить розпущеність, недисциплінованість творчого пориву письменника, бо не віриться, що саме цей сопух хотів він увіковічнити в слові. Шкода таланту! Якби вжив зусиль, не вийшло б навпаки тому, що хотів подати. Бо не досить вправно орудувати азами, первісними елементами, чудовими асоціаціями, а решту компонентів прозового твору так-сяк зварганити — і твір готовий. Треба подати ще й світ ідей, що не круться навколо алькову-пиятики, а це — вже вищий ступінь літературного ремесла. Не досить плекати гектари, трояндowych плянтаций і возами пелюстків захаращувати споживача, замість цього, краще дати читачеві хай кубик, хай грам, але коштовної есенції.

Щось заважає Ю. Косачеві зрозуміти це, — тим гірше для нього. Ї коли він зайшов у такий затяжний конфлікт з читачем, що аж мусить розправлятися з ним вповісті «Еней і життя інших» (Чорт із ними, мої панове, нехай не розуміють). «Начхать на всіх критиків, на рецензентів, на нерозуміочу юрбу», то може це й найбільша письменникова по-разка. Шевченко був не менший за Косача геній, а його відразу розуміли.

Д. Г.

НОВІ КІНІЖКИ.

Буря в МУР-і — Пародії, сатири, епіграми, жарти. — В-во «Прометей» 1947.

Улас Самчук — Юність Василя Шеремети. Частина II. — В-во «Прометей» 1947.

С. Николишин — Культурна політика більшевиків і український культурний процес. (Публіцистичні рефлексії) — На чужині 1947.

О. Ольжич — Сонце слави. — В-во «Культура» 1947.

Іван Манило — Постріли з пера. Гуморески, спіграми та пародії.

Іван Манило — Колючий сміх. Байки.

Проф. Леонід Білецький — Історія української літератури. Ч. I. Курс лекцій. — УТГІ. Регенсбург-Берхтесгаден, 1947 (цикlostиль).

Василь Чапленко — Гетьманська спадщина. — Історична комедія в 3 дії. 1947 (цикlostиль).

Роман Десняченко — Покійник, якому не дають вмерти. — В-во «Культура». 1947.

Ол. Бабій — Світ і людина. Поеми. — Літературний додаток «Української Трибуни».

М. Підгірянка - Е. Козак — Брисько, Гуска і Лисичка. Байочка для дітей.

НАДІСЛАНІ ЖУРНАЛИ.

Арка. — Література, мистецтво, критика. Ч. 2—3. Мюнхен 1947.

Господарсько-Кооперативне Життя. — Місячний додаток до часопису «Наше Життя». Августбург, серпень 1947.

Студентський Клич. — Орган Українського Студентського Товариства «Січ» в Грацу. Ч. I. Рік I. Грац, червень 1947.

Малі Друзі. — Часопис для української дітвори. Число 9. Августбург 1947.

Ватра. — Орган пластової і громадянської думки. Видав Курінь УУПС «Характерники» Травень-червень 1947.

Сеніорська Ватра. — Орган пластової думки. Видання куреня УУПС «Характерники». На правах рукопису. Цикlostиль.

Казакия. — Ч. 1, 2, 3, 4, 5.

Запроторений Комар (Іжак). — Мюнхен-Ельванген, ч. 8, 9. 1947.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Адміністрація «ОРЛИКА» пошукує заступників на поодинокі табори.

Кооперативи, книгарні, тaborові крамниці і приватні кольпортери одержують від 20 прим. — 15%, від 50 прим. — 20% опусту.

Оказових чисел не висилається.

Всіх дотеперішніх довжників проситься ласкаво вирівняти залегlostі або звернути одержані журнали.

Усім, що дотепер не заплатили передплати, здержується дальшу висилку журналу.

Приймається передплата від виїздаючих на працю з Німеччини.

Умови передплати для закордону:

на півроку	24 НМ.
на рік	48 НМ
Ціна одного числа	4 НМ

Умовини передплати в Німеччині:

на півроку	18 НМ
на рік	36 НМ
Ціна одного числа	3 НМ

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА «ОРЛІК» В БЕРХТЕСДАДЕНІ

